

Н. М. Вдовенко

ЕКОНОМІКА РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

 КОНДОР

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНЕ АГЕНТСТВО РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

БЮДЖЕТНА УСТАНОВА
«МЕТОДИЧНО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ЦЕНТР З АКВАКУЛЬТУРИ»

Н. М. Вдовенко

ЕКОНОМІКА
РИБОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ

*Затверджено
як підручник для студентів вищих
навчальних закладів, які навчаються за спеціальністю
“Водні біоресурси та аквакультура”*

Київ

2017

УДК 338.432:639.3
ББК 65.9/2/35
Е 45

*Рекомендовано до видання рішенням вченої ради
Національного університету біоресурсів і природокористування України
(протокол № 13 від 17.06.2016 р.)*

Рецензенти:

Балджи М. Д., д.е.н, професор, завідувач кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету

Саблук П. Т., д.е.н, професор, академік НААН, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Капштик А. І., д.е.н, професор, проректор УО «Білоруський торгівельно-економічний університет споживчої кооперації»

Кваша С. М., д.е.н, професор, академік НААН, проректор з навчальної та виховної роботи, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Н. М. Вдовенко

Е 45 Економіка рибогосподарських підприємств: [підручник]. К.: Видавничий дім «Кондор», 2017. 212 с.

ISBN 978-617-7582-40-2

У підручнику висвітлено особливості діяльності рибогосподарських підприємств. Розкрито питання підвищення ефективності використання трудових, матеріальних, водних та рибних ресурсів. Подано характеристику основного і оборотного капіталу рибного господарства. Значну увагу приділено складу витрат за видами діяльності рибницьких підприємств, ефективності діяльності рибницьких підприємств в умовах трансформаційних процесів.

Призначений для студентів і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів, фахівців центрального органу виконавчої влади, що здійснює реалізацію державної політики в рибному господарстві, працівників економічних служб та керівників рибницьких підприємств.

УДК 338.432:639.3

ББК 65.9/2/35

ISBN 978-617-7582-40-2

© Н. М. Вдовенко, 2017
© Видавничий дім «Кондор», 2017

ЗМІСТ

Передмова.....	7
Модуль 1. Теоретико-методичні засади економіки рибогосподарських підприємств.....	8
Розділ 1. ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ І ЗАДАЧІ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ЕКОНОМІКА РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ”	8
1.1.1 Зміст і задачі предмета навчальної дисципліни.....	8
1.1.2 Основи методики досліджень в галузевій економіці.....	14
1.1.3 Класифікатор видів економічної діяльності: рибальство, аквакультура.....	22
1.1.4 Роль економічних знань у формуванні майбутніх фахівців системи рибного господарства.....	25
Запитання для самоконтролю.....	26
Проблемні завдання та задачі.....	26
Розділ 2. ВОДНИЙ ФОНД РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.....	27
1.2.1 Економічна оцінка запасів водних біоресурсів.....	27
1.2.2 Водний фонд України.....	31
1.2.3 Ефективність використання водно-ресурсного потенціалу.....	32
Запитання для самоконтролю.....	34
Проблемні завдання та задачі.....	34
Розділ 3. ТРУДОВІ РЕСУРСИ РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	35
1.3.1 Поняття трудових ресурсів.....	35
1.3.2 Робоча сила, що функціонує у процесі виробництва.....	38
1.3.3 Формування ринку праці і робочих місць	39
1.3.4 Професійно-кваліфікаційний аспект трудових ресурсів.....	44
1.3.5 Кадри рибогосподарських підприємств та їх структура.....	45
1.3.6 Система оцінки трудових ресурсів рибогосподарського підприємства.....	51
1.3.7 Підготовка і підвищення кваліфікації кадрів.....	57

1.3.8	Поняття продуктивності праці.....	60
1.3.9	Управління продуктивністю праці.....	64
1.3.10	Показники і методи визначення продуктивності праці.....	65
1.3.11	Фактори і резерви підвищення продуктивності праці.....	68
	Запитання для самоконтролю.....	70
	Проблемні завдання та задачі.....	70
Розділ 4. ЗАРОБІТНА ПЛАТА НА РИБОГОСПОДАРСЬКИХ		
ПІДПРИЄМСТВАХ.....		
	1.4.1 Поняття заробітної плати.....	72
	1.4.2 Прожитковий мінімум.....	74
	1.4.3 Структура заробітної плати.....	77
	1.4.4 Форми і системи оплати праці.....	78
	Запитання для самоконтролю.....	81
	Проблемні завдання та задачі.....	82
Розділ 5. МАТЕРІАЛЬНІ РЕСУРСИ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА.....		
	1.5.1 Матеріально-технічна база рибогосподарських підприємств..	83
	1.5.2 Плідники та ремонтна група риб, рибопосадковий матеріал, товарна риба і нерибні об'єкти культивування.....	84
	1.5.3 Енергетичні ресурси рибного господарства.....	85
	1.5.4 Механізація і автоматизація рибогосподарського виробництва.....	87
	1.5.5 Виробничі будівлі, споруди, машини, транспортні засоби й ефективність їх використання.....	88
	Запитання для самоконтролю.....	93
	Проблемні завдання та задачі.....	93
Розділ 6. ОСНОВНИЙ, ОБОРОТНИЙ КАПІТАЛ І КАПІТАЛ ОБІГУ В		
РИБНОМУ ГОСПОДАРСТВІ.....		
	1.6.1 Основний капітал рибогосподарських підприємств.....	94
	1.6.2 Моральний і фізичний знос засобів праці.....	97

1.6.3 Механізм відтворення основного капіталу рибогосподарського підприємства.....	99
1.6.4 Показники ефективності використання основних засобів.....	101
1.6.5 Оборотний капітал і капітал обігу.....	106
Запитання для самоконтролю.....	109
Проблемні завдання та задачі.....	110
Розділ 7. НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ (РЕСУРСИ) РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	111
1.7.1 Поняття і види нематеріальних активів (ресурсів).....	111
1.7.2 Оцінка нематеріальних активів (ресурсів).....	117
1.7.3 Порядок визначення строку корисного використання нематеріальних активів.....	121
1.7.4 Амортизація нематеріальних активів (ресурсів).....	121
1.7.5 Методика визначення ринкової вартості нематеріальних активів.....	122
Запитання для самоконтролю.....	123
Проблемні завдання та задачі.....	124
Модуль 2. Ефективність рибогосподарського виробництва.....	125
Розділ 8. ВИТРАТИ ВИРОБНИЦТВА І СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ.....	125
2.8.1 Поняття витрат виробництва і собівартості продукції.....	125
2.8.2 Класифікація витрат.....	128
2.8.3 Групування операційних витрат за економічними елементами та статтями.....	132
2.8.4 Методика обчислення собівартості рибогосподарської продукції.....	135
2.8.5 Структура собівартості та методика її аналізу.....	137
Запитання для самоконтролю.....	139
Проблемні завдання та задачі.....	139
Розділ 9. КІНЦЕВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	141

2.9.1 Валова продукція рибного господарства.....	141
2.9.2 Товарна продукція.....	142
2.9.3 Чиста продукція.....	145
2.9.4 Прибуток і методика його визначення.....	149
Запитання для самоконтролю.....	150
Проблемні завдання та задачі.....	150
Розділ 10. ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ РИБОГОСПОДАРСЬКИХ	
ПІДПРИЄМСТВ.....	151
2.10.1 Суть ефективності як економічної категорії.....	151
2.10.2 Система економічних показників.....	153
2.10.3 Рентабельність виробництва та методика її визначення.....	156
2.10.4 Методика формування ціни на рибогосподарську продукцію в умовах ринкової економіки.....	158
Запитання для самоконтролю.....	167
Проблемні завдання та задачі.....	168

ПЕРЕДМОВА

Складовою комплексу навчальних дисциплін, що формують відповідний рівень професійної майстерності у студентів, які навчаються за спеціальністю “Водні біоресурси та аквакультура” є навчальна дисципліна “Економіка рибогосподарських підприємств”.

Вивчення студентами основних тем нормативної навчальної дисципліни дасть змогу: *засвоїти* ключові поняття та терміни; *знати* економічні закономірності процесів виробництва, вилову, переробки і реалізації рибної продукції; *сформувати* економічне мислення; *вміти* концептуально і організаційно охоплювати базові аспекти галузевої економіки, визначати й оцінювати ринкову позицію підприємства, попит і пропозицію на рибну продукцію, калькулювати собівартість рибної продукції, знаходити напрями підвищення продуктивності праці, якості продукції і визначати рівень впливу її на прибутковість виробництва, кваліфіковано вирішувати питання визначення економічної ефективності виробництва риби, функціонування залученого і власного капіталу.

Підручник написаний відповідно до затвердженої програми навчальної дисципліни. У ньому в логічній послідовності викладено теоретичні основи предмета, методологію та практику економіки рибогосподарської галузі. Кожен розділ складається з двох частин: теоретичної, де висвітлюються економічні процеси в рибному господарстві, та контрольної, де наводяться перелік запитань і задач для перевірки засвоєння навчального матеріалу. Підручник підготовлено з урахуванням основних вимог кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Сподіваємось, що запропонований підручник сприятиме отриманню достатнього рівня знань і здатності до їх практичного застосування, оскільки розрахований не тільки на студентів та науково-педагогічних працівників, а й спеціалістів, керівників підприємств рибного господарства.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ

МОДУЛЬ 1 ЕКОНОМІКИ РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розділ 1. ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ І ЗАДАЧІ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ЕКОНОМІКА РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ”

1.1.1. Зміст і задачі предмета навчальної дисципліни

Рушійною силою виробництва є потреби суспільства. Щоб їх задовольнити, потрібні ресурси – матеріальні, земельні, водні, людські. Лише за їх допомогою можна виробити необхідні товари та задовольнити потреби людей.

Ресурси – це продуктивні сили, які існують у тісній взаємодії з виробничими відносинами і в цій єдності створюють спосіб виробництва.

Розрізняють виробничі та економічні відносини.

Виробничі відносини охоплюють стосунки між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну, споживання.

Економічні відносини виходять за межі матеріального виробництва і відображають соціальний стан суспільства (якість життя, рівень освіти, безробіття).

Кожна наука має свою галузь знань, пов'язана із суспільним виробництвом, розробляє шляхи підвищення його ефективності.

Предметом вивчення є продуктивні сили з погляду їх впливу на виробничі відносини на рівні рибогосподарських підприємств, внаслідок чого ці відносини змінюються і вдосконалюються. Продуктивні сили (ресурси) обмежені, тому важливо досягти максимально можливого задоволення потреб за наявних обмежених ресурсів. Звідси стає очевидною необхідність раціонального використання їх як важливої

умови збільшення виробництва продукції. Вивчення цієї проблеми, обґрунтування можливостей для повного використання виробничого потенціалу рибогосподарських підприємств в умовах глобалізації та євроінтеграції – важливий сегмент предмета дослідження.

Рибогосподарське виробництво характеризується специфічним проявом виробничих відносин і має особливості в механізмі їх регулювання.

Основу цих відносин є потреби, які на всіх етапах розвитку продуктивних сил виступають як форма ставлення людини до умов навколишнього середовища.

Залежність суспільства від природи зумовлена і тим, що людина існує тільки за умов безпосереднього обміну речовин у природі, в процесі життєдіяльності та матеріального виробництва.

Роль та суть виробничих відносин розкрито у процесі освоєння дисципліни, яка вивчає систему виробничих відносин в їх взаємозв'язку з розвитком продуктивних сил, дію об'єктивних економічних законів і форми їх прояву в рибному господарстві.

Система виробничих відносин не може бути відокремлена від продуктивних сил рибного господарства.

У рибному господарстві чітко простежуються форми виробничих відносин між:

- 1) державою і працівником;
- 2) підприємством та виробничим підрозділом;
- 3) виробничим підрозділом і працівником;
- 4) підприємством та працівником;
- 5) підприємцем і працівником;
- 6) державою й підприємством;
- 7) державою і державою.

Економіка досліджує закони і їх прояв на кожному етапі розвитку суспільства.

Економічні закони, яким підкоряється рибогосподарське виробництво, мають об'єктивний характер. Об'єктивність їх виражається в тому, що вони діють незалежно від свідомості людей.

Водночас людина, пізнаючи економічні закони і механізм їх дії, організовує свідоме їх використання в інтересах суспільства.

Керуючись загальними економічними законами, економіка рибогосподарських підприємств розкриває різноманітність їх дії в конкретних умовах, розробляє способи їх використання в господарській практиці.

У рибогосподарському виробництві діє система законів: розширеного відтворення, нагромадження, вартості, зростання продуктивності праці тощо.

Дія всієї системи економічних законів пов'язані з законом планомірного, пропорційного розвитку і основним законом – забезпеченням повного добробуту та вільного всестороннього розвитку всіх членів суспільства.

Економіка рибогосподарських підприємств, як і будь яка галузева наука, робить практичні висновки, які випливають із закону відповідності виробничих відносин характеру продуктивних сил, розробляє способи застосування і використання цього закону в господарській практиці.

Вивчаючи виробничі відносини, “Економіка рибогосподарських підприємств” відображає зміни в розвитку продуктивних сил, рибогосподарської науки і техніки, які викликають ці зміни. Вибір тих або інших засобів виробництва визначається економікою. Цим встановлюється зв'язок економіки з природничими і технологічними науками.

Місце навчальної дисципліни “Економіка рибогосподарських підприємств” в житті і розвитку громадянського суспільства визначене також її зв'язками з соціальними, природничими, географічними, історичними науками. При всій внутрішній цілісності, що впливає як з

єдності самої природи, так і з теоретичного погляду, економіка рибогосподарських підприємств пов'язана з базисом та ідеологічною надбудовою суспільства.

Як галузева наука спирається на теоретичну основу економічних наук. Як навчальна дисципліна тісно пов'язана з дисциплінами економічного циклу.

Серед таких дисциплін виділено організацію виробництва, менеджмент і маркетинг, бухгалтерський облік, організацію бізнесу, фінансову діяльність рибогосподарських підприємств.

Послідовний перехід до європейської інтеграції передбачає раціональне використання матеріальних і трудових ресурсів, комплексний розвиток промислового і рибогосподарського виробництва в усіх економічних регіонах України, досягнення в інтересах суспільства найвищих результатів при менших витратах праці та коштів.

Відповідно до цього навчальна дисципліна “Економіка рибогосподарських підприємств” має своєю задачею розроблення ряду економічних проблем. Навчальний курс охоплює всі проблеми, які йдуть одна за одною в логічній послідовності, що впливає із самого визначення предмета науки, яка досліджує економічні процеси в рибному господарстві, вивчає живу дійсність, узагальнює передовий досвід, науково обґрунтовує шляхи й методи вирішення господарських задач розвитку вітчизняної рибної галузі.

Оскільки водні ресурси займають важливе місце у рибогосподарському виробництві, їх раціональне використання має відповідне значення. Економіка рибогосподарських підприємств як навчальна дисципліна покликана розробляти шляхи раціонального використання водно-ресурсного потенціалу.

Крім водних ресурсів, у рибному господарстві використовується значна кількість інших засобів виробництва: суден, тракторів,

кормороздавачів, очеретокосарок, аераторів, рибогосподарських машин, споруд, будівель тощо.

Економіка розробляє оптимальні розміри й структуру постачання цих засобів рибогосподарській галузі з урахуванням зональних особливостей різних регіонів України. Раціональне використання техніки, електроенергії, органічних і мінеральних добрив – питання, які вивчає ця навчальна дисципліна.

В економіці рибогосподарських підприємств подається характеристика сировинної бази, оскільки особливості вихідної сировини, технології визначають склад і структуру основних і оборотних засобів, напрями капітальних вкладень, визначення їх економічної ефективності.

Однією з важливих проблем економіки є підвищення продуктивності праці. Розробка досконалих методів її визначення та пошук резервів підвищення – завдання, які повинні вирішуватися під час дослідження даної проблеми. Підвищення продуктивності праці одночасно характеризує й ефективність використання трудових ресурсів, скорочення витрат робочого часу на виробництво одиниці продукції – економічний закон суспільного виробництва. У процесі виробництва здійснені вкладення переносять свою вартість на створену продукцію й значною мірою впливають на її собівартість.

Обчислення собівартості рибної продукції, винайдення шляхів її зниження й одержання найбільшої економічної вигоди – важливі завдання дисципліни. Важливим шляхом подальшого збільшення виробництва рибної продукції та зниження її собівартості є інтенсифікація рибного господарства. Визначення розмірів та оптимальних співвідношень різних додаткових вкладень, раціонального їх використання здійснює дана навчальна дисципліна.

Рівень рентабельності рибогосподарського виробництва зумовлюється величинами: рівнем собівартості та цінами на продукцію.

Останні мають бути науково обґрунтованими, тобто ціни мають забезпечити підприємству відшкодування витрат виробництва та певні нагромадження для розширеного відтворення.

Рибне господарство розвивається на основі розширеного відтворення. Тож курс включає тему, присвячену розширеному відтворенню і нагромадженню у галузі та орієнтує підприємства на прийняття правильних рішень щодо економічної оцінки і вибору інновацій, альтернативних напрямів інвестицій, здійснення нових капітальних проектів, впровадження нових біотехнологій, техніки й обладнання, придбання мінеральних добрив, засобів боротьби з хворобами риб, застосування біологічних методів боротьби з ними.

Спираючись на цю навчальну дисципліну, підприємства мають можливість освоїти економіку вилову, виробництва, переробки та реалізації продукції аквакультури, промислового рибальства, проаналізувати шляхи підвищення економічної ефективності виробництва продукції марикультури, вивчити теоретичні питання організації та ведення бухгалтерського обліку на підприємствах.

Ця навчальна дисципліна дає змогу з'ясувати, чому і як впливає на ефективність рибогосподарських підприємств підвищення рівня інтенсивності виробництва і поглиблення його спеціалізації з орієнтацією на потреби ринку. Економічний стан рибогосподарських виробників повинен забезпечувати впровадження у виробництво прогресивних технологій на рівні кращих світових зразків, зорієнтованих на потенційну конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світовому ринку.

Невелика частка рибної продукції українського виробництва на світовому ринку значною мірою пояснюється відсутністю сертифікатів на продукцію, які відповідали б міжнародним стандартам. У зв'язку з цим вітчизняні рибогосподарські підприємства під час експортних операцій змушені зменшувати ціни на свою продукцію. Вивчення цього питання сприятиме розробці та впровадженню міжнародних стандартів для

оцінки рибної продукції. Ця дисципліна вивчає якість рибної продукції, обґрунтовує можливі напрями її підвищення і рівень впливу на прибутковість виробництва.

Дисципліна розкриває суть прибутку як економічної категорії і методику його визначення на різних стадіях формування кінцевого результату діяльності рибогосподарських підприємств, дає рекомендації, як визначити ефективність виробництва, як збільшити масу прибутку завдяки мобілізації внутрішніх резервів і раціональному використанню чинників зовнішнього середовища, як розподілити доходи підприємства й оцінити його конкурентоспроможність.

Отже, економіка рибогосподарських підприємств вивчає виробничі відносини у взаємозв'язку з іншими сферами матеріального виробництва, покладається на результати досліджень природничих, технічних та інших суміжних наук.

1.1.2 Основи методики досліджень в галузевій економіці

Метод науки виступає як засіб пізнання. У процесі пізнання відбувається постійна взаємодія предмету і методу: предмет передбачає певний метод дослідження, а метод формує предмет.

Термін метод походить від грецького слова “methodos”, що означає “шлях до чогось”, “шлях пізнання” (або дослідження), вчення, теорію.

У філософському розумінні воно означає засіб пізнання як певну сукупність або систему прийомів і операцій з метою мисленого відтворення предмета, який вивчається. Система таких прийомів і операцій не може бути довільною. Вона повинна узгоджуватися з об'єктивними законами розвитку самої дійсності.

Вчення про цю систему прийомів, способів пізнання і перетворення світу вивчає наука **методологія**.

Метод дослідження формується на базі певної методології, яка включає світоглядний підхід, дослідження структури і місця даної науки у загальній системі знань.

Метод є робочим інструментом і засобом пізнання предмета, що вивчається. На різних етапах розвитку в економіці рибогосподарських підприємств використовували різні методи дослідження.

Основним методом, за допомогою якого економіка рибогосподарських підприємств вивчає закономірності її розвитку, є діалектика.

Вона передбачає відображення економічних явищ і процесів у їх постійному взаємозв'язку та взаємозалежності, в стані безперервного розвитку, коли накопичені кількісні зміни зумовлюють зміну якісного стану.

Джерелом розвитку діалектика вважає єдність і боротьбу протилежностей.

Метод діалектики ґрунтується на абстрактному мисленні й має ряд специфічних способів і прийомів вивчення реальної дійсності: індукція та дедукція, аналіз і синтез.

Індукція (від латинського “inductio”, тобто наведення, збудження) в економіці – форма висновку, яка полягає у виведенні загальних міркувань на основі вивчення групи однорідних часткових процесів досліджуваного явища.

Дедукція (від латинського “deductio” – виведення) – одна із форм висновку від загального до окремого.

Аналіз це процес розумового або фактичного розкладання цілого на складові частини, окремі сторони. Система виробничих відносин розчленовується на відносини в окремих сферах суспільного відтворення, а у системі продуктивних сил виділяють їх окремі елементи, які підлягають самостійному розгляду. Так відбувається обґрунтування окремих економічних категорій.

Синтез означає об'єднання розрізнених раніше елементів, сторін предмету в єдине ціле з урахуванням взаємозв'язків між ними. Синтез дозволяє комплексно дослідити сутність явищ і процесів.

Початок пізнання економіки рибогосподарських підприємств – збір фактів, спостереження. Водночас, щоб не припуститись помилки, слід обирати не окремі випадкові факти, а всю їх сукупність, систему, яка належить до досліджуваних процесів.

Знання фактів – це лише початок наукового пізнання дійсності.

Рибогосподарські підприємства розміщуються в різних природно-кліматичних умовах, неоднакові за рівнем оснащення технікою та іншими матеріальними засобами, за кваліфікацією кадрів, організації виробництва, продуктивності праці, рентабельності. Дані одного підприємства, взяті ізольовано, можуть бути нетиповими для всієї галузі і рибогосподарського виробництва в цілому. Для виявлення скритої в матеріалі сутності необхідно, щоб він був масовим, важливо вміти упорядкувати і систематизувати його, знайти в ньому центральну ланку. Простого описання фактичного матеріалу недостатньо для наукового дослідження.

Необхідні теоретичні узагальнення цього матеріалу на основі **системного аналізу**, який дозволить пізнати характерні риси в глибинних процесах рибогосподарського виробництва.

Щоб зрозуміти природу економіки, пізнати механізм дії, запропонувати ефективні способи вирішення проблем, які виникають у процесі рибогосподарського виробництва, потрібний системний підхід до її вивчення.

Це вимагає комплексного використання специфічних методів пізнання економіки рибогосподарських підприємств.

При системному підході до явища, що вивчається, важливо обрати і використати саме ті методи, які б дали змогу найбільш ефективно дослідити певне явище. В такому випадку виявлені за їх допомогою

закономірності доповнюють і збагачують один одного. Необхідно знати можливості кожного методу та підстави для його застосування.

Специфіка економічних досліджень полягає у тому, що в економіці неможливий лабораторний експеримент. Будь-яку економічну ідею можна перевірити лише на реальному виробництві, а нерідко і на всьому суспільстві. Практичного використання набули специфічні методи економічних досліджень:

монографічний,
розрахунково-конструктивний,
нормативний,
експериментальний,
економіко-математичний,
балансовий,
економіко-статистичний,
абстрактно-логічний.

Монографічний метод використовується для всебічного й глибокого вивчення окремих явищ, процесів та виявлення причинно-наслідкових зв'язків їх розвитку.

Використовується у процесі детального вивчення окремих спостережень, обраних об'єктом спеціального дослідження.

Його застосування дозволяє виявити тенденції, можливості зростання економіки рибогосподарського підприємства.

Розрахунково-конструктивний метод застосовують для прогнозування та планування й економічних процесів розвитку виробництва. Він передбачає розробку кількох варіантів вирішення економічної проблеми, їх оцінку з наступним вибором найкращого з них.

Цей метод включає багато прийомів, що забезпечують відносну точність економічних прогнозів і планових показників.

Нормативний метод передбачає розробку економічних нормативів витрат праці, матеріальних ресурсів, капітальних вкладень, що

використовуються при плануванні та прогнозуванні рибогосподарського виробництва, проведенні аналізу його фактичного стану.

Експериментальний метод передбачає постановку експериментів. Це практичний крок до перевірки теоретично осмислених проблем. Експерименти мають базуватися на точних розрахунках, реальних передбаченнях, підтверджувати правильність теоретичних розробок, уточнювати їх, спростовувати.

Організація і проведення наукового експерименту, особисті спостереження забезпечують високу достовірність дослідження, глибоке вивчення процесів, що відбуваються.

Економіко-математичний метод застосовується для оптимізації рибогосподарського виробництва, під час прогнозування важливих параметрів економічного розвитку і кількісної оцінки впливу тих або інших чинників на результат за наявності кореляційних зв'язків і взаємозалежностей.

Балансовий метод використовується для планування й аналізу економіки на різних рівнях з метою встановлення пропорційності в її розвитку і своєчасного виявлення диспропорцій у процесі досягнення поставленої мети.

Він дозволяє оцінити темпи та пропорції відтворення на рибогосподарських підприємствах.

Економіко-статистичний метод використовують під час вивчення процесів, фактів, масових явищ, виявленні тенденцій та закономірностей їх розвитку.

Він сприяє встановленню кількісного впливу окремих чинників на результат, виявити головні чинники, що зумовили зміни в перебігу економічних процесів.

Абстрактно-логічний метод використовується на всіх стадіях вирішення економічних проблем.

За його допомогою формулюються категорії, поняття, економічні теорії і гіпотези, висновки та науково-практичні рекомендації.

З метою вивчення економічних явищ широко застосовуються прийоми і методи статистики: порівняння, статистичних групувань, кореляційного аналізу.

Суть методу *порівняння* полягає в тому, що те чи інше явище вивчається зіставленням результативних економічних показників із плановими, нормативними або показниками передових підприємств. На цій основі можна виявити невикористані можливості та резерви рибогосподарського виробництва.

Статистичні групування – основа обробки та аналізу масових даних.

Їх використання при вивченні тих чи інших економічних явищ зумовлене необхідністю охопити значну кількість одиниць, що різняться між собою.

В економіці найчастіше застосовують так звані *аналітичні групування*, які дають змогу виявити взаємозв'язок між ознаками економічного явища.

Розчленування сукупності одиниць на групи може бути здійснене за однією або кількома ознаками. Залежно від цього групування бувають прості та комбінаційні. Якщо, наприклад, вивчається залежність рибопродуктивності від кількості внесених мінеральних добрив, то в даному випадку можна скористатися простим групуванням. У тому ж разі, коли вивчається залежність рибопродуктивності від кількості внесених мінеральних і органічних добрив, застосовують комбінаційне групування.

В економіці поширений *кореляційний аналіз*, що дає змогу виявити ступінь впливу різних чинників виробництва на результативну ознаку.

Кореляційним називають такий зв'язок, за якого одному й тому ж значенню факторної ознаки можуть відповідати в окремих випадках різні

значення результативної. Прикладом кореляційного зв'язку є зв'язок між продуктивністю праці та собівартістю продукції, між розмірами рибогосподарського підприємства за основними виробничими засобами й обсягом виробленої (вирощеної) продукції.

Для вивчення економічних явищ часто використовують розроблений статистикою *індексний метод*. Індекс – це, як правило, узагальнюючий, показник порівняння суспільно-економічних явищ, що складаються з елементів, які безпосередньо не можна підсумовувати. Порівняльна характеристика таких явищ у часі і просторі не може бути здійснена зіставленням їх абсолютних чи середніх рівнів. З цією метою необхідно застосовувати особливі прийоми індексного методу.

Наприклад, якщо необхідно дати зведену характеристику змін обсягу продукції як маси матеріальних благ або змін ціни, собівартості, витрат праці на одиницю продукції та інших аналогічних явищ. З цією метою обчислюють індекси обсягу виробленої (реалізованої чи спожитої) продукції, індекси цін, собівартості, продуктивності праці тощо.

Окремими елементами в індексах є конкретна продукція, яка безпосередньо не підсумовується, оскільки її беруть у натурально-речовій формі. Щоб зробити підсумок ряду безпосередньо неспівставних елементів, слід знайти для них загальну одиницю виміру. У товарному виробництві це загальне знаходить вираз у вартості товару, а вартість різних товарів можна сумувати. Водночас зміна загальних сум вартостей зумовлюється зміною кількості продукції і цін. Щоб визначити, як змінювався обсяг різнорідної продукції, для порівнюваних періодів приймають однакові ціни, а щоб виміряти, як змінювався рівень цін у групі різнорідної продукції, в індекс виключають зміну кількості.

Розрізняють індекси індивідуальні й загальні.

Індивідуальні індекси характеризують зміни окремих елементів складного економічного явища. Їх прикладом можуть бути коефіцієнти зростання, що відображують динаміку виробництва окремих видів

продукції. *Загальні індекси* дають порівняння складних явищ у цілому (зростання виробництва валової продукції рибної галузі).

З метою оптимального планування рибогосподарського виробництва використовують сучасні математичні методи та електронно-обчислювальну техніку.

Методи *прикладної математики* дають змогу із числа можливих результатів виявити найкращий, оптимальний, за якого в розвитку виробництва досягається максимальний ефект внаслідок найдоцільнішого використання наявних виробничих ресурсів.

При застосуванні методів математичного програмування вся сукупність основних показників плану, яка подається у вигляді невідомих змінних величин, і всі умови, що визначають конкретні величини цих показників, виражені у вигляді математичних співвідношень, зводяться в єдину систему лінійних чи нелінійних рівнянь або нерівностей, підпорядкованих певній цільовій функції. Ця система розв'язується за спеціально розробленою математичною програмою обчислень і призводить до оптимального результату.

Якщо за традиційних методів планування неможливо встановити, як складений варіант плану враховує можливості збільшення виробництва, то планування за допомогою математичних методів гарантує доцільне використання всіх виробничих ресурсів. Широко застосовується метод *прикладної математики – лінійне програмування*. Лінійне програмування говорить про те, що ці методи мають на увазі спеціальну програму математичних дій для розв'язання систем лінійних співвідношень, підпорядкованих певній цільовій функції. Під лійними співвідношеннями розуміють нерівності та рівняння, в яких невідомі змінні подаються у першому ступені. Цільова функція вказує на те, чому повинне бути підпорядковане розв'язання системи лінійних співвідношень.

У рибному господарстві за допомогою лінійного програмування можна вирішувати проблеми найбільш ефективного використання

виробничих ресурсів, збільшення вилову (вирощування) риби та харчової продукції, що з них виробляється; визначати обсяги максимального виробництва в умовах обмежених виробничих ресурсів; здійснювати необхідні виробничі дії з мінімальними витратами праці і засобів; приймати ефективні рішення щодо управління виробництвом.

При застосуванні розглянутих методів визначаються й аналізуються економічні показники розвитку рибного господарства, виробничої та фінансово-економічної діяльності окремих рибогосподарських підприємств.

Економічні показники – це інформаційний носій певних кількісних та якісних характеристик економічних явищ і процесів.

На основі аналізу рівня таких показників, роблять відповідні висновки, обґрунтовуються рекомендації, здійснюється оцінка стану економіки підприємства чи її окремих сторін, виявляються невикористані резерви господарської діяльності, приймаються управлінські рішення.

1.1.3 Класифікатор видів економічної діяльності: рибальство, аквакультура

Люди з давніх-давен відшукували методи узагальнення показників діяльності окремих країн та регіонів. Такі методи передбачалося використати для оцінки стану економіки, визначення шляхів подальшого його покращення, прийняття рішень щодо спрямування виробництва на задоволення потреб суспільства, збагачення країни, подолання економічних кризових явищ в нових умовах.

Нині показники розраховують за видами економічної діяльності згідно з Класифікацією видів економічної діяльності (КВЕД).

КВЕД – це офіційний документ, у якому наведено перелік видів економічної діяльності, разом із їх кодами.

КВЕД використовують для аналізу статистичної, фінансової, митної, податкової, банківської та іншої економічної інформації.

За методологічними засадами, принципами побудови та призначенням КВЕД є статистичною класифікацією, створеною як інструментарій для систематизації та групування економічної та соціальної інформації у стандартний формат. Дає змогу обробляти та аналізувати значні обсяги інформації, використовувати її при складанні програм і прогнозів розвитку. Об'єктами класифікації у КВЕД є види економічної діяльності статистичних одиниць (юридичних осіб, відокремлених підрозділів юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців), які на вищих рівнях класифікації групуються у галузі.

У Господарському кодексі України від 16.01.2003 № 436-IV та статистичних класифікаціях термін “галузь” визначається як діяльність сукупності виробничих (статистичних) одиниць, що беруть участь у переважно однакових або подібних видах економічної діяльності.

КВЕД є механізмом висвітлення стану економічної діяльності рибницьких господарств для пошуку шляхів поліпшення їх фінансово-економічних показників; проведення статистичних обстежень економічної діяльності та аналізу статистичної інформації на макрорівні (складання міжгалузевого балансу виробництва і розподілу товарів та послуг відповідно до системи національних рахунків); обліку підприємств за видами економічної діяльності у Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України (ЄДРПОУ); зіставлення національної статистичної інформації з міжнародною шляхом застосування єдиної статистичної термінології та принципів визначення та зміни видів економічної діяльності суб'єктів господарювання.

Закріплення розпочатого процесу диверсифікації рибного господарства у напрямку розвитку аквакультури було зроблено при розробці національної версії КВЕД (ДК 009:2010) на базі NACE (Rev. 2, 2006) та Центральної статистичної класифікації продукції за видами економічної діяльності, на базі CPA-2008. Це дало змогу Секцію А – “Сільське господарство, мисливство, лісове господарство” та Секцію В –

“Рибальство, рибництво” об’єднати в одну: Секція А – “Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство”. Секція А складається з 3 розділів (рис. 1.1).

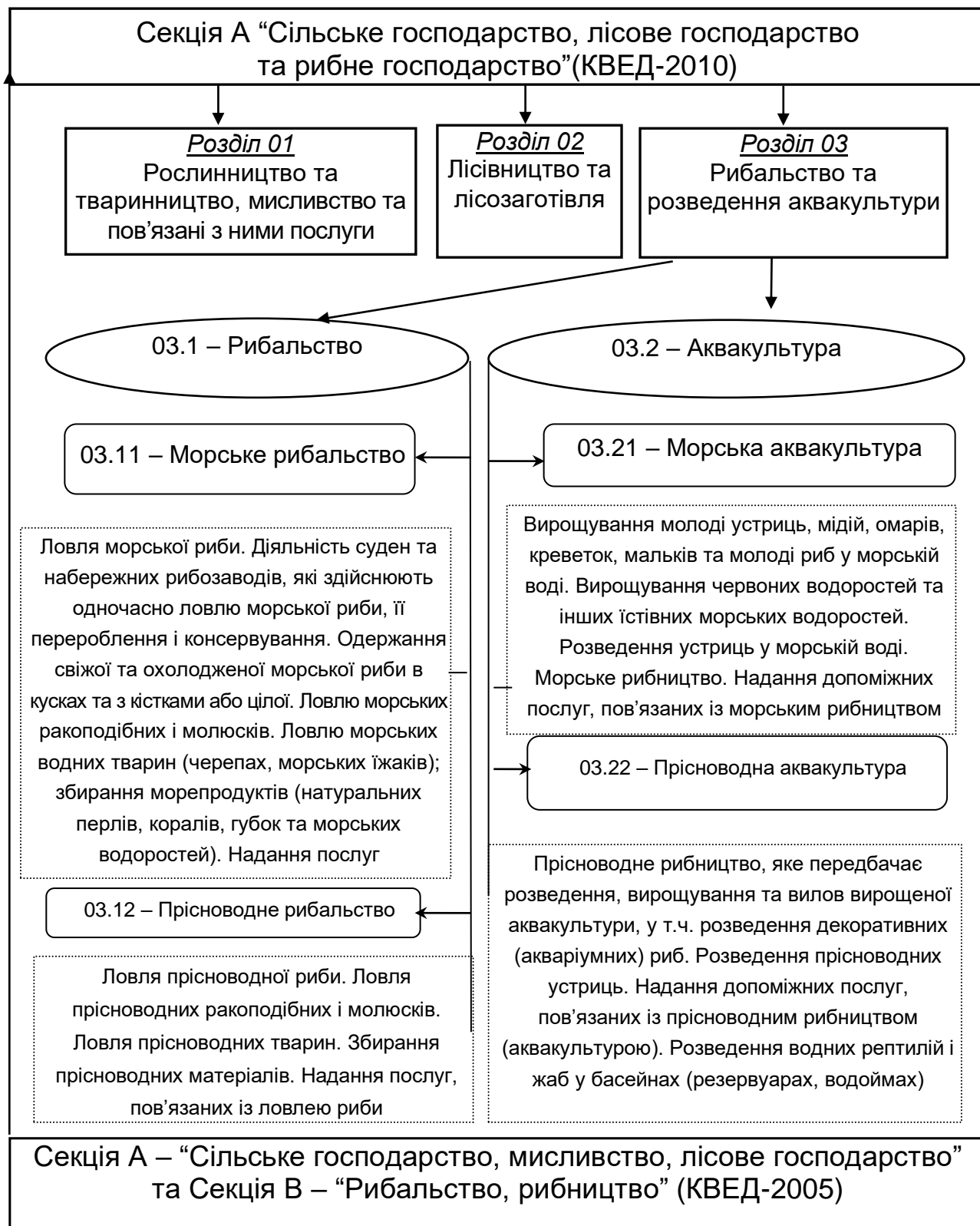

Рис. 1.1 Позичіонування рибного господарства у КВЕД.

1.1.4 Роль економічних знань у формуванні майбутніх фахівців системи рибного господарства

Вивчення економіки може виконати своє суспільне призначення лише за умови нерозривного зв'язку із практикою.

Вирішення завдань, які ставить перед наукою життя, може бути здійснене тільки на основі наукової методології досліджень і узагальнення закономірностей розвитку галузі.

Лише в такому випадку вона зможе озброїти науковими знаннями і вказати шляхи сталого підвищення продуктивності праці, збільшення обсягів вилову та здешевлення виробництва рибної продукції.

Ефективний розвиток економіки передбачає необхідність оволодіння теоретичними й практичними знаннями законів ринку, підготовки спеціалістів-професіоналів для організації сучасного рибогосподарського виробництва за ресурсозберігаючими технологіями, набуття досвіду створення ринкових соціально орієнтованих організаційно-виробничих структур. Виконуючи пізнавальну функцію, дисципліна покликана вивчати й пояснювати процеси та явища економічної діяльності в рибному господарстві. На основі пізнання економічних законів, створюючи можливості їх використання з метою свідомого та цілеспрямованого пристосування економічних процесів до потреб людини, вона виконує практичну функцію. Виховну функцію економіка рибогосподарських підприємств здійснює через відображення та узагальнення реальної дійсності, формування у спеціалістів сучасного економічного мислення, критичного аналізу проблем, що виникають на практиці. Без цього теоретичні конструкції втрачають своє значення.

Особливістю цієї навчальної дисципліни є те, що вона має справу з проблемами, які стосуються кожної особи: вивчає, що є джерелом доходів у рибному господарстві, як їх можна збільшити, як оплачуються різні види робіт, від чого залежить рівень життя, що таке продуктивність

праці та її зв'язок з якістю, собівартістю рибної продукції, заробітною платою, ціною, рівнем життя, досліджує чи не призведе механізація виробництва і комп'ютеризація до виникнення безробіття, зниження заробітної плати, висвітлює роль і механізм державного регулювання та підтримки рибогосподарського виробництва. Вивчення економіки рибогосподарських підприємств допоможе молодим фахівцям освоїти форми і методи прогнозування кон'юнктури ринку збуту та обсягів вирощування, вилову, виробництва продукції, віднайти шляхи поліпшення її якості та конкурентоспроможності, забезпечить успіх підприємницької діяльності, зростання добробуту працівників.

Запитання для самоконтролю

- 1. Яке значення має рибогосподарське виробництво для економіки України?*
- 2. Наведіть специфічні риси, які притаманні рибному господарству як галузі суспільного виробництва.*
- 3. Назвіть специфічні методи дослідження, які використовуються при вивченні навчальної дисципліни?*
- 4. Вкажіть, що є предметом економічної науки?*

Проблемні завдання та задачі

- 1. Матеріальне виробництво вважається головною сферою людської діяльності. Проте у розвинених країнах більш динамічно розвивається нематеріальне виробництво і саме в цій сфері створюється більша частина суспільного продукту. Чим можна пояснити таку тенденцію розвитку сучасної економіки?*
- 2. Дехто вважає, що у рибній галузі існують сприятливі умови для формування ринкових відносин. Існує і протилежна думка: галузь не може повністю розвиватися за законами ринкової економіки. Чому? Якою має бути поведінка держави щодо рибогосподарських підприємств?*

Розділ 2. ВОДНИЙ ФОНД РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

1.2.1 Економічна оцінка запасів водних біоресурсів

Економічна оцінка запасів водних біоресурсів є основою для розвитку сировинної бази, відображає ефективність виявлення, освоєння і експлуатації рибних ресурсів.

Економічна оцінка дозволяє визначати порівняльну ефективність океанічного, прісноводного рибальства та товарного рибництва, промислу в окремих басейнах і районах.

Розрізняють прогнозно-перспективну, кадастрову, рентну і прибуткову оцінки.

Прогнозно-перспективна оцінка проводиться для недостатньо вивчених (освоєних) природних ресурсів, а також при перспективних розрахунках, пов'язаних зі змінами характеру використання природних ресурсів у довгостроковій перспективі (поява нових технологій, зміна характеру спеціалізації, значне підвищення рівня інтенсифікації тощо).

Кадастрова оцінка. Її об'єктом є всі господарсько освоєні природні ресурси, які експлуатуються або підготовлені до експлуатації. Кадастрова оцінка проводиться в складі загальнодержавних стандартів природних ресурсів.

Кадастром біологічних ресурсів Світового океану є комплексний науково-практичний документ, де в регіональному розрізі систематизується вся необхідна інформація про конкретні види біоресурсів у середовищі їх мешкання, природоохоронних, правових і економіко-організаційних умов їх господарського використання.

Основним завданням таких документів є отримання об'єктивних даних про розподіл, умови мешкання і запаси конкретних видів біоресурсів водного середовища і умов їх раціонального використання в інтересах максимального задоволення потреб суспільства в харчовій і нехарчовій продукції.

Інструментом побудови раціональних систем використання біоресурсів океану є економіко-організаційна оцінка цих біоресурсів, яка включає в себе такі розділи: економічна оцінка біологічних ресурсів водойми; побудова біоекономічних систем використання біологічних ресурсів океану.

Економічна оцінка біологічних ресурсів дає можливість визначити ефект, який отримують від експлуатації цих ресурсів суспільством.

Економічна оцінка повинна відображати результат співставлення властивостей природного об'єкта з вимогами до нього суспільства, втіленими у вимогах підприємств, галузей, технічних систем.

Для прикладу розглянемо один із підходів до економічної оцінки біологічних ресурсів. Об'єктом економічної оцінки є обсяги можливих виловів в основних районах промислу. Ефективність освоєння різних промислових районів істотно відрізняється внаслідок неоднакової рибопродуктивності акваторій, що забезпечують різний вилов за добу промислу, а також неоднакову споживчу цінність сировини, необхідність використання спеціалізованих технічних засобів.

Вихідною інформацією для економічної оцінки сировинної бази є біологічний прогноз обсягів допустимого (без нанесення збитків для нормального відтворення) улову за зонами рибальства і районами промислу, нормативи витрат на пошук і видобуток сировини, виробництво і транспортування риби і рибної продукції з районів промислу, характеристика споживчої цінності усіх видів сировини, прогноз потреби в рибній продукції, норми виходу продукції з одиниці сировини.

На будь-якому відрізку часу існує суспільно виправдана межа витрат на збільшення приросту ресурсів продукції, яка отримується з даного виду біологічної сировини. Такий рівень називають граничними витратами або кадастровими цінами.

Величина диференціальної ренти, розрахована за різними морськими регіонами як різниця між величиною граничних витрат і

прямими витратами в розрахунку на одиницю приросту залученої в господарський оборот біологічної сировини, буде характеризувати економічну (кадастрову) оцінку цих ресурсів, яка дорівнює ефекту від їх освоєння порівняно з гіршими морськими районами.

Для об'єктивності розрахунків біологічні ресурси всіх морських регіонів, що порівнюються, з урахуванням якості сировини мають бути попередньо приведені до співставного вигляду на основі їх порівняльної якісної оцінки з використанням показників харчової і споживчої цінності. Розрахунок методичної схеми представлений формулою (2.1):

$$g_j = \max [a (Z' - C'_{ij})], \quad (2.1)$$

де j – індекс району рибальства;

g_j – економічна (кадастрова) оцінка біологічних ресурсів;

a – коефіцієнт, який враховує фактор часу;

Z' – граничні витрати (кадастрові ціни) на одиницю сировини, відкориговані за показниками споживчої і харчової цінності та нормам витрат сировини на одиницю продукції;

C' – питомі витрати на одиницю сировини району, який оцінюється, відкориговані за показниками харчової цінності та нормам витрат біологічної сировини на одиницю кінцевої продукції.

Іншим підходом, який вимагає вивчення біологічних ресурсів водного середовища, може бути диференціальна рента при освоєнні природних ресурсів.

На підставі розрахунку величини диференціальної ренти від експлуатації біологічних ресурсів у певному морському регіоні можна було б визначити, які капіталовкладення доцільно зробити для досягнення відповідного ефекту.

За економічну оцінку біологічних ресурсів регіону приймається розрахункова (залежно від диференціальної ренти) величина капітальних вкладень, від яких можна було б отримати такий же ефект. Для оцінки водних живих ресурсів моря застосовують формулу (2.2.):

$$E_j = \max [(a R_j) : (E_n H_j K_j)], \quad (2.2)$$

де j – індекс району рибальства;

E_j – економічна оцінка біологічних ресурсів морського району;

a – коефіцієнт, який враховує фактор часу;

R_j – величина диференціальної ренти, отримана у процесі освоєння біоресурсів певного району на одиницю кінцевої продукції;

E_n – нормативний коефіцієнт ефективності капітальних вкладень, прийнятий для освоєння біологічних ресурсів певного району;

H_j – середньозважений для даного регіону нормативний коефіцієнт витрат біологічної сировини на одиницю кінцевої продукції;

K_j – середньозважені показники харчової і споживчої цінності біологічної сировини. Прибуткова оцінка виражається формулою (2.3):

$$E_j = \max (a R'_j : H'_j), \quad (2.3)$$

де j – індекс району рибальства; a – коефіцієнт, який враховує фактор часу;

R'_j – сумарна величина прибутку, який може бути отриманий за певний календарний період часу від експлуатації біологічних ресурсів у даному районі моря;

H'_j – обсяг сировини, відкоригований за показниками споживчої і харчової цінності порівняно з іншими районами моря, який може бути вилучений з даного району без порушення відтворення загальних запасів.

При економічній оцінці водних біоресурсів виникає необхідність, як і при оцінці землі, здійснення попередньої якісної оцінки самих біологічних ресурсів за різними морськими районами на основі показників споживчої і харчової цінності з метою приведення їх до співставного вигляду.

Фактично це є однією з основних умов кадастрового обліку біологічних ресурсів Світового океану. Вирішення питання економічної (грошової) оцінки водних біоресурсів у майбутньому буде визначати успіх у виробленні методичних основ платності за ці ресурси.

Проблему платності за водні біоресурси можна розглядати в двох аспектах: міжнародному і внутрішньодержавному. У першому – в питанні експлуатації біологічних ресурсів у зонах іноземних держав намітилось декілька тенденцій.

Спільним для всіх країн-власників біологічних ресурсів є прагнення встановити різні форми плати за вилучення в їх водах певних обсягів цих ресурсів іншими державами з умовою обов'язкового дотримання заходів природоохоронного і відтворювального характеру. Для розвинутих країн переважною формою оплати є грошові ліцензійні збори.

У країнах, що розвиваються спостерігаються інші тенденції у формах платності за біологічні ресурси в їх зонах (зокрема, натуральна форма оплати ліцензій), які пов'язані з вирішенням їх соціально-економічних проблем: розвиток прибережних районів і забезпечення зайнятості населення, розвиток національних галузей, поліпшення білкового балансу харчування населення.

1.2.2 Водний фонд України

Усі води (водні об'єкти) на території України становлять її водний фонд. До *водного фонду* України належать: поверхневі води: природні водойми (озера); водотоки (річки, струмки); штучні водойми (водосховища, ставки) і канали; інші водні об'єкти; підземні води та джерела; внутрішні морські води та територіальне море.

До *земель водного фонду* належать землі, зайняті: морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водоймами, болотами, а також островами; прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів.

1.2.3 Ефективність використання водно-ресурсного потенціалу

Вода, як і повітря, необхідна людині для приготування їжі, пиття, вмивання та купання, різноманітних технологічних процесів.

Води океанів, морів, водойм забезпечують атмосферні опади, які зволожують землю та створюють умови існування рослинного та тваринного світу, а також для зволоження повітря, що необхідне для дихання. Вода є необхідною умовою існування життя на землі, а рибогосподарське виробництво відіграє особливу роль у збереженні її чистоти. Для рибного господарства важливою функцією водно-ресурсного потенціалу є те, що він є життєвим простором, середовищем для риб та інших водних живих організмів. Без якісної, чистої води існування водних живих організмів неможливе.

Тому рибогосподарські підприємства є одними з найбільш зацікавлених в ефективному використанні і чистоті водних ресурсів.

Рибне господарство функціонує, використовуючи природні ресурси, і створює відповідні умови для підтримки природних чинників у рибогосподарському виробництві. Разом з тим вона використовує різні технічні засоби, зокрема рибпромисловий флот, знаряддя лову, рибообробні комплекси, порти тощо.

Всі наведені засоби є потенційними забруднювачами довкілля, які впливають на природне середовище риб, чистоту води. Зниження впливу вказаного чинника є одним із інструментів забезпечення економічної ефективності в поєднанні з екологічним ефектом.

Важливим інструментом впливу на ефективність використання водно-ресурсного потенціалу має попередження ураження риб заразними хворобами та отруєння хімікатами.

В рибному господарстві контроль за здійсненням лікувально-профілактичних заходів покладений на іхтіопатологічну лабораторію Державного комітету рибного господарства України.

Нині відсутність фінансування на утримання лабораторії, коштів для оплати праці іхтіопатологів та для придбання лікувальних засобів на рибогосподарських підприємствах фактично нівелюють цю роботу. Збудники захворювань риб безперешкодно поширюються. Для цього необхідно поряд з іншими заходами виділяти кошти на їх оздоровлення.

У багатьох випадках рибогосподарські підприємства є другорядними водокористувачами. Наприклад, водосховища дніпровського каскаду призначені для виробництва електричної енергії, використання як шляхів водного сполучення, водопостачання, поливу сільськогосподарських угідь, регулювання стоку тощо. При експлуатації цих водойм, як правило, не враховуються інтереси рибного господарства. Тому важливим інструментом ефективного використання водного потенціалу є мінімізація негативного впливу всіх водокористувачів та водоспоживачів на чистоту вод та рибні запаси.

Економічну оцінку водокористування здійснюють за групами показників.

Перша група – це відносні показники, що характеризують економічну ефективність використання води на підприємствах, їх сукупність за галузевими чи регіональними ознаками. Оцінюються: безповоротні втрати води, скиди забруднених стоків, економія води за рахунок оборотних систем водопостачання, ефективність роботи очисних споруд.

Друга група показників характеризує рівень негативного впливу водокористування на водні ресурси, що формуються у відповідному річковому басейні, його частині, адміністративному утворенні. Розрахунки виконуються відносно водних ресурсів розрахункового року, що відповідає найнесприят-ливішим умовам водозабезпечення і екологічного стану водних систем.

Основні показники оцінки наслідків забруднення водних ресурсів:
забезпеченість загальних водопотреб ресурсами;
безповоротне вилучення річкового стоку з джерела;

спроможність річкового стоку до самоочищення (через коефіцієнти розбавлення стічних і забруднених вод, що скидаються в річку).

Запитання для самоконтролю

- 1. Вкажіть, що є основою економічної оцінки природних водойм?*
- 2. Визначте складові водного фонду України.*
- 3. Розкрийте шляхи підвищення ефективності використання водно-ресурсного потенціалу.*
- 4. Економіко-організаційна оцінка біоресурсів включає в себе такі розділи: економічна оцінка біологічних ресурсів водойми; побудова біоекономічних систем використання біологічних ресурсів океану. Розкрийте і охарактеризуйте вказані розділи.*

Проблемні завдання та задачі

1. Як відомо, біологічні ресурси водного середовища залежно від ступеня вивченості, доступності та етапності освоєння поділяються на чотири категорії: загальні, потенційні і виявлені біоресурси, а також сировинна база. Вкажіть основні особливості та риси, які їм властиві.

2. У деяких підручниках з економіки відмічено, що наявність сезонних коливань у вилову риби має негативний вплив на економіку галузі і перш за все на рівень використання основних засобів. Як це можна пояснити?

Розділ 3. ТРУДОВІ РЕСУРСИ РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.3.1 Поняття трудових ресурсів

Для здійснення процесу рибогосподарського виробництва завжди потрібні засоби і предмети праці. Проте, якими б досконалими вони не були, самі по собі вони не здатні нічого створити.

Виробництво здійснюється тільки за участю живої праці як елемента зв'язку між усіма компонентами виробництва.

Носіями здатності працювати є трудові ресурси.

Трудові ресурси – це складна соціально-економічна категорія. Соціально їх суть становлять люди у певних виробничих умовах, а економічну – їх робочий час, необхідний для використання в суспільно-корисній праці.

Необхідно розрізняти поняття “трудові ресурси” і “робоча сила”.

Трудові ресурси – це населення в працездатному віці яке за віком, освітою або фізичним станом відповідає певній сфері діяльності, може виробляти матеріальні блага і надавати послуги.

Залежно від здатності працювати розрізняють осіб працездатних і непрацездатних.

Непрацездатні особи в працездатному віці - це інваліди 1-ї та 2-ї груп, а працездатні особи в непрацездатному віці - це підлітки і працюючі пенсіонери за віком.

До трудових ресурсів належать:

- населення в працездатному віці, крім непрацюючих інвалідів 1-ї і 2-ї груп та непрацюючих осіб, які одержують пенсію на пільгових умовах (жінки, що народили п'ять і більше дітей і виховують їх до восьми років, а також особи, які вийшли на пенсію раніше у зв'язку з важкими й шкідливими умовами праці);

- працюючі особи пенсійного віку;
- працюючі особи віком до 16 років.

До їхнього складу включаються також особи працездатного віку, потенційно здатні до участі в праці, але зайняті в домашньому і особистому підсобному господарстві, на навчанні з відривом від виробництва, на військовій службі. Трудові ресурси розподіляють на наступними ознаками (рис. 3.1):

Рис. 3.1 Класифікаційні ознаки трудових ресурсів.

У структурі трудових ресурсів з позиції їхньої участі в суспільному виробництві виділяють дві частини: активну (функціонуючу) і пасивну (потенційну).

Поняття “трудові ресурси” ширше, ніж поняття “економічно активне населення”, оскільки включає ще і працездатних непрацюючих людей та тих, що навчаються на денному відділенні.

Реально за поняттям “трудові ресурси” стоїть кількість населення, яку можна примусити працювати, тобто яка фізично здатна працювати.

Величина трудових ресурсів залежить від офіційно встановлених вікових меж - верхнього і нижнього рівнів працездатного віку, частки працездатних серед населення працездатного віку, чисельності осіб, що беруть участь у громадській праці та тих, хто знаходиться за межами працездатного віку.

Вікові межі встановлюються в кожній країні чинним законодавством.

В Україні працездатним віком вважається: у чоловіків - 16-65 років, у жінок - 16-60 років.

Межі працездатного віку в різних країнах неоднакові. У ряді країн нижня межа встановлена 14-15 років, а в окремих країнах - 18 років.

Верхня межа в багатьох країнах складає 65 років для всіх чи 65 років - для чоловіків і 60-62 роки - для жінок. Середня тривалість життя і вік виходу на пенсію в окремих країнах наведені в табл. 3.1.

3.1. Середня тривалість життя і вік виходу на пенсію в окремих країнах

Країна	Середня тривалість життя		Вік виходу на пенсію (загальний)	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
Україна	62,7	73,5	65	60
Росія	59,8	72	60	55
США	71	78	65	65
Німеччина	72	78	65	60
Великобританія	72	79	65	60
Австрія	72	79	65	60
Угорщина	65	74	60	55
Польща	67	76	65	60
Франція	72	81	60	60

Провідну роль у трудових ресурсах відіграє населення в працездатному віці. Працездатне населення – це сукупність осіб, переважно працездатного віку, здатних за своїми психофізіологічними даними до участі в трудовій діяльності.

На практиці розрізняють загальну і професійну працездатність. Загальна працездатність припускає наявність у людини фізичних, психофізіологічних, вікових даних, що визначають здатність до праці і не зумовлюють необхідність спеціальної підготовки.

Професійна працездатність – це здатність до конкретного виду праці, що здобувається в процесі спеціального навчання.

Чисельність трудових ресурсів може бути збільшена за рахунок природного приросту населення в працездатному віці, скорочення частки непрацездатних серед осіб працездатного віку, перегляду вікових меж працездатності.

1.3.2 Робоча сила, що функціонує у процесі виробництва

Соціальну природу суспільства визначає *робоча сила*, що реально функціонує в процесі виробництва і становить основну частину трудових ресурсів. Решта становить потенційну робочу силу, яка може брати участь у виробництві продуктів та наданні послуг. Людина має певну робочу силу, тобто здатність до праці. Споживання робочої сили є основою існування і розвитку суспільства, природною необхідністю людського життя.

Основною робочою силою рибогосподарських підприємств є чоловіки і жінки працездатного віку. Вони становлять близько 90 % усіх річних витрат праці в суспільному виробництві. Підлітки та особи пенсійного віку мають допоміжну роль і, як правило, є *додатковою робочою силою*.

Будь-який суспільний процес виробництва є в той же час і процесом відтворення сукупного суспільного продукту, робочої сили, виробничих відносин. Процес відтворення робочої сили включає в себе три взаємопов'язані елементи:

виробництво робочої сили – підтримання та відновлення фізичних і розумових здібностей людей до праці з урахуванням заміни працівників, які вибули з процесу виробництва;

розподіл робочої сили за галузями, підрозділами і сферами господарства;

споживання робочої сили – використання її в процесі виробництва.

У період преходу до глобальної економіки особливого змісту набуває проблема трудових ресурсів та їх використання.

Підприємці і працюючі проходять економічну адаптацію до умов глобалізації та європейської інтеграції. Проголошена соціальна спрямованість євроінтеграції та соціальне партнерство лише частково втілюються в життя. В цей період особливо відчувається значний розрив між доходами підприємців і найманих працівників.

Скорочення чисельності працюючих, відпустки без оплати, тривала затримка оплати праці – нині це поширені форми ставлення до працюючих з боку органів управління підприємств усіх форм власності.

1.3.3 Формування ринку праці і робочих місць

У ринковому середовищі рух працівників – власників своєї робочої сили – відносно робочих місць супроводжується ринком праці. На ньому здійснюється купівля-продаж робочої сили.

Ринок праці втілює в собі сукупний попит і пропозицію робочої сили, який за рахунок взаємодії цих двох складових забезпечує розміщення відносно робочих місць економічно активного населення за сферами господарської діяльності на галузевому, територіальному, демографічному і професійно-кваліфікаційному рівні.

Ринок праці має ряд особливостей. Його складові елементи – живі люди, які є носіями робочої сили і наділені такими людськими якостями як соціальні, психофізіологічні, культурні, політичні, релігійні тощо.

Наведені особливості мають істотний вплив на інтереси, мотивацію, рівень трудової активності людей відображаються на стані ринку праці.

Праця відрізняється від усіх інших видів виробничих ресурсів, оскільки є формою життєдіяльності людини, реалізації його життєвих цілей та інтересів. Тому ціна праці це не лише різновид ціни за ресурс, а ціна життєвого рівня соціального престижу, добробуту працівника та його сім'ї.

Ринок праці – це ринок ресурсів праці як товару, рівноважна ціна і кількість якого визначаються взаємодією попиту і пропозиції.

Агенти ринку в особі підприємців і працездатне населення вступають на ринок праці в певні взаємовідносини. Тому ринок праці – це таке економічне середовище, в якому в результаті конкуренції між економічними агентами через механізм попиту і пропозиції встановлюється відповідний рівень зайнятості та рівень оплати праці. Функції ринку праці визначаються роллю праці в житті суспільства, коли праця виступає важливим джерелом доходу і добробуту.

Виділяють такі функції ринку праці: соціальна та економічна.

Соціальна функція полягає в забезпеченні нормального рівня доходів і добробуту людей, нормального рівня відтворення виробничої здатності працівників.

Економічна функція ринку праці полягає в раціональному залученні, розподілі, регулюванні і використанні праці.

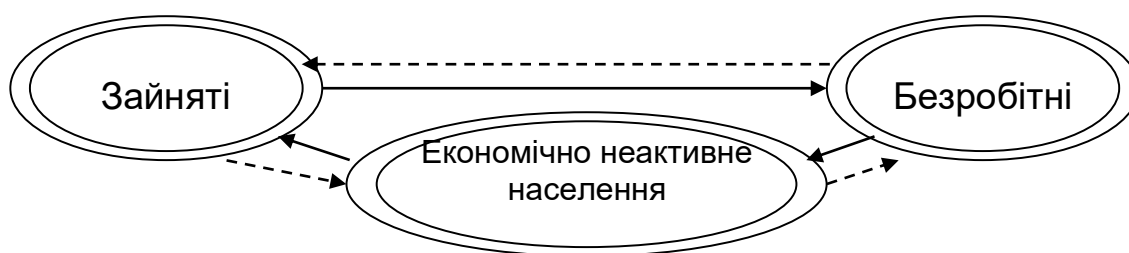
Ринок праці виконує також ряд стимулюючих функцій, які сприяють конкурентоспроможності між його учасниками, підвищенні зацікавленості у високоефективній праці, підвищенні кваліфікації, зміні професії.

На ринку праці формуються такі потоки – ті, хто: вибуває з складу робочої сили; вступає до складу робочої сили; відмовився від пошуків роботи; припинили працювати; отримали роботу тощо.

Основні переміщення населення між станом зайнятості, безробіття і економічної не активності наведено на рис. 3.2.

Безробіття – невід’ємний елемент ринку праці, воно пов’язане зі скороченням виробництва або повним закриттям підприємств, породжує проблеми на ринку праці.

В такому випадку від держави потрібна як матеріальна допомога безробітним, так і фінансова підтримка підприємств для збереження ними робочих місць. Зайнятість і безробіття мають два боки: техніко-економічний і соціально-економічний.

Примітка: ←----- напрямі і потоки, що переважають
 ————— інші потоки

Рис. 3.2. Основні потоки на ринку праці

З соціально-економічної точки зору зайнятість і особливо безробіття – категорії, які виражають відношення між найманими працівниками, роботодавцями і державою з приводу природного права людини – права на працю, реалізації його здатності до праці не лише для забезпечення засобів до існування, необхідних для збереження і відтворення самого життя, але й для реалізації в трудовій діяльності якості людини як особистості.

За такого підходу очевидно, що зайнятість – це не просто наявність заняття. Вона означає надійну можливість заробляти на життя через вільно обрану працю. Зайнятість є обов'язковою умовою і станом соціальної інтегрованості людини, його соціальної повноцінності. Безробіття ж діє як фактор і стан соціального відчуження людини від суспільства, соціальної неповноцінності особистості. В цьому головна небезпека безробіття для суспільства.

Проблемі ефективного використання трудових ресурсів України та пов'язаним з цим соціальним питанням нині приділяють увагу уряд, науково-дослідні інститути, міжнародні організації. У перші роки функціонування української держави багато рибогосподарських підприємств, економіка яких перебувала в кризовому стані, намагалися зберегти свої колективи з надією на майбутнє поліпшення ситуації, переводили працівників на скорочений робочий день (тиждень) та відправляли їх у вимушені безоплатні відпустки з ініціативи адміністрації. Були підприємства, що створювали такі умови, щоб працівники

звільнялися за власним бажанням і тоді їм не виплачували відповідні кошти, які слід виплачувати при скороченні працюючих.

Формування ринку праці в рибному господарстві обумовлено особливостями становлення і розвитку ринкової економіки. Непідготовлена, необґрунтована приватизація, порушення економіки підприємств в умовах відсутності елементів і ознак ринку, спричинили безлад у трудовій сфері.

Падіння обсягів виробництва і його структурні зміни різко скоротили кількість робочих місць і зосередили увагу не на фізичних, а на економічних робочих місцях.

Фізичне робоче місце – це виробнича зона, оснащена необхідними засобами і відповідає діючим нормативним вимогам, правилам, умовам (санітарним, технічним, безпеки).

В умовах ринку для нормального функціонування фізичного робочого місця необхідні такі умови:

наявність оборотних засобів (без них робоче місце не може бути забезпечене предметами праці, енергією, інформацією, заробітною платою); забезпеченість технологічним оснащенням;

забезпечені менеджмент, маркетинг, фінансові потоки, організація рибогосподарського виробництва;

наявність платоспроможного попиту на продукцію і послуги, які виробляються на робочих місцях.

Економічне робоче місце – це соціально-економічна характеристика тієї частини фізичних робочих місць, які діють, тобто забезпечені всіма необхідними ринковими вимогами, а потрібна лише робоча сила.

Кількість фізичних робочих місць, як правило, перевищує кількість економічних робочих місць.

В умовах повної зайнятості не вистачає фізичних, а при безробітті – економічних робочих місць.

Наприклад, специфікою використання робочої сили в рибогосподарській галузі є й те, що екіпажі суден перебувають у рейсі здебільшого 6 місяців безперервно. Тривала відірваність від сім'ї, суворі побутові умови в морі, важка фізична праця, низька оплата праці не приваблювали працівників для роботи на рибпромисловому флоті. А це, в свою чергу, призвело до втрати флотом робочої сили.

Також на ефективність використання трудових ресурсів на флоті вплинуло й те, що через відсутність коштів на ремонт суден та їх екіпіровку стримувався вихід суден в океан, а для екіпажів це проявлялося у відпустках без оплати. Через закінчення строків служби старі рибпромислові судна систематично виходили з ладу та списувались з балансу.

Інвестицій для оновлення флоту не було, а екіпажі суден, що списувалися, залишалися без роботи і поповнювали ринок праці.

Отже, залежно від зміни кількості робочих місць рибогосподарські підприємства умовно поділяються на такі категорії:

збільшують зайнятість (створюють робочі місця);

зберігають зайнятість (утримують робочі місця);

скорочують зайнятість (ліквідують робочі місця).

Вважають, що ринок робочих місць і ринок робочої сили утворюють ринок праці. В такому випадку не враховуються економічна специфіка суб'єктів цих ринків. Суб'єктами ринку праці є як наймані працівники (власники робочої сили), так і роботодавці (власники засобів виробництва, в тому числі і у формі робочих місць). Робочі місця – це об'єкт ринку робочих місць. Його суб'єктами є лише власники засобів виробництва, оскільки оборот робочих місць відбувається лише між ними.

Різні об'єкти обігу (робоча сила і робочі місця), а також незбіжність контрагентів (продавець робочої сили і роботодавець як покупець на ринку праці) і власників робочих місць пояснюють автономність ринку праці і ринку робочих місць.

Ринок робочих місць у рибному господарстві складається з трьох груп:

1. Ринкова.

Робочі місця продаються і купуються, перепродуються всередині галузі та за її межами; існує попит і пропозиція; відбувається зміна власників робочих місць. Предметом торгів є флот, спеціальні судна, берегові підприємства, інфраструктура.

2. Не повністю ринкова.

Робочі місця “назавжди” не продаються і не купуються; власники залишаються попередні, проте обслуговують ринкові потреби інших галузей; розвинута оренда (на вид робіт, послуг, на строк).

Наприклад, вітчизняний флот перевозить з однієї держави в іншу не свою рибу, а інші види продукції.

3. Не ринкова.

Робочі місця слугують вітчизняним інтересам і є природною умовою галузевої зайнятості і гарантією для ринку праці, де для них підшукують робочу силу.

Наприклад, недозавантажені сировиною рибокомбінати, не забезпечені вантажопотоками морські рибні порти тощо.

1.3.4 Професійно-кваліфікаційний аспект трудових ресурсів

Потреби суспільства в ресурсах праці і функціонуючій робочій силі можна розглядати за трьома напрямками:

виробничим

відтворювальним

особистісним.

Виробничий напрямок націлений на ув'язування співвідношення між числом наявних робочих місць, що вимагають певної професійно-кваліфікаційної спеціалізації, і фактичною чисельністю працівників відповідного профілю.

Відтворювальний напрямок припускає досягнення рівноваги між приростом числа робочих місць і додатковою робочою силою, що втягується знову у виробництво, відповідного професійно-кваліфікаційного профілю.

Особистісний напрямок передбачає забезпечення працездатного населення робочими місцями, що відповідають зростаючим потребам працівників.

Професійно-кваліфікаційна структура працівників являє собою їхню первинну кооперацію за професіями і кваліфікацією, у рамках якої відбувається безпосереднє з'єднання засобів виробництва і робочої сили.

Разом з тим, визначальна роль техніки у формуванні професійно-кваліфікаційного складу працівників припускає активний вплив кваліфікації на розвиток речовинних елементів виробництва.

1.3.5 Кадри рибогосподарських підприємств та їх структура

Ефективність діяльності рибогосподарського підприємства в кінцевому підсумку залежить від колективу його працівників, їх кваліфікації, вміння і бажання продуктивно працювати.

Трудовий колектив – це сукупність усіх працівників, які беруть участь у господарській діяльності підприємства на основі трудового договору та інших форм, що регулюють трудові відносини працівників з підприємством.

Для досягнення мети діяльності підприємства усі члени трудового колективу повинні професійно виконувати свою роботу, а також мати відповідну мотивацію до ефективної праці та високий рівень соціального захисту.

Трудовий колектив характеризується складом і співвідношенням окремих категорій і груп працівників підприємства.

Залежно від функцій, які виконують працівники підприємства, вони поділяються на дві групи:

персонал основної діяльності

персонал неосновної діяльності.

До *першої групи* належать усі працівники, зайняті у виробництві та його безпосередньому обслуговуванні.

Це працівники основних, допоміжних і обслуговуючих виробництв, науково-дослідних підрозділів і лабораторій, складів, охорони та управління підприємством. Сукупність цих працівників становить виробничий персонал підприємства.

До *другої групи* персоналу належать працівники невиробничих підрозділів підприємства, які безпосередньо не пов'язані з виробничим процесом.

Це працівники житлово-комунального господарства, дитячих садків і ясел, культурно-побутових установ тощо.

Такий розподіл персоналу підприємства використовується для узгодження трудових показників з результатами діяльності окремих категорій і груп працівників, зокрема для визначення продуктивності праці на підприємстві, розрахунків заробітної плати та обґрунтування методів і рівня стимулювання працівників.

Отже, *персонал підприємства* – це сукупність постійних працівників, які отримали необхідну професійну підготовку та мають досвід практичної діяльності й забезпечують господарську діяльність суб'єкта господарювання.

За характером виконуваних функцій персонал рибогосподарського підприємства поділяється на такі категорії:

керівники

спеціалісти

службовці

робітники.

Керівники – це працівники, що займають посади керівників підприємств та їхніх структурних підрозділів, а також їхні заступники.

До них належать директори, начальники, завідувачі, керуючі, головні спеціалісти підприємства (головний рибовод, головний інженер, головний іхтіопатолог, головний бухгалтер, головний економіст).

Спеціалісти – це працівники, які виконують спеціальні інженерно-технічні, економічні та інші роботи: рибоводи, іхтіопатологи, інженери, економісти, бухгалтери, нормувальники, юрисконсульти, соціологи тощо.

Службовці – це працівники, що виконують суто технічну роботу, здійснюють оформлення документації, облік, контроль та господарське обслуговування. Зокрема це – діловоди, обліковці, секретарі-друкарки.

Робітники – це категорія працівників, які безпосередньо зайняті у процесі ви-робництва рибогосподарської продукції, виконанні робіт та наданні виробничих послуг.

До робітників також належать двірники, прибиральниці, охоронці, кур'єри. Усіх робітників поділяють на:

основних, які безпосередньо беруть участь у виконанні технологічних операцій з виробництва продукції

допоміжних – тих, які виконують різні підсобні операції з обслуговування основного виробництва.

Основою господарської діяльності є розподіл персоналу підприємства за професіями та спеціальностями.

Професія – це особливий вид трудової діяльності, здійснення якої потребує відповідних спеціальних знань та практичних навичок.

Спеціальність – це вид трудової діяльності в межах даної професії, який має специфічні особливості й вимагає від працівника додаткових (спеціальних) знань та навичок.

Професійний склад персоналу рибогосподарського підприємства залежить від галузевих особливостей виробничої діяльності та характеру виробленої продукції.

Працівники кожної спеціальності поділяються залежно від рівня кваліфікації, що базується на їхніх можливостях виконувати роботу певної складності.

Кваліфікація – це сукупність спеціальних знань та практичних навичок, що визначають рівень підготовленості працівника до виконання робіт певної складності за відповідною професією чи спеціальністю.

Рівень кваліфікації керівників, спеціалістів та службовців характеризується рівнем спеціальної підготовки та практичним досвідом роботи.

Залежно від цього виділяють спеціалістів:

найвищої кваліфікації (працівники, що мають наукові ступені та звання), спеціалістів

вищої кваліфікації (працівники з вищою спеціальною освітою та значним практичним досвідом)

середньої кваліфікації (працівники із середньою спеціальною освітою та певним практичним досвідом)

спеціалістів-практиків (працівники без спеціальної освіти, але із значним досвідом роботи).

Професійно-кваліфікаційна структура керівників, соціалістів та службовців рибницького підприємства знаходить своє відображення у Штатному розписі.

Штатний розпис – це внутрішній нормативний документ, в якому вказаний перелік посад, наявних на даному підприємстві, чисельність працівників за кожною з них і розміри їх місячних посадових окладів, є різновидом схеми посадових окладів, що застосовується на рибогосподарському підприємстві.

Робітники за рівнем кваліфікації виконують різні за складністю роботи, мають неоднакову професійну підготовку і поділяються на чотири групи:

висококваліфіковані

кваліфіковані

малокваліфіковані

некваліфіковані.

Забезпеченість трудовими ресурсами визначається як процентне співвідношення їх фактичної кількості до потрібної, розрахованої у планах.

Наприклад, фактична кількість працівників рибогосподарського підприємства за рік була 201, планова 232.

Тоді рівень забезпеченості робочою силою становитиме 86,6 % (201 : 232).

За забезпеченістю трудовими ресурсами всі регіони України діляться на три групи:

1) із значною часткою працездатного населення, але дуже низькими показниками природного руху, значним механічним відтоком людей (Харківська, Луганська, Донецька, Дніпровська, Київська області);

2) із значною часткою працездатних людей, високими показниками “старіння” населення, від’ємними або незначними показниками природного приросту населення, значним механічним відтоком населення (Одеська, Запорізька, Херсонська, Львівська, Миколаївська, Тернопільська, Волинська, Рівненська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська області);

3) з найнижчою в Україні часткою працездатного населення, дуже низьким (від’ємним) природним приростом населення, найвищою часткою осіб пенсійного віку, із значним відтоком населення (Хмельницька, Житомирська, Вінницька, Черкаська, Сумська, Полтавська, Кіровоградська, Чернівецька області).

Для забезпечення ефективної діяльності підприємства необхідно не тільки вивчати динаміку чисельності окремих категорій працівників, а також аналізувати структурні зміни персоналу за певний період.

Структура персоналу характеризується складом і кількісним співвідношенням окремих категорій і груп працівників підприємства.

При визначенні основних напрямів розвитку підприємства необхідно визначити оптимальну чисельність персоналу для виконання виробничої програми, а також встановити необхідну чисельність працівників за окремими категоріями.

В рибному господарстві працює близько 30 000 чоловік, з яких близько 2 000 чоловік працює на державних підприємствах, які входять до сфери управління Держрибагентства України.

Кількість жінок у загальній кількості працівників рибного господарства України, становить 22 %.

У процесі роботи з кадрами в рибному господарстві є проблеми:

1. Втрата трудового потенціалу кваліфікованих і висококваліфікованих кадрів у результаті недовикористання їх робочого часу; перехід до сфери неформальної зайнятості, де, як правило, не потрібна попередня кваліфікація, міграції за кордон;

2. Не проведена реформа всієї трудової сфери, що призводить до неефективної зайнятості, яка проявляється:

у високій концентрації робочої сили на збиткових підприємствах;

відсутність зв'язку між доходом і рівнем професіоналізму працівників;

немає економічно обґрунтованої залежності доходів працівника від його трудового вкладу;

зниження в складі працівників частки зайнятих у наукоємних і високотехнологічних видах діяльності.

3. Зниження загального попиту на робочу силу.

4. Погіршення якісних характеристик системи робочих місць поряд з повільним нарощуванням нових робочих місць, зниження можливостей працевлаштування осіб через збільшення кількості не престижних робочих місць, які призводять до травматизму і професійних захворювань; збільшення частки робочих місць з несприятливими умовами праці.

5. Повільна перебудова системи професійної освіти, невідповідність масштабів, структури і форм первинної професійної підготовки змінам у попиті на робочу силу в професійному розрізі, недостатній розвиток системи отримання другої освіти (до навчання, перепідготовка і підвищення кваліфікації), низька заінтересованість роботодавців у підвищенні кваліфікації працівників, їх перепідготовці.

1.3.6 Система оцінки трудових ресурсів рибогосподарського підприємства

Забезпечення ефективного використання трудових ресурсів підприємства потребує формування системи показників, які характеризують кількісні і якісні зміни персоналу та дають можливість виявити резерви повного використання всіх його категорій.

Кількісна характеристика трудових ресурсів підприємства вимірюється такими показниками, як облікова, явочна і середньооблікова чисельність працівників.

Загальна чисельність працівників, яка є в списках підприємства, називається *обліковим (списковим)* складом.

До облікового (спискового) складу включають усі категорії постійних, тимчасових і сезонних працівників, прийнятих на роботу на один і більше днів незалежно від того, знаходяться вони на роботі чи перебувають у відпустці, відрядженні, на лікарняному або тимчасово не працюють з інших причин.

Явочна чисельність включає всіх працівників, що з'явилися на роботу. Різниця між обліковою та явочною чисельністю працівників характеризує кількість цілоденних простоїв (відпустки, хвороби, відрядження тощо) та вказує на можливі резерви у розвитку рибогосподарського підприємства.

Для визначення масштабів можливого залучення підприємствами робочої сили (їх трудового потенціалу) розраховують показник середньооблікової чисельності працівників.

Середньооблікова чисельність працівників обчислюється за двома варіантами:

середньообліковою чисельністю штатних працівників спискового складу;

середньообліковою чисельністю всього персоналу в еквіваленті повної зайнятості.

За другим варіантом такого розрахунку в середньооблікову чисельність працівників, крім штатних, включають працівників позаспискового складу, які залучалися до роботи й одержували заробітну плату, а також враховують ту обставину, що окремі категорії працівників зайняті неповний робочий день.

Наприклад, робітників, які працюють за договорами підряду (по них немає можливості підраховувати час їх роботи), переводять в еквівалент повної зайнятості (умовні працівники) діленням фактично нарахованої їм заробітної плати за звітний місяць на середню за цей же місяць заробітну плату одного працівника спискового складу, зайнятого в основній діяльності підприємства.

Працівників, які прийняті на роботу на півставки, переведені (прийняті) згідно з чинним законодавством на неповний робочий день, переводять в умовні працівники так: відпрацьовані ними людино-години за звітний місяць ділять на тривалість робочого дня, одержаний результат потім ділять на кількість робочих днів у даному місяці. Це й буде середньоспискова за даний місяць чисельність цих працівників в еквіваленті повної зайнятості.

Осіб, яких залучають до роботи на рибогосподарському підприємстві за спеціальними договорами і які не перебувають у списковому складі (штаті) підприємства, переводять в умовні працівники діленням

нарахованої їм заробітної плати за звітний місяць на середню заробітну плату одного працівника спискового складу.

Середньооблікову чисельність штатних працівників спискового складу та середньооблікову кількість всього персоналу в еквіваленті повної зайнятості розраховують за кожний місяць і за рік.

Середньооблікову чисельність працівників за місяць визначають підсумовуванням облікового складу працівників за всі дні місяця і діленням одержаного результату на кількість календарних днів у місяці.

Середньооблікову чисельність працівників за рік розраховують як середньоарифметичну величину від суми показників середньооблікової чисельності за всі місяці року, поділеної на 12.

Забезпечення підприємства робочою силою передбачає не лише визначення кількості працівників, а також оцінку руху трудових ресурсів, визначення додаткової потреби або надлишку працівників.

Визначають два показники динаміки робочої сили: коефіцієнт найму та коефіцієнт вибуття.

Коефіцієнт найму (K_H) розраховують за формулою (3.1):

$$K_H = \frac{ЧП_{ПР}}{ЧП_{НР}}, \quad (3.1)$$

де $ЧП_{ПР}$ – чисельність працівників, прийнятих на роботу до підприємства протягом року; $ЧП_{НР}$ – чисельність працівників на підприємстві на початок року.

Коефіцієнт вибуття (K_B) можна розрахувати з виразу (3.2):

$$K_B = \frac{ЧП_B}{ЧП_{НР}}, \quad (3.2)$$

де $ЧП_B$ – чисельність вибулих працівників протягом року.

За допомогою вказаних вище показників можна визначити:

темп зміни чисельності працівників на підприємстві (T_3) за формулою (3.3):

$$T_3 = (K_H - K_B) \cdot 100 \%, \quad (3.3)$$

коефіцієнт валового обороту робочої сили (O_{PC}) за формулою (3.4):

$$O_{PC} = K_H + K_B \quad (3.4)$$

Рух трудових ресурсів рибогосподарського підприємства характеризують також показники:

коефіцієнт необхідного обороту (K_{HO}) визначається як відношення числа робітників, звільнених за даний період за причинами виробничого або загальнодержавного характеру (P_{HO}), в тому числі у зв'язку зі скороченням кількості і переведенням на інші підприємства, вступом на навчання, призовом на військову службу, втратою працездатності, до середньооблікової кількості працівників за той же період (P) у % за формулою (3.5):

$$K_{HO} = (P_{HO} : P) \cdot 100 \%, \quad (3.5)$$

коефіцієнт надлишкового обороту, або коефіцієнт плинності кадрів ($K_{ПЛ}$) визначається як відношення числа робітників, звільнених за даний період за власним бажанням, за прогул і інші порушення трудової дисципліни (P_3), до середньоспискової кількості працівників за той же період (P) (у %) за формулою (3.6):

$$K_{ПЛ} = (P_3 : P) \cdot 100 \%, \quad (3.6)$$

стабільність, або "відданість" персоналу, тобто середній стаж роботи працівника на підприємстві ($K_{СП}$) визначається як відношення загальної суми років роботи на одному підприємстві всього персоналу ($3_{СП}$) до середньооблікової кількості працівників.

Розраховується за формулою (3.7):

$$K_{СП} = 3_{СП} : P, \quad (3.7)$$

5) *рівень дисципліни персоналу* ($K_{РД}$) визначається відношенням людино-днів неявки на роботу ($H_{ЯР}$) до загальної кількості відпрацьованих людино-днів ($T_{Ф}$).

Обчислюється за формулою (3.8):

$$K_{РД} = H_{ЯР} : T_{Ф}, \quad (3.8)$$

У практиці управління трудовими ресурсами наведені вище показники використовуються порівняно з аналогічними в передових підприємствах, а також аналізуються в динаміці.

Окремі рибогосподарські підприємства відзначаються значною плінністю кадрів, а це призводить до суттєвих непродуктивних витрат.

Високий рівень обороту робочої сили і плінність кадрів може пояснюватись особливостями виробничо-господарської діяльності або невдалою кадровою політикою підприємства.

В цих умовах заходи щодо зниження плінності персоналу можуть безпосередньо зумовити значний економічний ефект.

*Рівень використання трудових ресурсів у рибогосподарських підприємствах ха-*рактиризують такі показники:

кількість відпрацьованих людино-днів (людино-годин) одним працівником за рік;

коефіцієнт використання трудових ресурсів визначається як відношення фактично відпрацьованого робочого часу одним працівником за рік до можливого його річного фонду.

Чисельність основних робітників ($Ч_{OP}$) на підприємстві розраховується за формулою (3.9):

$$Ч_{OP} = T_{СУМ} : (\Phi_{д} \cdot K_{ВН}) \quad (3.9)$$

де $T_{СУМ}$ – сумарна трудомісткість виробничої програми (або за видами робіт); $K_{ВН}$ – коефіцієнт виконання норм виробітку основними робітниками (або за видами робіт); $\Phi_{д}$ – дійсний фонд робочого часу працівника.

Чисельність допоміжних робітників ($Ч_{ДР}$) за професіями визначається за формулою (3.10):

$$Ч_{ДР} = N_{Р.М} : N_{ОБСЛ} \quad (3.10)$$

де $N_{Р.М}$ – число робочих місць (одиниць обладнання $N_{ОБЛ}$); $N_{ОБСЛ}$ – норма обслуговування.

Чисельність прибиральниць ($Ч_{ПРИБ}$) розраховується за формулою (3.11):

$$Ч_{ПРИБ} = S_{ВИР} : N_{ОБСЛ} \quad (3.11)$$

де $S_{\text{вир}}$ – загальна площа всіх виробничих приміщень; $N_{\text{обсл}}$ – норма обслуговування.

У рибогосподарських підприємствах кількість працівників закономірно зменшується. Тому важливо забезпечити їх повне і раціональне використання на виробництві. Запас праці визначають з урахуванням ефективного річного фонду робочого часу одного працівника.

Звідси запас ($Z_{\text{п}}$) праці можна визначити з виразу (3.12):

$$Z_{\text{п}} = 1800 \cdot \text{ЧП}_{\text{п}}, \quad (3.12)$$

де $\text{ЧП}_{\text{п}}$ – чисельність постійних працівників підприємства.

Коефіцієнт використання запасу праці визначається як частка від ділення фактичної кількості відпрацьованих постійними працівниками людино-годин у цілому по підприємству на запас праці.

При раціональному використанні трудових ресурсів коефіцієнт використання запасу праці може дорівнювати одиниці.

Z розглянутим показником тісно пов'язаний показник *трудової активності працівників*.

Його розраховують діленням відпрацьованих по підприємству постійними працівниками людино-годин на їх кількість.

Із зростанням даного показника підвищується також коефіцієнт використання запасу праці, і навпаки.

Коефіцієнт (ступінь) виконання норм виробітку визначається як частка від ділення фактичного обсягу виконаних робіт (виробленої продукції) на змінну норму виробітку.

Його розраховують за окремими технологічними операціями, і він повністю характеризує ступінь раціонального використання робочої сили за умови забезпечення необхідної якості виконуваних робіт.

Коефіцієнт виконання норм виробітку ($K_{\text{вн}}$) можна визначити і в цілому по підприємству, враховуючи при цьому сукупність усіх технологічних операцій за формулою (3.13):

$$K_{вн} = H_3 : Л_3, \quad (3.13)$$

де H_3 – відпрацьовані на технологічних операціях нормо-зміни; $Л_3$ – відпрацьовані людино-зміни, які визначають діленням фактично відпрацьованих людино-годин при виконанні технологічних операцій на тривалість зміни в годинах.

Якщо даний показник дорівнює одиниці або більший за неї, то це свідчить про раціональне використання на підприємстві трудових ресурсів.

Різниця між коефіцієнтом виконання норм виробітку та одиницею, помножена на 100, свідчить, на скільки процентів перевиконуються (знак "+") або не виконуються (знак "-") норми виробітку на окремій технологічній операції або в цілому за їх сукупністю.

1.3.7 Підготовка і підвищення кваліфікації кадрів

Відтворення робочої сили, тобто безперервне її поновлення, є складовою частиною відтворення сукупного суспільного продукту. Незалежно від економічних формацій процес суспільного відтворення передбачає відновлення як суспільного продукту, так і населення, людського фактора.

Одним із етапів відтворення робочої сили є підготовка кадрів. Вона забезпечує заміщення кадрів, які вибули у зв'язку з виходом на пенсію, на навчання, призовом до лав Армії.

Додаткова потреба в кадрах повинна бути збалансованою.

Потреба в робочих кадрах задовольняється шляхом їх підготовки, перш за все, на виробництві. Така підготовка характеризується планомірною передачею знань, вмінь, досвіду, трудових навичок, необхідних для високопродуктивної роботи.

Ця форма підготовки досить гнучка і дозволяє підприємствам за короткий термін готувати необхідну робочу силу безпосередньо на місці.

В процесі навчання робочі переходять від нижчих рівнів підготовки до вищих, з підвищенням свого професійного рівня.

Рівень забезпечення рибогосподарського виробництва трудовими ресурсами, рівномірного і раціонального їх використання значною мірою впливає на ефективність галузі.

Для визначення ступеня забезпеченості ними господарств розраховують потребу в робочій силі та запасах праці.

Порівняння річного потенційного запасу праці з річною потребою в робочій силі називають *балансом праці*.

Балансові розрахунки дають змогу визначити надлишок або нестачу трудових ресурсів і є складовою частиною планування виробництва. Вони дозволяють визначити потребу в постійній та сезонній робочій силі, правильно спланувати фонд заробітної плати.

Балансові розрахунки трудових ресурсів дають змогу економічно обґрунтувати рівень забезпеченості робочою силою, залучення її зі сторони, удосконалення спеціалізації рибогосподарського виробництва.

Баланси складаються в чіткій послідовності.

Спочатку, виходячи із звітних даних підприємств, визначають попередні співвідношення між джерелами забезпечення додаткової потреби. При цьому враховуються нові працівники з навчальних закладів. Потім визначається кількість учнів на покриття додаткової потреби. Необхідно мати на увазі дві групи працівників: малокваліфікованих і кваліфікованих.

Загальна кількість учнів буде менше загальної додаткової потреби в працівниках, оскільки з навчальних закладів прибувають кадри, які не потребують навчання; частина працівників, яких набирає саме підприємство, також не потребують навчання.

Кількість учнів ($Ч_y$) розраховують за формулою (3.14):

$$Ч_y = Д_{зп} - Ч_{нз} - Ч_{кр}, \quad (3.14)$$

де $Д_{зп}$ – загальна додаткова потреба в робочих; $Ч_{нз}$ – кваліфіковані працівники з навчальних закладів; $Ч_{кр}$ – чисельність кваліфікованих працівників, яких набирає безпосередньо підприємство.

План підготовки кадрів включає два розділи: навчання нових працівників і підвищення кваліфікації.

Під час планування навчання і підвищення кваліфікації кадрів, необхідно проаналізувати професійний і кваліфікаційний рівень наявних працівників, визначити структуру робочих кадрів у плановому періоді за професіями і розрядами, з урахуванням вдосконалення організації рибогосподарського виробництва, використання сучасної техніки і впровадження прогресивних біотехнологій. Для здійснення аналізу якісного складу робочої сили доцільно застосовувати систему коефіцієнтів.

Коефіцієнт рівня освіти (K_{PO}) розраховується за формулою (3.15):

$$K_{PO} = P_{ЗАГ} : P_{С}, \quad (3.15)$$

де $P_{ЗАГ}$ – кількість працівників з середньою, спеціальною, незакінченою вищою і вищою освітою; $P_{С}$ – середньоспискова кількість працівників.

Коефіцієнт кваліфікації працівників ($K_{КВ П}$) розраховується за формулою (3.16):

$$K_{КВ П} = P_{КВ} : P_{С}, \quad (3.16)$$

де $P_{КВ}$ – кількість висококваліфікованих працівників.

Відмінність при розрахунках кількості основних працівників і кількості допоміжних працівників полягає в тому, що в першому випадку виходять із трудомісткості випущеної продукції, а в другому – із трудомісткості допоміжних робіт.

Розрахунок кількості допоміжних працівників за нормами виробітку проводиться в тих випадках, коли вони виконують однорідну роботу, зміст, обсяг і методи здійснення якої строго регламентовані (наприклад контроль за якістю продукції, налагодження обладнання).

Норма обслуговування (H_0) визначає кількість одиниць обладнання, агрегатів, робочих місць та зону роботи, що припадає на одного працюючого або групу працівників та підлягають обслуговуванню у визначений період і визначається за формулою (3.17):

$$N_{\text{о}} = \Phi : T_{\text{но}} = \Phi : (N_{\text{в}} \cdot M \cdot K_{\text{доп}}), \quad (3.17)$$

де Φ – фонд робочого часу (у зміну, місяць), год.; $T_{\text{но}}$ – норма часу обслуговування обладнання, год.; $N_{\text{в}}$ – норма часу на виконання одиниці роботи, год.; M – кількість одиниць обсягу роботи на одиницю обладнання, що обслуговується; $K_{\text{доп}}$ – коефіцієнт, який враховує виконання допоміжних функцій, які не враховуються нормою часу.

Кількість допоміжних працівників ($Ч_{\text{дп}}$), для яких не можуть бути встановлені обсяги робіт і норми обслуговування, визначається за робочими місцями за формулою (3.18):

$$Ч_{\text{дп}} = N_{\text{рм}} \cdot Z \cdot K_{\text{сп}}, \quad (3.18)$$

де $N_{\text{рм}}$ – кількість робочих місць; Z – число змін; $K_{\text{сп}}$ – коефіцієнт явки робітників до спискової чисельності.

Рибне господарство потребує спеціальної підготовки кадрів – капітанів суден, судномеханіків, інженерів з рибодобування, технологів, іхтіологів, матросів, рибалок та інших фахівців.

Їхня спеціалізація сприяє закріпленню і збереженню кадрів, оскільки вони мають обмежені можливості знайти собі іншу роботу за фаховою підготовкою.

Найточніше про ефективність використання трудових ресурсів на рибогосподарських підприємствах можна судити на основі показників продуктивності праці.

1.3.8 Поняття продуктивності праці

Досягнення позитивних показників виробничої діяльності можливе лише за умови ефективності суспільної праці.

Ефективність суспільної праці визначається великою кількістю різноманітних і взаємодоповнюючих показників, які відображають результати праці з того чи іншого боку і використовуються у господарському механізмі ринкової економіки. Одним із таких показників є показник продуктивності.

Під продуктивністю розуміють відношення кількості продукції, виробленої даною виробничою системою за певний проміжок часу, до кількості ресурсів, витрачених для створення, виробництва цієї продукції за даний період.

Поняття продуктивності передбачає множинність числового представлення і утворює систему показників ефективності. Розрізняють продуктивність в широкому і вузькому розумінні. У вузькому розумінні продуктивність розуміють як показник у вигляді відношення продукції до одного, або декількох основних виробничих ресурсів. У широкому розумінні продуктивність характеризує система взаємопов'язаних показників.

Ці відношення можна виразити формулою (3.19):

$$П = Q : I, \quad (3.19)$$

де П – продуктивність;

Q – кількість виробленої продукції (товарів, послуг);

I – витрати (праця, капітал, енергія тощо).

Найбільш поширеним показником ефективності праці є продуктивність праці.

Продуктивність праці – це показник її ефективності, результативності, що характеризується співвідношенням обсягу продукції, робіт чи послуг, з одного боку, та кількістю праці, витраченої на виробництво цього обсягу, з іншого.

При цьому продуктивність праці характеризують показники: виробіток і трудомісткість.

Виробіток – це прямий показник рівня продуктивності праці, що визначається кількістю продукції (робіт, послуг), виробленої одним працівником за одиницю робочого часу.

Математично цю залежність можна виразити за формулами (3.20) та

$$(3.21): \quad W = Q : T \quad (3.20) \quad \text{або} \quad W = Q : N, \quad (3.21)$$

де W – продуктивність праці;

Q – обсяг виробленої продукції (робіт, послуг);

T – час, витрачений на виробництво продукції;

N – чисельність працівників.

Трудомісткість – це обернений показник рівня продуктивності праці, що характеризується кількістю праці, витраченої у сфері матеріального виробництва до загального обсягу виробленої продукції і розраховується за формулою (3.22):

$$t = T : Q \quad (3.22)$$

Залежно від складових частин трудомісткості виділяють такі її види:

технологічна трудомісткість визначається витратами праці робітників, які зайняті в основному виробництві. Розраховується для окремих операцій;

трудомісткість обслуговування, яка визначається витратами праці допоміжних робітників;

трудомісткість управління визначається витратами праці керівників, спеціалістів, технічних виконавців;

повну трудомісткість продукції, яка відображає всі витрати на виготовлення одиниці кожної продукції.

За характером і призначенням витрат праці визначають нормовану, фактичну і планову трудомісткість. За об'єктом обчислення визначають трудомісткість операції, товарної і валової продукції.

Залежно від сфери прикладання праці – трудомісткість підприємства, цеху, бригади, виробничої дільниці, робочого місця.

Індекс продуктивності праці визначається за формулами (3.23, 3.24):

$$I_{п} = P_{пл} : P_{б}, \quad (3.23)$$

де $P_{пл}$, $P_{б}$ – продуктивність праці відповідно у плановому і базовому періодах;

$$I_{п} = (100 + \Delta P) : 100, \quad (3.24)$$

де ΔP – процент зростання продуктивності праці.

Процент зростання продуктивності праці визначається за формулою (3.25):

$$\Delta П = (\Delta Ч \cdot 100) : (Ч Б - \Delta Ч), \quad (3.25)$$

де $\Delta Ч$ – сумарна економія чисельності працюючих за рахунок використання усіх чинників;

$Ч Б$ – чисельність працюючих у розрахунку на плановий обсяг продукції за рівня продуктивності базового періоду, визначеного за формулою (3.26).

Чисельність працюючих за рівня продуктивності базового періоду:

$$Ч Б = Q_{пл} : П Б, \quad (3.26)$$

де $Q_{пл}$ – плановий обсяг продукції;

$П Б$ – рівень продуктивності в базовому періоді.

Економія чисельності працюючих за рахунок зниження трудомісткості виробничої програми визначається за формулою (3.27) або (3.28):

$$\Delta Ч = \Delta Т : \Phi Н, \quad (3.27)$$

де $\Delta Т$ – зниження трудомісткості виробничої програми, людино-днів;

$\Phi Н$ – режимний (номінальний) фонд робочого часу, днів;

$$\Delta Ч = \Delta Т' : \Phi д К_{вн}, \quad (3.28)$$

де $\Delta Т'$ – зниження трудомісткості виробничої програми, норма-год;

$\Phi д$ – дійсний (ефективний) фонд робочого часу, год.;

$К_{вн}$ – коефіцієнт виконання норм.

Продуктивність праці в плановому періоді визначається за формулою (3.29):

$$П_{пл} = П Б \cdot I П, \quad (3.29)$$

де $П Б$ – рівень продуктивності праці в базовому періоді;

$I П$ – індекс продуктивності праці.

Процент зростання норм виробітку визначається за формулою (3.30)

$$\Delta Н В = (\Delta Т_{шт} \cdot 100) : (100 - \Delta Т), \quad (3.30)$$

де $\Delta Т_{шт}$ – процент зниження норм часу.

Процент зниження норм часу визначається за формулою (3.31):

$$\Delta Т_{шт} = \Delta Н В : (100 + \Delta Н В), \quad (3.31)$$

де $\Delta Н В$ – процент зростання норм виробітку.

1.3.9 Управління продуктивністю праці

Проблема підвищення ефективності праці, полягає в досягненні певної мети з мінімальними витратами праці. Останнє виступає однією з економічних закономірностей суспільства, що зумовлена зростаючими потребами громадян у матеріальних і духовних благах, необхідністю їх задоволення в умовах обмеження виробничих ресурсів.

Підвищення ефективності праці безпосередньо пов'язане з головною метою суспільства – забезпеченням економічного зростання. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба в підвищенні ефективності праці на рівні кожного підприємства – первинної ланки суспільного виробництва. Керівники і спеціалісти підприємств повинні розробляти і впроваджувати програми управління продуктивністю.

Управління продуктивністю – це частина більш широкого процесу управління підприємства, яка включає в себе планування, організацію, керівництво, контроль і регулювання підвищення продуктивності праці.

Сутність управління продуктивністю полягає в тому, щоб досягати максимально можливого рівня її підвищення в існуючих на даний момент економічних умовах.

У своїй організації управління продуктивністю виходить з таких положень:

вироблення загального підходу до розуміння проблем результативності і продуктивності праці та розроблення стратегічних програм росту продуктивності праці;

вироблення підходів до методів вимірювання і оцінки продуктивності праці;

розроблення методів контролю за підвищенням продуктивності праці;

забезпечення організації, планування і ефективного впровадження всіх елементів програми управління підвищенням продуктивності праці.

Продуктивність праці може підвищуватися у таких випадках:
коли обсяг продукції зростає, а витрати праці зменшуються;
обсяг продукції зростає більш швидкими темпами порівняно з витратами праці;

обсяг продукції залишається незмінним, а витрати праці зменшуються;

обсяг продукції зростає при незмінних витратах праці;

обсяг продукції зменшується більш повільними темпами, ніж витрати.

З урахуванням цих випадків повинна вибиратися і управлінська стратегія щодо забезпечення зростання продуктивності праці.

1.3.10 Показники і методи визначення продуктивності праці

Виділяють такі методи обчислення продуктивності праці: натуральний, умовно-натуральний, трудовий і вартісний.

Натуральний метод вимірювання продуктивності праці охоплює показники виробітку, обчислені в одиницях фізичного обсягу.

В цьому випадку одиниці виміру обсягу продукції – т, шт., м, кг, віднесені до середньоспискової кількості працівників або витрат праці: люд.-годин, люд.-днів тощо. Прикладами натуральних показників є: виробіток, трудомісткість. Перевага даного методу полягає у встановленні залежності між обсягом виробництва і трудовими витратами, виключенні впливу на показник продуктивності праці змін в обсягах поставок, організаційній структурі виробництва, дозволяє тісно ув'язати зміни продуктивності праці з виявленням резервів її росту, зіставити витрати праці на однакову продукцію в різних виробничих дільницях підприємства.

Натуральні показники є основою для вартісного і трудового методів обліку і планування обсягів виробництва продукції та продуктивності праці.

Умовно-натуральний метод вимірювання продуктивності праці застосовується у тому випадку, коли на підприємстві виробляється декілька видів продукції.

Для обчислення обсягів виробленої продукції перераховують планову і фактично вироблену кількість кожного виду продукції в умовні одиниці за коефіцієнтами, встановленими за спеціальною шкалою.

Перевага даного методу в безпосередній порівняності показників продуктивності праці. Недоліком є те, що можна вимірювати продуктивність праці лише в межах окремих видів продукції або робіт.

Застосування цих показників обмежені через неспроможність оцінити неоднорідну продукцію. Крім того, не забезпечується наскрізного обліку витрат праці навіть на одному підприємстві і по галузі.

Наприклад, неможливо оцінити продукцію в єдиному натуральному вимірнику таких видів діяльності, як видобуток риби, виробництво харчової продукції, виготовлення промислового спорядження та інвентарю.

Існують роботи, які не можуть бути виражені за допомогою натуральних одиниць. Наприклад, ремонт суден, який вимірюється кошторисною вартістю робіт (в годинах і гривнях).

На судах доцільно розраховувати виробіток на одного члена судно-екіпажу за різною продукцією (включаючи морожену, філе, консерви тощо), прирівняного до кількості сировини, направленої на випуск даної продукції.

Натуральні показники використовуються також у рибогосподарських підприємствах.

На показник продуктивності праці впливає обсяг рибопосадкового матеріалу. Тому в розрахунки доцільно вносити коригування, виходячи із витрат праці на виробництво рибопосадкового матеріалу. Для цього необхідно з продукції господарства, вираженої в натуральних показниках, вирахувати загальну масу рибопосадкового матеріалу.

На прибережних підприємствах обсяг виробництва продукції може бути обчислений в умовних одиницях, наприклад, у рибоконсервному виробництві – шляхом прирівняння його до умовно-консервної банки (обсягом 353,4 см³) і вимірюються в тубах, мубах, а на його основі – до умовно-натурального виробітку на одного працюючого.

Трудовий метод. В основу трудового методу визначення продуктивності праці покладено зміни продукції в нормативному часі і фактичні витрати часу на її виробництво.

Практичне впровадження трудового методу визначення продуктивності праці можливе за умови наявності прогресивної нормативної бази для визначення повних витрат праці на одиницю продукції і організації фактичного обліку повних витрат праці на одиницю продукції.

В сучасних умовах розрахунок показника повної трудомісткості одиниці продукції достатньо складний, особливо на підприємствах флоту, вимагає високого рівня організації обліку і звітності, застосування обчислювальної техніки.

Обидва показники – трудомісткість продукції і виробіток продукції в трудовому вимірнику – найбільш точно відображають сутність продуктивності праці. Вони не зазнають впливу вартісних факторів, тому об'єктивно відображають динаміку продуктивності праці.

Вартісний метод. Вартісний метод дає можливість розрахувати показник продуктивності праці, який враховує різноманітну продукцію як у масштабі окремого підприємства, так і в масштабах галузі.

Виробництво різних видів продукції дозволяє оцінити показник вартості валової продукції з розрахунку на одного працівника.

Вартісні показники продуктивності праці є універсальними, оскільки вони дозволяють порівнювати продуктивність праці при виробництві неспівставних благ. Недоліком вартісного методу є те, що необґрунтоване, завищення ціни продукції товаровиробниками призводить до фіктивного зростання продуктивності їх праці.

Прикладами вартісних показників продуктивності праці є валова продукція, вартість валової продукції з розрахунку на одного працівника, товарна продукція, чиста продукція в розрахунку на одного працівника за певний проміжок часу (рік, півріччя, квартал, місяць), реалізована продукція в поточних цінах у розрахунку на одного працівника, нормативна чиста продукція в розрахунку на одного працівника за певний проміжок часу (рік, півріччя, квартал, місяць).

1.3.11 Фактори і резерви підвищення продуктивності праці

В умовах ринку будь-яке рибогосподарське підприємство може ефективно працювати і забезпечувати конкурентоспроможність своєї продукції за умови підвищення продуктивності праці.

Продуктивність праці залежить від значної кількості факторів.

Факторами підвищення продуктивності праці є рушійні сили або причини, під впливом яких змінюється її рівень.

Дія факторів росту продуктивності праці залежить від природних, суспільних і матеріальних умов.

Пізнання суті і механізму дії кожного з факторів є необхідною умовою визначення конкретних шляхів підвищення ефективності праці, обґрунтованого управління цим процесом. Коли обсяг національного виробництва досягає потенційного свого рівня і можливості суспільства розвиватися за рахунок збільшення праці й капіталу вичерпуються, темпи зростання продуктивності праці залежать лише від прискорення науково-технічного прогресу. Лише останній є невичерпним джерелом зростання випуску продукції. На його основі відбуваються зміни в кількості праці й капіталу, а також у величині сукупної продуктивності факторів рибогосподарського виробництва.

Продуктивність праці значною мірою залежить від працівників. Як суб'єкти трудової діяльності люди розглядаються з точки зору

біологічних, психологічних і соціальних властивостей, які впливають на результати трудового процесу.

Це стать, вік, стан здоров'я, знання вміння, досвід, винахідливість свідомість, дисциплінованість.

Ефективність праці залежить також від умов трудової діяльності.

Стан середовища, в якому працюють люди, впливає на них, визначає рівень їх фізичних, інтелектуальних і моральних сил, ставлення до праці.

Фактори підвищення продуктивності праці поділяють на три групи:

Матеріально-технічні:

комплексна механізація і автоматизація виробництва;

впровадження прогресивних технологій;

впровадження нових технологічних процесів; підвищення якості продукції.

Організаційні:

механізацію і раціоналізацію праці в управлінні;

удосконалення нормування праці;

підвищення, або зменшення питомої ваги окремих видів продукції з різним рівнем трудомісткості.

Соціально-економічні:

підвищення освітнього рівня працівників та виробничої кваліфікації;

поліпшення характеру і умов праці;

стимули, мотиви і спонукання до трудової діяльності.

Під резервами росту продуктивності праці розуміють можливості більш повної реалізації продуктивної сили праці за рахунок поліпшення використання всіх факторів її підвищення.

Зв'язок факторів і резервів підвищення продуктивності праці полягає в тому, що коли фактори виступають рушійною силою або причиною зміни її рівня, то використання резервів є безпосередньо процесом реалізації дії тих чи інших факторів.

Запитання для самоконтролю

- 1. Дайте визначення поняття “трудові ресурси” і охарактеризуйте їх склад.*
- 2. На які категорії працівників класифікуються трудові ресурси рибогосподарських підприємств?*
- 3. За якими показниками здійснюється оцінка ефективності використання трудових ресурсів? Розкрийте методику визначення цих показників та їх економічний зміст.*
- 4. Дайте визначення поняття “продуктивність праці”.*
- 5. Яке економічне та соціальне значення має підвищення продуктивності праці на рибогосподарських підприємствах?*
- 6. Наведіть відомі Вам види трудомісткості.*
- 7. Що розуміють під управлінням продуктивністю праці?*
- 8. Назвіть методи вимірювання продуктивності праці.*
- 9. Вкажіть переваги і недоліки кожного методу вимірювання продуктивності праці?*
- 10. Охарактеризуйте показники вартісного методу вимірювання продуктивності праці.*
- 11. Які Ви знаєте показники натурального методу вимірювання продуктивності праці? Дайте їх визначення.*
- 12. Що розуміють під факторами зростання продуктивності праці? Які виділяють їх основні групи?*
- 13. Дайте визначення резервів підвищення продуктивності праці.*

Проблемні завдання та задачі

1. Визначити, як зміниться продуктивність праці за таких даних: у звітному році обсяг товарної продукції на підприємстві обчислювався сумою у 21 млн грн при чисельності працівників 3 тис. чол. У плановому періоді обсяг товарної продукції зросте на 20 %, а економія трудових витрат становитиме 300 чол.

2. Визначити виробіток на одного працівника у плановому році і його зростання в процентах до базового року, якщо у році 250 робочих днів, річний виробіток у базовому періоді становив 18,6 тис. грн/людино-рік.

За планом обсяг випуску продукції становив 3688 тис. грн/рік, а зниження трудомісткості виробничої програми – 2000 людино-днів.

3. Вартість виробничої програми підприємства становила 2840 тис. грн/рік. Продуктивність праці на початок планового періоду дорівнювала 8,2 тис. грн/людино-рік. За п'ять років чисельність промислово-виробничого персоналу зростає на 30 %, а середньорічний приріст продуктивності праці – на 4 %. Визначити обсяг випуску продукції на кінець періоду.

4. Обсяг випуску валової продукції у незмінних цінах протягом базового періоду становив 163 млн грн, а середньорічна чисельність промислово-виробничого персоналу 16,2 тис. чол. У плановому періоді передбачено випустити валової продукції на 170,5 млн грн, а фактично вироблено на 177,6 млн грн. При цьому середньорічна чисельність промислово-виробничого персоналу становила 16,0 тис. чол. замість 17,0 тис. чол. за планом. Проаналізувати виконання плану підприємства за продуктивністю праці.

6. На плановий період визначено обсяг виробничої програми 5685,5 тис. грн. Виробіток на одного працюючого у базовому періоді становив 8,3 тис. грн. За рахунок організації виробництва чисельність промислово-виробничого персоналу передбачено зменшити на 46 чол. Визначити процент зростання продуктивності праці за плановий період і чисельність працюючих у ньому.

7. Чисельність працівників на ВАТ “Білий амур” на початок року становить 58 чол. Оскільки основною робочою силою вказаного підприємства є наймані працівники, то протягом року було прийнято на роботу 15 чол. Розрахувати коефіцієнт найму.

Розділ 4. ЗАРОБІТНА ПЛАТА НА РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

1.4.1 Поняття заробітної плати

Заробітна плата виступає важливим засобом підвищення зацікавленості працюючих у результатах своєї праці, її продуктивності, збільшення обсягів виробництва продукції, поліпшення її якості та асортименту.

Поняття “заробітна плата” потребує вивчення з різних позицій:

Заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому вираженні, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу. Це загальновизнане визначення зарплати, що подано в Законі України “Про оплату праці”.

Заробітна плата – це економічна категорія, яка відображає відносини між роботодавцем і найманим працівником з приводу розподілу новоствореної вартості.

Заробітна плата – це елемент ринку праці, що складається в результаті взаємодії попиту і пропозиції і виражає ціну використання робочої сили.

Для найманого працівника **заробітна плата** – це основна частина його доходу, який він отримує за реалізацію своєї здатності до праці.

Для роботодавця **заробітна плата** – це елемент витрат виробництва, що забезпечує матеріальну зацікавленість працівників у високопродуктивній праці.

Сутність заробітної плати виявляється також у функціях, які вона виконує в процесі суспільного відтворення.

Відтворювальна функція – полягає у забезпеченні працівників та членів їх сімей необхідними життєвими благами для відновлення робочої сили, для відтворення поколінь.

Стимулююча функція – полягає у встановленні залежності розміру оплати праці від кількості та якості праці конкретного працівника.

Регулююча, або ресурсно-розміщувальна – в оптимізації розміщення робочої сили за регіонами, галузями виробництва, підприємствами з урахуванням ринкової кон'юнктури.

Функція формування платоспроможного попиту населення. Вона покликана узгоджувати платоспроможний попит з одного боку, і виробництво споживчих товарів – з іншого.

Отже, заробітна плата є ціною товару “робоча сила”, або її вартістю.

В умовах ринкової економіки виникають проблеми узгодження номінальної заробітної плати з реальною.

Номінальна заробітна плата – це грошова сума, яку працівник одержує за погодинну, денну, місячну роботу.

Реальна заробітна плата – це сума товарів і послуг, які працівник може придбати за свою грошову заробітну плату.

Рівень реальної заробітної плати залежить від:

- 1) номінальної заробітної плати;
- 2) рівня цін на предмети споживання та послуги (індекс вартості життя);
- 3) податків, які сплачують робітники до бюджету держави і фондів соціального страхування.

Рух реальної заробітної плати визначають за формулою (4.1):

$$I_{\text{рзп}} = I_{\text{гзп}} : I_{\text{цін}}, \quad (4.1)$$

де $I_{\text{рзп}}$, $I_{\text{гзп}}$, $I_{\text{цін}}$ – індекси відповідно реальної, грошової (номінальної) заробітної плати, а також цін на товари та послуги.

Важливе теоретичне і практичне значення має встановлення меж оплати праці.

Верхня межа встановлює максимальний рівень оплати праці, а *нижня* – мінімальний.

Верхня межа визначається рівнем продуктивності праці, оскільки прагнення до збільшення заробітної плати залежить від розміру фонду оплати, який, у свою чергу, зумовлений рівнем продуктивності праці.

Держава здійснює регулювання оплати праці працівників підприємств усіх форм власності шляхом встановлення розміру *мінімальної заробітної плати*.

Відповідно до статті 3 Закону України “Про оплату праці” ***мінімальна заробітна плата*** – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, погодинну норму праці (обсяг робіт).

До мінімальної заробітної плати не включаються доплати, надбавки, заохочувальні та компенсаційні виплати.

Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов’язковою на всій території України для підприємств, установ, організацій усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб.

Мінімальний рівень заробітної плати не може бути нижчим від прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

1.4.2 Прожитковий мінімум

Прожитковий мінімум – це мінімальна кількість засобів, потрібних для забезпечення життєдіяльності працівника і членів його сім’ї, відновлення робочої сили.

Існують дві основні форми прожиткового мінімуму:

1) *фізіологічна* (вартісне вираження матеріальних цінностей, життєвих засобів, необхідних для задоволення лише головних фізіологічних потреб).

У світовій практиці вона становить 85–87 % загального прожиткового мінімуму, а решта припадає на соціальну частину;

2) *соціальна* (мінімальні духовні та соціальні потреби).

У процесі підрахунку розміру прожиткового мінімуму враховуються чинники:

економічні, які включають вимоги економічного розвитку, формування організаційних та правових засад ринкової економіки, зовнішньоекономічної діяльності, демократизацію трудових відносин, заходи щодо наповнення доходної частини бюджету;

правові, дотримання загальноновизнаних прав людини відповідно до Міжнародного Пакту “Про економічні, соціальні та культурні права”, в якому під правом на працю розуміють здатність людини самостійно заробляти собі на життя;

соціальні, загальний рівень заробітної плати, встановлення взаємозалежності між оплатою праці та її продуктивністю, підвищення мінімальних державних гарантій заробітної плати та трудових пенсій з поступовим наближенням їх до рівня прожиткового мінімуму.

В Україні прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу.

Прожитковий мінімум визначається диференційовано залежно від вікового критерію або ж залежно від соціальної та демографічної групи особи:

для дітей віком до 6 років;

для дітей віком від 6 до 18 років;

для працездатних осіб;

для осіб, які втратили працездатність.

Такий поділ зумовлений особливостями людського організму, у його потребах залежно від віку, стану, активності.

Прожитковий мінімум на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення, за поданням Кабінету Міністрів України щорічно затверджується Верховною Радою України до початку розгляду Державного бюджету України і періодично переглядається відповідно до зростання індексу споживчих цін разом з уточненням показників Державного бюджету України та публікується в офіційних виданнях.

Прожитковий мінімум встановлюється Кабінетом Міністрів України після проведення науково-громадської експертизи сформованих набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів і набору послуг.

Набір продуктів харчування формується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я з використанням нормативів фізіологічної потреби організму людини в продуктах харчування виходячи з їх хімічного складу та енергетичної цінності, з урахуванням рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Набір непродовольчих товарів формується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в сфері економіки з використанням нормативів забезпечення засобами гігієни, медикаментами, засобами захисту організму людини від впливу навколишнього середовища, а також засобами влаштування побуту. Набір послуг формується спеціально уповноваженими центральними органами виконавчої влади у сферах надання відповідних послуг.

Прожитковий мінімум як державний соціальний стандарт застосовується для: загальної оцінки рівня життя в Україні, що є основою для реалізації соціальної політики та розроблення окремих державних соціальних програм; встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком тощо.

1.4.3 Структура заробітної плати

Грошова винагорода, що виплачується працівнику, за виконану ним роботу не однорідна за своєю природою і складається з декількох частин.

До складу заробітної плати входять:

основна заробітна плата

додаткова заробітна плата

інші заохочувальні та компенсаційні виплати.

Основна заробітна плата включає нарахування винагороди за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадових обов'язків).

В Україні нормування робочого часу здійснюється з метою створення умов праці, що забезпечують її високу продуктивність та організованість, реалізації права на відпочинок. Це право, як зазначається у Конституції України, забезпечується, встановленням граничної максимальної тривалості робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час тощо.

Норми праці підлягають обов'язковій заміні новими в міру проведення атестації і раціоналізації робочих місць, впровадження нової техніки, технології та організаційно-технічних заходів, які забезпечують зростання продуктивності праці.

Норма виробітку – це кількість одиниць продукції або обсяг конкретного виду роботи, які необхідно виконати за одиницю робочого часу.

Додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад встановлені норми, за трудові успіхи та винахідливість, за особливі умови праці.

Вона враховує фактори виробничого процесу, які важко передбачити наперед, і виплачується за певні індивідуальні досягнення: професійну

майстерність, перевиконання норм виробітку, сумісництво професій, неперервний виробничий стаж.

Інші заохочувальні та компенсаційні виплати – це виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії, які мають одноразовий характер, компенсаційні та інші грошові й матеріальні виплати, які не передбачені чинним законодавством або які проводяться понад встановлені чинним законодавством норми.

Співвідношення окремих частин заробітної плати в загальному обсязі називають *структурою заробітної плати*.

Для оцінювання розміру й структури заробітної плати працівників застосовується показник фонду оплати праці.

Фонд оплати праці – це сума грошових коштів, призначених для оплати праці всіх працівників.

Величина фонду оплати праці залежить від обсягу виробництва, кількості працюючих, рівня продуктивності праці і середньої заробітної плати працівників.

1.4.4 Форми і системи оплати праці

Основою організації оплати праці є тарифна система, яка включає:
тарифні сітки; тарифні ставки;
схеми посадових окладів;
тарифно-кваліфікаційні характеристики (довідники).

Тарифна система оплати праці використовується для розподілу робіт залежно від їх складності, а працівників – залежно від їхньої кваліфікації та відповідальності за розрядами тарифної сітки.

Тарифна система оплати праці є підґрунтям формування й диференціації розмірів заробітної плати.

Формування *тарифної сітки* (схеми посадових окладів) здійснюється на основі тарифної ставки робітника першого розряду, яка

встановлюється у розмірі, що перевищує законодавчо встановлений розмір мінімальної заробітної плати, та міжкваліфікаційних (міжпосадових) співвідношень розмірів тарифних ставок (посадових окладів).

Віднесення виконуваних робіт до певних тарифних розрядів і присвоєння кваліфікаційних розрядів робітникам провадиться власником або уповноваженим ним органом згідно з *тарифно-кваліфікаційним довідником* за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником).

Кваліфікаційні розряди підвищуються, насамперед, робітникам, які успішно виконують встановлені норми праці і сумлінно ставляться до своїх трудових обов'язків (додаток А).

Право на підвищення розряду мають робітники, які успішно виконують роботи більш високого розряду не менш як три місяці і склали кваліфікаційний іспит.

Посадові оклади службовцям установлює власник або уповноважений ним орган відповідно до посади і кваліфікації працівника.

За результатами атестації власник або уповноважений ним орган має право змінювати посадові оклади службовцям у межах затверджених у встановленому порядку мінімальних і максимальних розмірів окладів на відповідній посаді.

Величина доплат, надбавок і окладів визначається з урахуванням особистого вкладу кожного працівника у впровадження нової техніки і біотехнології, зниження трудомісткості, матеріаломісткості і енергомісткості, підвищення якості продукції.

Форми і системи оплати праці, норми праці, розцінки, тарифні сітки, ставки, схеми посадових окладів, умови запровадження та розміри доплат, надбавок, премій, винагород та інших заохочувальних, компенсаційних і гарантійних виплат встановлюються підприємствами самостійно у колективному договорі з дотриманням норм і гарантій,

передбачених законодавством, генеральною та галузевими (регіональними) угодами.

Якщо ж колективний договір на підприємстві не укладено, власник або уповноважений ним орган зобов'язаний погодити питання оплати праці з органом, який трудовий колектив уповноважив на представництво.

За допомогою тарифної системи враховується якість праці при її оплаті, витрати праці враховують за допомогою форм і систем оплати праці.

Відрядна оплата праці – це оплата праці за кількість виготовленої продукції (виконаного обсягу робіт, послуг) за нормами розцінками, встановленими, виходячи з розряду виконаних робіт.

Застосування відрядної оплати праці є доцільним за умови добре організованого нормування і тарифікації праці, коли необхідно стимулювати збільшення виробітку продукції.

Погодинна оплата праці – це оплата праці за відпрацьований нормативний час, передбачений тарифною системою.

Погодинна оплата праці здійснюється за годинними (денними) тарифними ставками із застосуванням нормативних завдань або місячними окладами.

Розміри годинних (денних) тарифних ставок та окладів для працівників підприємства встановлено в Положенні про оплату праці та вказують у Штатному розписі.

Погодинна форма оплати праці застосовується там, де необхідно матеріально зацікавити працівників у підвищенні якості продукції.

Одним із ефективних методів посилення матеріальної зацікавленості в поліпшенні результатів праці є система преміювання.

Тому організація оплати праці включає організацію преміальної системи. Показниками преміювання можуть бути поліпшення якості продукції, що виробляється, перевиконання технічно обґрунтованих

норм, підвищення продуктивності праці, виконання завдань за планом, економія сировини та матеріалів тощо. Основними джерелами преміювання працівників рибного господарства є фонд заробітної плати та фонд матеріального заохочення.

Суми, які утримуються із заробітної плати працівників, можна умовно об'єднати у три групи:

податки, збори, обов'язкові платежі;

інші суми, що утримують у випадках, установлених законодавством;

суми, що утримують у випадках, передбачених угодою між працівником та підприємством.

Запитання для самоконтролю

- 1. Дайте визначення поняття “заробітна плата”.*
- 2. Назвіть функції заробітної плати і охарактеризуйте їх.*
- 3. Які принципи організації заробітної плати?*
- 4. З яких елементів складається структура заробітної плати ?
Дайте їх визначення.*
- 5. Розкрийте коротко зміст Закону України “Про оплату праці”.*
- 6. Як визначається прожитковий мінімум?*
- 7. Які форми оплати праці Ви знаєте?*
- 8. Які системи оплати праці входять до складу почасової форми?
Охарактеризуйте їх.*
- 9. Дайте характеристику систем відрядної форми оплати праці.*
- 10. Дайте визначення тарифної системи оплати праці. Наведіть елементи, які входять до її складу.*
- 11. Дайте визначення коефіцієнта трудової участі.*
- 12. Які види доплат і надбавок вам відомі?*
- 13. Які доплати і надбавки належать до компенсаційних?*
- 14. Оцініть систему показників для оцінки результативності праці управлінського персоналу?*

15. Які основні тенденції динаміки структури персоналу в рибогосподарських підприємствах?

Проблемні завдання та задачі

1. Вважається, що додаткова оплата праці зумовлена більш продуктивною працею працівника, оскільки вона забезпечує виробництво додаткового продукту. Проте якщо працівник одержує надбавку за особливі умови праці, доплату за безперервний стаж роботи, то чи можна ці надбавки вважати додатковою зарплатою?

Чим зумовлена необхідність існування сучасної структури заробітної плати?

2. Харчування є однією з фізіологічних потреб людини, проте висока частка витрат на харчування в доходах населення характеризує низький рівень життя людини. Чим це можна пояснити?

3. Скласти баланс робочого часу одного середньоспискового робітника і розрахувати чисельність робітників, необхідних для виконання виробничої програми трудомісткістю 336 350 нормо-год. Відомо, що режим роботи однозмінний при п'ятиденному робочому тижні. Цілоденні невиходи на роботу становлять, днів: на чергові відпустки – 15,6; відпустки на навчання – 1,2; через хворобу – 6,6; декретні – 2,1; виконання державних обов'язків – 0,5. Втрати часу у зв'язку із скороченням робочої зміни становитимуть: для підлітків – 0,05, для матерів-годувальниць – 0,15.

Номінальний фонд робочого часу налічуватиме 255 днів/рік. Середній процент виконання норм заплановано на рівні 110 %.

4. Розрахувати годинну тарифну ставку робітників інкубаційно-селекційного цеху при середньому розряді 3,5, якщо відомо, що тарифна ставка I розряду становить 1,2 грн/год., а тарифні коефіцієнти III і IV розрядів відповідно 1,2 і 1,33.

Розділ 5. МАТЕРІАЛЬНІ РЕСУРСИ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА

1.5.1 Матеріально-технічна база рибогосподарських підприємств

Матеріально-технічна база рибного господарства – це сукупність матеріальних і природних ресурсів, за допомогою яких люди створюють продукцію.

За натурально-речовою ознакою до її складу входять матеріальні ресурси – будівлі, споруди, обладнання, машини, судна, передавальні пристрої, меліоративні споруди, а також племінні риби (породи, лінії, типи), плідники (статевозрілі самки і самці) та ремонтні риби, товарна риба і нерибні об'єкти культивування (мідії, раки, водорості тощо), корми, паливо, добрива, мастильні матеріали, засоби боротьби з хворобами риб, запасні частини.

Різні елементи матеріально-технічної бази неоднаково діють на процес та результати рибогосподарського виробництва.

Наприклад, вода, земля, корми, засоби боротьби з хворобами риб впливають на них безпосередньо.

Виробничі будівлі, споруди та інші засоби беруть участь у процесі виробництва опосередковано, створюючи необхідні умови для виробництва.

Певна частина матеріальних ресурсів не бере участі в процесі виробництва, а лише забезпечує культурно-побутові потреби населення.

Матеріально-технічна база рибного господарства повинна розвиватися на основі сталого використання природних ресурсів, впровадження нових технологій, комплексної механізації та автоматизації, електрифікації виробничих процесів.

1.5.2 Плідники та ремонтна група риб, рибопосадковий матеріал, товарна риба і нерибні об'єкти культивування

Плідники та ремонтна група риб, товарна риба і нерибні об'єкти культивування – специфічна складова частина матеріально-технічної бази рибоводних підприємств.

Специфічність вказаних ресурсів полягає у тому, що вони є живими організмами. Для їх функціонування потрібне середовище існування та корм. Ефективність використання цих ресурсів визначає результати не лише рибництва, але й віддачу інших засобів виробництва – будівель, споруд, обладнання, машин, інкубаційних та личинкових цехів тощо.

Племінні стада суб'єктів племінної справи, яким присвоєно відповідний статус та які мають племінну (генетичну) цінність і використовуються в селекційному процесі, проходять державну реєстрацію шляхом занесення до бази даних Державного племінного реєстру.

Реєстрація проводиться з метою:

єдиного державного обліку племінних стад та створення бази даних про племінні стада для планування племінної роботи;

оцінки діяльності суб'єктів племінної справи, пов'язаної з виконанням певних функцій у племінному рибництві;

сертифікації племінних (генетичних) ресурсів;

здійснення контролю за дотриманням законодавства про племінну справу та визначення заходів щодо державної підтримки суб'єктів племінної справи.

Реєстрація племінного стада в Державному племінному реєстрі здійснюється за результатами проведення державної атестації та переатестації суб'єктів племінної справи. Для цього у 2002 році розроблене програмне забезпечення і розпочате формування та ведення автоматизованої бази даних про племінні стада.

1.5.3 Енергетичні ресурси рибного господарства

Енергетичні ресурси рибного господарства є однією з найбільш важливих та найбільш активних складових матеріально-технічної бази.

Вони включають потужність механічних двигунів (тракторів, комбайнів, автомобілів, суден, самохідних шасі), електричних двигунів, електроустановок, робочої худоби (в перерахунку на механічну силу).

Збільшення у рибницьких господарствах кількості тракторів, комбайнів, автомобілів, підвищення рівня механізації та автоматизації процесів із застосуванням електричної енергії зумовлюють забезпечення рибного господарства енергетичними ресурсами. Рівень забезпеченості енергетичними ресурсами встановлюють при розрахунку показника енергоозброєності праці.

Енергоозброєність праці – кількість енергетичних потужностей з розрахунку на одного середньорічного працівника, зайнятого в рибному господарстві.

У сучасних економічних умовах доцільним є впровадження у виробництво енерго- та ресурсозберігаючих технологій для задоволення потреб в електроенергії, паливі, інших видах сировини та матеріалів, які постійно зростають.

Для аналізу застосовують показник енергомісткості продукції.

Енергомісткість продукції – визначається відношенням обсягу енергетичних ресурсів до обсягу валової продукції, валового доходу й прибутку і характеризує величину енергетичних потужностей у кінських силах на одиницю вартості валової продукції, валового доходу, прибутку.

Оскільки електрифікація є основою комплексної механізації та автоматизації виробництва, то рівень виробничого споживання електроенергії значною мірою характеризує стан розвитку матеріально-технічної бази рибогосподарського підприємства, його потенційні

можливості в досягненні вищих валових і економічних показників господарської діяльності.

Електроенергія використовується для механічних цілей у виробництві, а також для технологічних цілей (отримання холоду, електрокопіння). Для принаджування і концентрації деяких видів риб застосовують надводне і підводне освітлення.

В рибообробному виробництві прогресивним способом є розморожування риби за допомогою електричного струму.

В консервному виробництві використовується метод обжарювання риби за допомогою високочастотної енергії та інфрачервоного випромінювання, що прискорює процес у 7–10 разів.

Для оцінки досягнутого рівня споживання електроенергії аналізують показники фактичної електроозброєності праці, потенційна електроозброєність праці, коефіцієнт електрифікації виробництва.

Фактична електроозброєність праці – розраховується діленням кількості електроенергії, спожитої на виробничі потреби на одного працівника або на 1 люд.-год. відпрацьованого часу.

Потенційна електроозброєність праці – визначається сумою встановленої потужності електромашин і апаратів на одного працівника в найбільшій зміні.

Коефіцієнт електрифікації виробництва – визначається як співвідношення електроенергії, спожитої електродвигунами, апаратами до загальної кількості енергії (теплової, механічної, електричної).

Економічну ефективність використання електроенергії визначають за показниками продуктивності праці, собівартості продукції, окупності витрат. При цьому порівнюють два варіанти: з використанням електроенергії та без її використання. Електрифікація є основою комплексної механізації і автоматизації рибогосподарського виробництва, забезпечує зниження витрат праці та коштів на одиницю продукції.

1.5.4 Механізація і автоматизація рибогосподарського виробництва

Механізація – це комплекс технічних, організаційних, економічних та інших заходів, що забезпечують широку заміну ручної праці машинною.

Розрізняють три рівні механізації: часткову, комплексну та автоматизацію.

Часткова механізація – охоплює окремі етапи виробничого процесу, а решта робіт виконується вручну.

Комплексна механізація – це якщо практично весь обсяг робіт здійснюється машинами і механізмами при виконанні управлінських дій людиною.

Автоматизація – це вищий рівень механізації, при якому виконання робіт, управління та контроль здійснюються машинами та механізмами не лише на технологічних і транс-портних операціях, але й на процесах контролю якості продукції.

Функція працівника зводиться лише до спостереження за роботою машин.

Рівень механізації праці окремих виробничих процесів у рибному господарстві розраховують відношенням обсягу механізованих робіт, виконаних машинами до загального обсягу відповідних робіт і виражають у відсотках.

У рибному господарстві механізація та автоматизація набувають особливого значення, оскільки риба та інші об'єкти лову є сировиною, що швидко псується.

В таких умовах механізація дозволяє не тільки підвищити виробіток продукції і звільнити працівників від складних і трудомістких операцій, але й забезпечити чітке дотримання технологічного режиму, скорочення циклу виготовлення продукції, зростання її якості.

Механізація та автоматизація праці в обробці риби створює можливості для поточного способу виробництва продукції і впровадження комплексно-механізованих ліній.

Впровадження потокового способу призводить до найбільш повного використання обладнання, економії виробничих площ, ліквідації втрат робочого часу.

Важливим для комплексної механізації та автоматизації виробництва є застосування роботів.

Умови рибогосподарського виробництва сприяють впровадженню роботів на трудомістких і монотонних операціях, а також на роботах, пов'язаних з постійною взаємодією з водою, сіллю, холодом, димом.

У процесі рибогосподарського виробництва визначають такі показники:

коефіцієнт механізації виробництва – визначається як співвідношення продукції, що вироблена за допомогою машин, до загального обсягу продукції;

коефіцієнт механізації робіт – визначається як співвідношення трудомісткості механізованих робіт до загальної трудомісткості продукції;

коефіцієнт механізації праці – визначається як співвідношення кількості працівників, які зайняті на механізованих роботах, до загальної чисельності працівників.

1.5.5 Виробничі будівлі, споруди, машини, транспортні засоби й ефективність їх використання

В структурі основних засобів виробничі будівлі та споруди мають найбільшу питому вагу – понад 60 %, а тому істотно впливають на загальні показники ефективності використання цих засобів.

На кожному підприємстві їх кількісний і якісний склад залежить від таких факторів, як спеціалізація підприємства, природної зони, в якій воно розміщено, економічний стан і культура виробництва.

При виборі типу виробничих приміщень і споруд потрібно брати до уваги такий показник, як їх питома кошторисна вартість.

Кошторисна вартість будівель і споруд висока і має тенденцію до зростання. Здешевлення їх будівництва можна досягти за рахунок використання ефективніших проектів і широкого застосування місцевих дешевих матеріалів, панелей полегшеного типу.

В багатьох підприємствах є необхідність у реконструкції діючих будівель і споруд з метою механізації в них виробничих процесів.

Узагальнюючим економічним показником ефективності використання будівель і споруд є *виробництво продукції й окремо одержаного прибутку на гривню їх кошторисної вартості*.

Підвищити продуктивність праці, забезпечити підвищення ефективності рибогосподарського виробництва допоможе впровадження системи машин.

Така система забезпечить механізацію всіх процесів, створить умови для впровадження потокової технології виробництва, скоротить потреби у робочій силі.

Система машин повинна стати основою автоматизації багатьох виробничих процесів у рибному господарстві.

Визначають економічну ефективність використання наявного машинно-тракторного парку, окремих машин, агрегатів та їх комплексів, а також ефективність нової техніки.

Ефективність використання машинно-тракторного парку характеризує система показників, основними з яких є:

річний та сезонний виробіток на трактор, комбайн або іншу машину в умовних чи фізичних гектарах;

виробіток на один трактор у середньому за рік в умовних еталонних гектарах;

виробіток одним трактором чи агрегатом за день, зміну, годину;

кількість відпрацьованих машино-днів і машино-змін за рік;

коефіцієнт змінності;

собівартість еталонного гектара.

Економічну ефективність використання машин, агрегатів та їх комплексів визначають із використанням таких показників, як продуктивність праці, експлуатаційні витрати на одиницю продукції або обсягу роботи, собівартість умовного еталонного чи фізичного гектара певного виду робіт, строк окупності капітальних вкладень на придбання техніки. Вони дають змогу оцінити ефективність використання певних машин і агрегатів, вибрати кращий із них.

Економічну ефективність використання нової техніки, різних варіантів механізації та автоматизації того або іншого виду робіт розраховують порівнянням витрат праці і коштів при базовому та пропонованому варіантах.

З цією метою визначають систему показників, що порівнює витрати праці, експлуатаційні витрати, питомі капітальні вкладення, приведені витрати, визначає строк окупності капітальних вкладень. Ступінь зниження витрат праці (V_p) розраховують за формулою (5.1):

$$V_p = [(V_c - V_n) : V_c] \cdot 100 \%, \quad (5.1)$$

де V_c , V_n – витрати праці на виробництво одиниці продукції або виконання одиниці робіт при відповідно базовому та новому варіантах системи машин чи агрегатів.

Рівень зниження експлуатаційних витрат (V_e) визначають за формулою (5.2):

$$V_e = [(E_c - E_n) : E_c] \cdot 100 \%, \quad (5.2)$$

де E_c , E_n – експлуатаційні витрати на виробництво одиниці продукції або виконання одиниці робіт відповідно при базовому та новому варіантах системи машин чи агрегатів.

Ступінь зниження питомих капітальних вкладень (Z_{kb}) визначають за формулою (5.3):

$$Z_{kb} = [(K_c - K_n) : K_c] \cdot 100 \%, \quad (5.3)$$

де K_c , K_n – питомі капітальні вкладення на виробництво одиниці продукції або виконання одиниці робіт при відповідно базовому та новому варіантах системи машин чи агрегатів.

Строк окупності додаткових капітальних вкладень у нову техніку визначають за формулою (5.4):

$$T = (K_n - K_c) \cdot (C_c - C_n), \quad (5.4)$$

де T – строк окупності додаткових капітальних вкладень, років; K_n , K_c – капітальні вкладення на виробництво одиниці продукції або виконання одиниці робіт при відповідно базовому та новому варіантах системи машин чи агрегатів; C_c , C_n – собівартість одиниці продукції або витрати на виконання одиниці робіт при відповідно базовому та новому варіантах системи машин чи агрегатів.

Крім цих показників, розраховують матеріаломісткість одиниці продукції, робіт, яка відображує технічний рівень виробництва.

Матеріаломісткість розраховується як відношення витрат сировини, матеріалів, палива, енергії та інших предметів праці до валового суспільного продукту.

Матеріаломісткість продукції у рибному господарстві (підприємстві) визначається як відношення матеріальних витрат до загального обсягу виробленої продукції за формулою (5.5):

$$m = M : Q, \quad (5.5)$$

де m – рівень матеріаломісткості продукції; M – загальний обсяг матеріальних витрат на виробництво продукції у вартісному вираженні; Q – обсяг виробленої продукції в грошовому та натуральному виразі.

Рівень цих показників у рибному господарстві залишається досить високим.

Тому є грамотна технічна експлуатація рибогосподарської техніки, своєчасне здійснення ремонту і технічного обслуговування, раціональна організація виробничих процесів.

Використання транспорту у рибогосподарських підприємствах має свої особливості.

Зокрема, йдеться про сезонність та нерівномірність завантаження рухомого складу, різноманітність вантажів, значний обсяг перевезень на коротку відстань.

Основними видами транспорту є автомобільний і тракторний, на які припадає основна частина перевезених вантажів.

Застосовується також гужовий транспорт.

Економічну ефективність використання автомобільного транспорту визначають за допомогою показників:

коефіцієнт використання пробігу – відношення кількості кілометрів, пройдених із вантажем, до загального пробігу.

коефіцієнт використання вантажопідйомності – відношення загальної кількості вироблених тонно-кілометрів до пробігу автомобілів із вантажем.

коефіцієнт технічної готовності автомобільного парку – відношення кількості технічно справних автомобілів до загальної їх чисельності.

коефіцієнт використання машин у роботі – відношення машино-днів у роботі до загальної кількості машино-днів перебування автомобілів у господарстві.

Використання транспортних засобів залежить від технічного обслуговування, забезпеченості запасними частинами, паливно-мастильними матеріалами, працівниками відповідної кваліфікації, від організації використання, стану шляхів.

Підвищення економічної ефективності використання транспорту є одним із важливих резервів зростання ефективності всього виробництва.

Рівень забезпеченості транспортними засобами, їх структура значною мірою визначають результати рибогосподарського виробництва.

Запитання для самоконтролю

- 1. Що є основою матеріально-технічної бази рибогосподарських підприємств?*
- 2. Наведіть складові елементи матеріально-технічної бази рибного господарства.*
- 3. За допомогою яких показників аналізують рівень споживання електроенергії?*
- 4. Вкажіть рівні механізації рибогосподарського виробництва.*
- 5. Які Ви знаєте показники ефективності використання будівель і споруд?*
- 6. За допомогою яких показників визначають економічну ефективність автомобільного транспорту?*
- 7. Дайте визначення поняття “матеріаломісткість”.*
- 8. Охарактеризуйте показники економічної ефективності використання машин.*
- 9. Розкрийте зміст показника коефіцієнт використання пробігу.*
- 10. Як розраховується показник “коефіцієнт технічної готовності автомобільного парку”.*
- 11. Розкрийте шляхи підвищення економічної ефективності використання транспорту в рибному господарстві.*

Проблемні завдання та задачі

- 1. Підприємство виробило 150 т рибної продукції. На виробництво було витрачено комбікорми на суму 39 520 грн, добрива на суму 8 680 грн, палива на суму 5 450 грн. Витрати на закупівлю рибопосадкового матеріалу – 40 223 грн. Заробітна плата становить 25 447 грн. Розрахувати рівень матеріаломісткості виробленої продукції.*
- 2. Середньооблікова чисельність працівників рибогосподарського підприємства становить 324 чол. З них 42 чол. зайняті на механізованих роботах. Визначити коефіцієнт механізації праці.*

Розділ 6. ОСНОВНИЙ, ОБОРОТНИЙ КАПІТАЛ І КАПІТАЛ ОБІГУ В РИБНОМУ ГОСПОДАРСТВІ

1.6.1 Основний капітал рибогосподарських підприємств

Основний капітал – це та частина продуктивного капіталу, яка бере участь у багатьох виробничих циклах, зберігає свою натуральну форму, вартість його переноситься частинами на продукцію, що виробляється впродовж всього періоду використання і повертається до свого власника теж частинами, в міру реалізації готової продукції.

До основного капіталу належать вкладення в необоротні активи у вигляді вартості матеріальних активів – основних засобів у робочому стані, незавершених капітальних вкладень, нематеріальних активів – об'єктів права і довгострокових фінансових інвестицій.

Характерні ознаки необоротних активів: очікуваний строк їх корисного використання (експлуатації) – більше року або операційного циклу, довшого за рік (основні засоби, нематеріальні активи, довгострокові фінансові інвестиції); поступове зменшення їх вартості у зв'язку з фізичним або моральним зносом (основні засоби і нематеріальні активи); відшкодування їх вартості (основні засоби, нематеріальні активи, довгострокові фінансові інвестиції).

Основними засобами прийнято вважати матеріальні активи, що утримуються підприємством з метою використання їх у процесі виробництва, надання послуг, здавання в оренду, очікуваний або встановлений строк корисного використання (експлуатації) яких більше року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) та вартість яких поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом.

Основні засоби відображаються у балансі підприємства як основні активи. До *основних засобів* належать елементи основного капіталу промислового флоту, прибережних рибообробних підприємств, об'єктів з

відтворення рибних запасів, підприємств ставової та озерної аквакультури. Допоміжну роль з обслуговування основного виробництва мають елементи основного капіталу інших галузей виконуючи транспортні і навантажувально-розвантажувальні функції (морські рибні порти, транспортний флот, технічний флот).

У рибогосподарській галузі *до основних засобів не належать* засоби лову (трали, неводи, сітки, снасті та інші засоби лову) незалежно від їх вартості і строку служби.

У зв'язку з виконанням основними засобами різних функцій у виробничому процесі, вони поділяються на дві частини:

активну

пасивну.

Одні з них беруть безпосередню участь у виробничому процесі (машини, обладнання, транспортні засоби) і є *активними*, інші (будівлі, споруди, виробничий інвентар) – створюють умови для нормального виробничого процесу і тому дістали назву *пасивних*.

Продуктивність основного капіталу залежить від активної частини.

Якісний стан основних засобів характеризується їх структурою.

Виробнича структура основних засобів – процентне співвідношення різних груп елементів основних засобів у загальній їх вартості.

Фактори, що впливають на виробничу структуру основного капіталу: розміщення підприємства та його виробничі особливості, форми організації виробництва, форми відтворення, технічний рівень виробництва, рівень інтенсифікації рибогосподарського виробництва, природні умови тощо.

Галузева структура основних засобів – це співвідношення питомої ваги основних засобів різних галузей до його загальної вартості.

Вікова структура основних засобів – це співвідношення різних вікових груп основних засобів до їх загальної вартості.

Моментом, з якого об'єкти на підприємстві обліковуються як основні засоби є дата введення в експлуатацію даного об'єкта.

Річне введення в дію основних засобів підприємства (Φ_H) визначається за формулою (6.1):

$$\Phi_H = H_1 + K - H_2, \quad (6.1)$$

де H_1 та H_2 – обсяги незавершеного будівництва на початок і кінець року; K – річний обсяг капітальних вкладень на будівництво об'єктів даного підприємства.

В економіці рибогосподарської галузі основні засоби планують в натуральних показниках і в грошовій формі.

Основні засоби, виражені в натуральних показниках, дають уяву про їх натурально-речовий склад і кількість тих або інших об'єктів (кількість і потужність обладнання, суден, площі рибогосподарських ставів, кількість та кубатура будівель і споруд тощо). В розрахунках виробничої потужності використовують дані про кількісний склад основних засобів, режим роботи обладнання, його продуктивність.

Натуральні показники характеризують конкретний вид основних засобів з потужності, вантажопідйомності та інших вимірників. Вони використовуються для визначення потреби в суднах, машинах, при складанні балансу обладнання.

В економічних розрахунках для вартісного вираження наявності основних засобів і визначення ступеня участі їх різних складових елементів у формуванні собівартості продукції здійснюється грошова оцінка таких засобів.

Грошова оцінка дає можливість визначити загальну вартість основних засобів підприємства, галузі в цілому, розрахувати структуру, динаміку, знос і величину амортизаційних відрахувань. Така оцінка необхідна для визначення рентабельності виробництва, показників капіталовіддачі та капіталомісткості.

1.6.2 Моральний і фізичний знос засобів праці

З часом, у процесі виробництва, засоби праці рибогосподарського підприємства фізично і морально зношуються.

Є два види зносу – фізичний і моральний.

Фізичний знос – це матеріальний знос засобів праці, який відбувається у процесі виробництва та під впливом сил природи (зношення окремих деталей, корозія).

Фізичний знос ($\Phi_{зн}$) визначають за формулою (6.2):

$$\Phi_{зн} = T_{ф} : T_{н} \cdot 100 \%, \quad (6.2)$$

де $T_{ф}$, $T_{н}$ – відповідно фактичний термін експлуатації та нормативний термін служби (амортизаційний період), роки.

У випадках, коли фактичний строк служби дорівнює нормативному або вище його, коефіцієнт розраховується за формулою (6.3):

$$\Phi_{зн} = T_{ф} : (T_{ф} + T_{зал}), \quad (6.3)$$

де $T_{ф}$ – фактичний термін служби (роки, місяці, часи); $T_{зал}$ – залишковий строк служби об'єкта зверх фактично досягнутого, який встановлюється експертним шляхом.

Фізичний знос будь-якого знаряддя праці (машини, устаткування) можна поділити умовно на дві частини: одну, що періодично усувають проведенням ремонтів, другу ж частину зносу в такий спосіб усунути неможливо. З часом зношення збільшується і настає момент повного фізичного зносу, коли треба замінити такий засіб праці на новий аналогічного призначення. У зв'язку з цим розрізняють усувний (тимчасовий) і неусувний фізичний знос. Чинниками, які впливають на фізичний знос засобів праці є ступінь зносу та ступінь завантаженості.

Засоби праці зношуються і в тих випадках, коли вони не використовуються. Наприклад, знос гідротехнічних споруд у аквакультурі збільшується тоді, коли вони не використовуються через виведення ставів на літування або внаслідок відсутності води.

Моральний знос засобів праці полягає в тому, що вони в результаті технічного прогресу втрачають частково або повністю свою вартість ще до закінчення своєї фізичної придатності.

Моральний знос – це втрата засобами праці вартості внаслідок здешевлення в даний час їх відтворення (1–ша форма) або появи більш ефективних (2–га форма).

Величину першого виду морального зносу (M_{3H1}) обчислюють за формулою (6.4):

$$M_{3H1} = (\Phi_{ПВ} - \Phi_{ВВ}) : \Phi_{ПВ}, \quad (6.4)$$

де $\Phi_{ПВ}$, $\Phi_{ВВ}$ – відповідно первісна і відновна вартість засобів праці.

Попередити втрати від передчасного морального зносу засобів праці можна підвищенням інтенсивності використання техніки та модернізацією обладнання.

Величину другого виду морального зносу (M_{3H2}) розраховують за формулою (6.5):

$$M_{3H2} = (П_{Н} - П_{З}) : П_{Н}, \quad (6.5)$$

де $П_{З}$, $П_{Н}$ – відповідно продуктивність морально застарілих і нових засобів праці.

Моральний знос завдає рибогосподарським підприємствам великих збитків, що змушує їх прагнути до прискорення обороту основного капіталу. У результаті зносу засобів праці втрачається їх вартість і споживна вартість. Цим і зумовлюється необхідність їх відтворення.

Відтворення засобів праці – це процес їх виробничого використання, зносу, амортизації, підтримки в робочому стані через здійснення ремонтів і відновлення в натурі.

Важливе значення в механізмі відтворення основного капіталу має амортизація, оскільки вона, з одного боку, є елементом виробничих витрат, що включається в собівартість продукції, а з іншого – є джерелом коштів для реновації (відновлення) основного капіталу на новій основі.

1.6.3 Механізм відтворення основного капіталу рибогосподарського підприємства

Необхідною умовою відновлення засобів праці в натурі є поступове відшкодування їхньої вартості, яке здійснюється через амортизаційні відрахування (амортизацію).

Амортизація – це поступове заміщення в грошовій формі зношених засобів праці внаслідок перенесення їхньої вартості на готовий продукт.

Для відшкодування вартості зношеної частини засобів праці кожне рибогосподарське підприємство здійснює *амортизаційні відрахування*.

Ці відрахування включаються в собівартість виробленої продукції як витрати виробництва і реалізуються під час продажу продукції.

Вони накопичуються у спеціальному *амортизаційному фонді*, що є джерелом відновлення основного капіталу.

Амортизація забезпечує відшкодування у грошовій формі вартості основного капіталу в міру його фізичного зносу в процесі виробництва.

Амортизаційні відрахування можуть здійснюватись за балансовою (початковою або відновною) вартістю елементів основного капіталу і нормами амортизації, які визначають щорічну частку відшкодування їх первісної вартості.

Норма амортизації (H_a) на реновацію, або повне відновлення, елементів основного капіталу залежить від строку їх використання і виражається у відсотках до балансової вартості. Її обчислюють за формулою (6.6):

$$H_a = (A : O_k) \cdot 100 \% \quad (6.6)$$

де H_a – норма амортизації; A – сума амортизаційних відрахувань; O_k – вартість основного капіталу.

Строк заміщення вартості за всіма елементами основного капіталу називається *амортизаційним періодом*.

Амортизаційний період кожної групи обладнання визначається з урахуванням:

фактичного строку служби обладнання за минулі роки;

вікового складу обладнання, яке є в наявності;

можливості заміни застарілого обладнання, виходячи з обсягів виробництва і поставок обладнання на перспективу;

економічної доцільності заміни морально застарілого обладнання до його фізичного зносу новим і більш удосконаленим.

Отже, знос і амортизація – поняття не тотожні.

Розмір амортизації може не збігатися з розміром зношування в окремі періоди року, оскільки засоби праці зношуються нерівномірно, а амортизація нараховується рівними частинами щомісяця.

Для здійснення правильної амортизаційної політики важливим є знання можливих методів амортизації.

Метод амортизації має враховувати форму, в якій економічна вигода від активу отримується підприємством.

Вибір методів амортизації рибогосподарське підприємство здійснює самостійно, застосовуючи до кожного об'єкта відповідний метод нарахування амортизації (рис. 6.1).

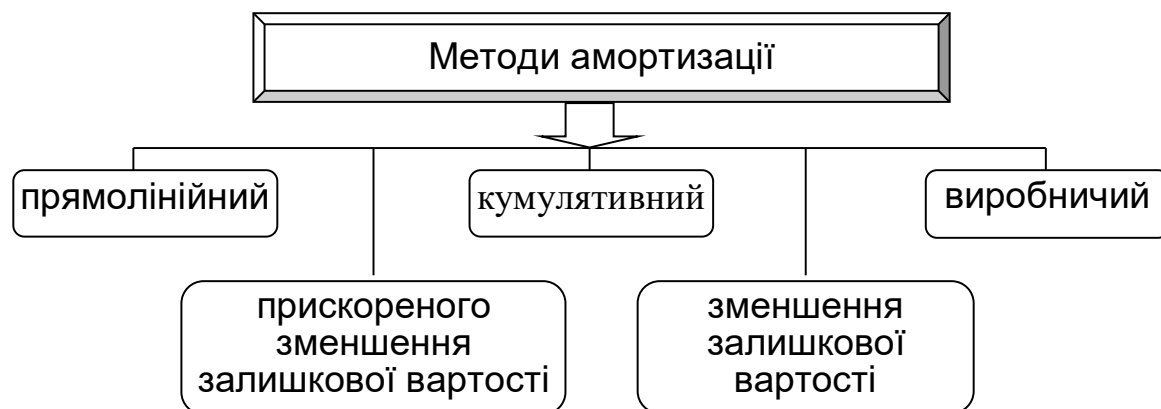

Рис. 6.1 Методи нарахування амортизації.

1.6.4 Показники ефективності використання основних засобів

Раціональне використання основних засобів визначає масштаби і можливості зростання рибогосподарського виробництва та підвищення його економічної ефективності.

Основними узагальнюючими показниками ефективності використання основних засобів є капіталовіддача та капіталомісткість продукції.

Капіталовіддача – це вартість валової продукції з розрахунку на 1 грн основних засобів. Її розраховують за формулою (6.7):

$$K_{\text{в}} = V_{\text{п}} : O_{\text{з}}, \quad (6.7)$$

де $K_{\text{в}}$ – капіталовіддача, грн; $V_{\text{п}}$ – вартість валової продукції, грн; $O_{\text{з}}$ – вартість основних засобів, грн.

Чим вище показник капіталовіддачі, тим краще використовуються основні засоби. Показник капіталовіддачі повністю відображає використання основних засобів, якщо в порівнюваних періодах не змінювалась структура випуску продукції.

Капіталовіддача може розраховуватися для діючих і заново створених підприємств, для всієї вартості основних засобів і окремо на одиницю вартості активної частини основних засобів.

У вартості основних засобів враховуються власні та орендовані об'єкти. Не беруться в розрахунок об'єкти, що знаходяться на консервації, а також ті, які здано в оренду іншим підприємствам.

Оскільки введення в дію та вибуття об'єктів відбувається нерівномірно протягом року, то розраховують їх *середньорічну вартість* за такою формулою (6.8):

$$K_{\text{ср}} = (1/2 K_{\text{пр}} + K_2 + \dots + K_{12} + 1/2 K_{\text{кр}}) : 12, \quad (6.8)$$

де $K_{\text{пр}}$, $K_{\text{кр}}$ – вартість об'єктів на початок і кінець року відповідно; K_2 , K_{12} – вартість об'єктів на початок i -го місяця ($i = 2, \dots, 12$).

Показник, обернено пропорційний показнику капіталовіддачі, характеризує капіталомісткість продукції.

Капіталомісткість визначається діленням вартості основних засобів на вартість випущеної продукції або діленням одиниці на показник капіталовіддачі.

Він указує, скільки було використано основного капіталу для виробництва однієї гривні продукції.

Із завершенням комплексної механізації та автоматизації виробництва, що можливо за стабільного розвитку економіки, створюються об'єктивні передумови для зниження капіталомісткості виробництва, а значить, і для підвищення капіталовіддачі.

Крім вартісного показника капіталовіддачі, в ставовій аквакультури доцільно розраховувати випуск продукції в натуральному вираженні на гектар площі ставка, на одиницю основних засобів.

Це необхідно для оцінки використання основних засобів підприємств з відтворення рибних запасів у природних водоймах.

На таких підприємствах продукція (молодь риби) не має оптової ціни, а витрати покриваються за рахунок державного бюджету.

У зв'язку з цим капіталовіддача (випуск молоді на одиницю вартості основних засобів) розраховується лише в натуральних одиницях.

Отже, капіталовіддача і капіталомісткість відображають загальний результат використання основних засобів.

З метою визначення конкретних заходів для поліпшення використання основних засобів, необхідно встановити розміри недовикористаних окремих елементів, вплив окремих факторів.

З цією метою розраховують показники у вигляді коефіцієнтів: коефіцієнт екстенсивного навантаження суден, обладнання, коефіцієнт інтенсивного навантаження обладнання, коефіцієнт інтегрального використання обладнання.

Коефіцієнт екстенсивного навантаження суден, обладнання ($K_{\text{екс}}$) визначається за формулою (6.9):

$$K_{\text{екс}} = \Phi_{\text{ф}} : \Phi_{\text{Е}}, \quad (6.9)$$

де $\Phi_{\text{ф}}$ – час фактичної роботи обладнання за зміну, добу, рік; $\Phi_{\text{Е}}$ – плановий ефективний фонд часу за той же період.

Порівняння коефіцієнтів екстенсивного навантаження за окремі періоди відображає поліпшення або погіршення організації виробництва. Разом з тим, для повної характеристики використання обладнання одного показника екстенсивного навантаження недостатньо.

Це пояснюється тим, що при однаковому завантаженні в часі виробничі потужності обладнання можуть використовуватись не повністю.

Наприклад, спостерігаються випадки використання рибообробного обладнання не на повну потужність, роботи станків у судноремонті на понижених режимах різання тощо. Тому для оцінки використання обладнання за потужністю використовується коефіцієнт інтенсивного навантаження.

Коефіцієнт інтенсивного навантаження обладнання ($K_{\text{інт}}$) визначають за формулою (6.10):

$$K_{\text{інт}} = V_{\text{ф}} : V_{\text{н}}, \quad (6.10)$$

де $V_{\text{ф}}$ – фактичний випуск продукції за одиницю часу; $V_{\text{н}}$ – встановлена норма (максимальний) випуску продукції за той же період.

На рівень коефіцієнта інтенсивного навантаження впливає збільшення частки активної частини основного капіталу, вдосконалення біотехнології і організації виробництва, впровадження комплексної механізації і автоматизації.

Узагальнюючим показником використання обладнання одночасно в часі та за потужністю є *коефіцієнт інтегрального використання обладнання* ($K_{\text{інтег}}$). Визначається за формулою (6.11):

$$K_{\text{інтег}} = K_{\text{екс}} K_{\text{інт}}. \quad (6.11)$$

Для оцінки рівня завантаження обладнання використовують коефіцієнт змінності.

Коефіцієнт змінності роботи обладнання (K_z) розраховують за формулою (6.12):

$$K_z = T_{м-з} : K_{уу}, \quad (6.12)$$

де $T_{м-з}$ – фактично відпрацьована кількість машино-змін за добу; $K_{уу}$ – загальна кількість установленого устаткування, або визначають за формулою (6.13):

$$K_z = T_{д-ч} : T_{м.м.з}, \quad (6.13)$$

де $T_{д-ч}$ – фактична кількість відпрацьованих машино-годин за добу; $T_{м.м.з}$ – максимально можлива кількість машино-годин за одну зміну.

Важливим показником рівня оснащеності рибогосподарських підприємств основними засобами є капіталоозброєність праці.

Капіталоозброєність праці – це вартість основних засобів у розрахунку на одного середньорічного працівника.

Капіталоозброєність ($K_{оз}$) визначають за формулою (6.14):

$$K_{оз} = O_z : K, \quad (6.14)$$

де $\Phi_{оз}$ – капіталоозброєність праці середньорічного працівника, грн; O_z – вартість основних засобів, грн; K – чисельність середньорічних працівників.

Чим вище капіталоозброєність праці, тим вище продуктивність праці за умов високого рівня навантаження основних засобів.

Між капіталовіддачею, капіталомісткістю і продуктивністю праці існує певна залежність.

Якщо зростання продуктивності праці випереджає зростання капіталоозброєності, то капіталовіддача збільшується.

І навпаки, при випереджанні зростання капіталоозброєності праці, зростання його продуктивності відбувається падіння рівня капіталовіддачі.

Така залежність характеризується формулами (6.15 та 6.16):

$$K_B = (P_P \cdot Ч_P) : (K_{OЗ} \cdot Ч_P), \quad (6.15) \text{ або } K_B = P_P : K_{OЗ}, \quad (6.16)$$

де P_P – продуктивність праці; $Ч_P$ – чисельність працюючих.

Якщо рівень зростання обсягу продукції, що виробляється, перевищує зростання основних засобів, то капіталовіддача зростає при будь-якому співвідношенні продуктивності та капіталоозброєності праці.

Для характеристики руху основних засобів використовують показники:

коефіцієнт вибуття – це відношення вартості вибулих за звітний рік основних засобів до вартості всіх основних засобів на початок року;

коефіцієнт оновлення – відношення заново введених за рік основних засобів до балансової вартості всіх основних засобів на кінець року;

коефіцієнт зростання – відношення суми основних засобів на кінець року до їх вартості на початок року.

Між даними показниками існує тісний взаємозв'язок. Очевидно, що $K_{ЗР} > 1$ за умови, коли $K_O > K_B$, і навпаки. Якщо сума вибулих основних засобів дорівнює сумі заново введених, то $K_{ЗР} = 1$;

коефіцієнт сукупного відтворення – відношення вартості основних засобів, що надійшли протягом року, до первісної вартості всіх основних засобів на початок року. Цей показник дає змогу стверджувати про те, яка частка нововведених основних засобів використана на просте відтворення, а яка – на розширене.

Слід розрізняти просте і розширене відтворення основних засобів.

Просте відтворення, тобто відтворення у натурі засобів праці, забезпечується за рахунок амортизаційного фонду підприємства.

Розширене відтворення – збільшення основних засобів як у натурі, так і за вартістю – забезпечується за рахунок капітальних вкладень, чистого доходу підприємства. Проте амортизація може бути фактором розширеного відтворення.

За сучасних умов у рибному господарстві порушений нормальний процес відтворення основних засобів.

Нове капітальне будівництво майже припинено, а застаріла техніка не замінюється новою. Як фонд нагромадження, так і фонд амортизації перетворюється на фонд споживання.

Для характеристики стану основних засобів використовуються такі показники:

коефіцієнт зносу – розраховується діленням зносу основних засобів на їх первісну вартість.

коефіцієнт придатності – відношення первісної вартості основних засобів, зменшеної на суму зносу, до їх повної первісної вартості.

Сума коефіцієнтів зносу і придатності дорівнює одиниці.

Для аналізу вікового складу діючих основних засобів розраховують їх середній вік (T_{CP}) за формулою (6.17):

$$T_{CP} = \frac{\sum_{i=1}^m K_{ni} F_i}{\sum_{i=1}^m K_{ni}}, \quad (6.17)$$

де K_{ni} – первісна вартість конкретного i -го об'єкта основних засобів, тис.грн; F_i – фактичний вік i -го об'єкта основних засобів, років; m – кількість об'єктів основних засобів, які аналізуються.

1.6.5 Оборотний капітал і капітал обігу

Оборотний капітал – це частина продуктивного капіталу, вартість якого відразу переноситься на вартість продукції, що створюється, повністю споживається в одному виробничому циклі, виконує роль предметів праці та у процесі виробництва змінює натуральну форму.

Оборотний капітал відображує рух предметів праці від моменту перетворення на готову продукцію і переходу до сфери обігу.

Капітал обігу – це готова продукція, яка призначена для продажу, відповідає медико-біологічним вимогам та санітарним нормам якості харчових продуктів, перебуває на складі підприємства, а також відвантажена, проте не оплачена покупцями продукція, кошти на рахунку підприємства, призначені для придбання предметів праці та виплати заробітної плати.

Оборотний капітал і капітал обігу рибогосподарського підприємства утворюють *оборотні засоби*.

Розрізняють власні та залучені, нормовані і ненормовані оборотні засоби.

Власні оборотні засоби призначені для створення мінімальних запасів товарно-матеріальних цінностей і витрат майбутніх періодів.

З цією метою виділяються кошти з бюджету, прибутку, безоплатної передачі матеріальних цінностей, які постійно знаходяться в розпорядженні підприємства.

Залучені оборотні засоби – це кредити банків, які видаються підприємству для покриття тимчасової потреби в додаткових коштах.

До *нормованих* оборотних засобів належать: виробничі запаси, витрати майбутніх періодів, напівфабрикати власного виробництва, готова продукція.

До виробничих запасів належать: сировина, основні матеріали, покупні напівфабрикати, паливо, тара, тарні матеріали, запасні частини для ремонтів, малоцінні та швидкозношувані предмети, незавершене виробництво, промислове спорядження та інвентар.

Оборотні засоби, які не входять до складу нормованих, називаються *ненормованими*.

Ненормовані оборотні засоби – це грошові кошти, товари відвантажені і не оплачені в строк покупцями, дебітори, товари на відповідальному зберіганні у покупців (як відмова в оплаті).

На структуру оборотних засобів рибогосподарської галузі впливають особливості сировинної бази, розміщення районів промислу і умов збуту готової продукції.

Структура оборотних засобів характеризує співвідношення окремих їх економічних елементів.

Оборотні засоби рибогосподарського підприємства перебувають у постійному русі, переходять зі сфери обігу до сфери виробництва і у формі готової продукції знову повертаються у сферу обігу.

На кошти, отримані від реалізації продукції, підприємство купує потрібні предмети праці.

У складі оборотних засобів, що перебувають у сфері виробництва, найбільша частка припадає на запаси сировини, матеріалів, палива, запасних частин для ремонту тощо.

Оборотність оборотних засобів – важливий економічний показник господарської діяльності підприємства.

Оборотність оборотних засобів характеризується показниками: коефіцієнт оборотності оборотних засобів, тривалість обороту оборотних засобів.

Коефіцієнт оборотності оборотних засобів (K_{OB}) розраховують за формулою (6.18):

$$K_{OB} = V_P : O_3, \quad (6.18)$$

де V_P – виручка від реалізації продукції, робіт, послуг, грн; O_3 – середньорічна вартість оборотних засобів, грн.

Тривалість обороту (період обігу) (T_O) обчислюють за формулою (6.19):

$$T_O = T_P : K_{OB}, \quad (6.19)$$

де T_P – тривалість періоду (360 днів у році, 90 днів у кварталі); K_{OB} – коефіцієнт оборотності оборотних засобів.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення понять “основні засоби”, “основний капітал”, “оборотний капітал” рибогосподарського підприємства.
2. Які критерії застосовуються у рибному господарстві для віднесення тих чи інших засобів виробництва до основних засобів?
3. Як класифікуються основні засоби залежно від цільового призначення? Дайте детальну характеристику виділеним групам засобів.
4. Що Ви розумієте під структурою основних засобів? Проаналізуйте її і обґрунтуйте, за якими складовими цих засобів має витримуватися раціональне співвідношення.
5. Яка мета грошової оцінки основних засобів і які Ви знаєте її види? Обґрунтуйте їх суть і цільове призначення.
6. Розкрийте суть поняття “амортизація” основних засобів.
7. Як визначаються показники руху основних засобів і який існує між ними взаємозв'язок?
8. Яка методика визначення показників стану основних засобів підприємства і який їх економічний зміст?
9. Розкрийте методику визначення показників ефективності використання основних засобів і обґрунтуйте основні шляхи її подальшого підвищення.
10. Дайте визначення понять “оборотний капітал”, “капітал обігу”.
11. Які матеріальні цінності в практичній діяльності рибогосподарських підприємств належать до оборотних засобів?
12. Розкрийте значення капіталу обігу і дайте характеристику його складових.
13. Розкрийте зміст коефіцієнта обороту оборотних засобів і методику його визначення.

14. Чим зумовлена необхідність нормування оборотних засобів і в чому полягає його суть?

15. Які Ви знаєте основні шляхи підвищення ефективності використання оборотного капіталу?

16. Ефективність різних форм відтворення основних засобів.

17. Обґрунтованість поділу оборотних засобів на нормовані й ненормовані.

18. Розкрийте тенденції розширеного відтворення основних засобів на рибогосподарських підприємствах України.

Проблемні завдання та задачі

1. Чи існує зв'язок між економічними категоріями “основні засоби”, “основний капітал”, “матеріальні активи”?

2. На підприємстві у процесі виробництва певного виду продукції тривалість робочого періоду залишилася незмінною, проте обсяг виробництва продукції збільшився. За рахунок чого це відбулось?

3. Чому на деяких рибогосподарських підприємствах поряд з власним оборотним капіталом існує ще позичковий оборотний капітал, за який потрібно платити кредитній установі? Доведіть економічну доцільність існування позичкового капіталу.

4. На рибогосподарському підприємстві у процесі виробництва певного виду продукції зросла продуктивність праці, проте час обороту на цьому підприємстві збільшився. Чим це можна пояснити?

5. Визначити середньорічну вартість основних засобів підприємства, коефіцієнти оновлення і вибуття основних засобів, якщо відомо, що вартість основних засобів на початок року становила 35 млн грн, у лютому буде введено основних засобів на 240 тис. грн, у червні виведено на 350 тис. грн, у третьому кварталі введено на 400 тис. грн, у листопаді виведено на 300 тис. грн, а з 1 грудня буде введено основних засобів на 150 тис. грн.

Розділ 7. НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ (РЕСУРСИ) РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.7.1 Поняття і види нематеріальних активів (ресурсів)

Нематеріальний актив (ресурс) – немонетарний актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований (відокремлений від підприємства) та утримується підприємством із метою використання протягом періоду більше за один рік (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, з адміністративною метою чи надання в оренду іншим особам. Має вартість, приносить власникові певну економічну вигоду, яку в світовій практиці називають роялті.

Роялті – це платежі будь-якого виду, одержані як винагорода підприємства за використання або за надання права на користування об'єктом інтелектуальної власності.

Спільною рисою нематеріальних ресурсів (активів) є те, що вони через специфічний характер своєї дії на виробничий процес і вплив факторів зовнішнього середовища не дають змоги точно визначити на перспективу суму прибутку, що може бути одержана від їх застосування. Проте незаперечною є їх здатність приносити користь підприємству за нормальної організації виробництва.

Нематеріальні активи обліковують на підставі П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” в розрізі груп, тобто сукупних однотипних за призначенням і використанням активів. Виділяють такі групи нематеріальних активів:

Права на об'єкти промислової власності:

а) сукупність прав на об'єкти винахідництва та ноу-хау:

право на винахід. Винахід – це результат творчої діяльності людини в будь-якій галузі технології. Об'єктами винаходу можуть бути продукт і спосіб.

право на корисну модель. Корисна модель – результат творчої діяльності людини, об'єктом якої може бути конструктивне вирішення пристрою або його складових частин.

право на промисловий зразок. Промисловий зразок – результат творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання.

Об'єктом такої діяльності може бути форма, малюнок, кольори або їх поєднання, що визначають зовнішній вигляд промислового виробу в призначені для задоволення естетичних і ергономічних потреб.

право на раціоналізаторську пропозицію;

право на породу тварини (птиці);

право на об'єкт ноу-хау (від англ. know – знати, вміти; how – як, яким чином). Під “ноу-хау” розуміють результат практичних навичок, налагоджених технологічних процесів, рецептур. Ноу-хау – не захищені охоронними документами і не оприлюднені (повністю або частково) знання чи досвід технічного, виробничого, управлінського, комерційного, фінансового або іншого характеру, які можна практично використовувати в наукових дослідженнях і розробках, забезпечуючи конкурентні переваги їх власнику.

б) сукупність прав на захист від недобросовісної конкуренції:

право на захист від усіяких дій, що можуть призвести до того, що споживач може сприйняти підприємство, товари, промислову або комерційну діяльність певної фірми за підприємство, товари, промислову або комерційну діяльність конкурента, право на захист від неправдивих заяв під час комерційної діяльності, що дискредитують підприємство, товари, промислову або комерційну діяльність конкурента;

право на захист від використання під час комерційної діяльності вказівок або позначень, що вводять споживача в оману щодо природи, способу виготовлення, характеристик, придатності для певних цілей або кількості товару.

Права на об'єкти авторського та суміжних прав:

а) сукупність прав на первинні твори:

право на письмовий твір, зокрема комп'ютерну програму;

право на усний твір;

право на музичний твір;

право на твір, що створений для сценічного показу;

право на аудіовізуальний твір;

право на твір образотворчого мистецтва;

право на твір архітектури;

право на фотографію;

право на твір прикладного мистецтва;

право на інші твори;

б) сукупність прав на похідні твори:

право на результат сценічної обробки письмового твору;

право на результат переробки іншого твору;

право на збірник творів, зокрема базу даних;

в) сукупність суміжних прав:

право виконавця твору;

право виробника фонограми;

право організації мовлення.

Права на знаки для товарів і послуг:

право на фірмове найменування;

право на товарний знак або знак обслуговування.

Права на використання природних ресурсів:

а) право користування землею;

б) право користування водою;

в) права спеціального використання об'єктів тваринного світу:

право полювання;

право рибальства;

право використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурних цілях;

право використання об'єктів тваринного світу для отримання продуктів їх життєдіяльності;

*право добування диких тварин для утримання та розведення;
інші права;*

г) права спеціального використання об'єктів рослинного світу:

*право промислового (комерційного) збирання лікарських рослин;
право заготівлі деревини;*

*право промислового збирання квітів, плодів, ягід, горіхів, насіння;
право заготівлі сіна;*

право випасу худоби;

д) права на пошук та видобуток корисних копалин (користування надрами):

право на видобуток енергетичних матеріалів;

право на видобуток металевих руд;

право на видобуток піску та глини;

право на розробку кам'яних кар'єрів;

право на видобуток солі;

право на видобуток мінеральної сировини для хімічної промисловості та виготовлення мінеральних добрив;

право на видобуток води;

права на видобуток інших копалин.

Права користування майном:

право користування земельною ділянкою;

право користування будівлею;

право на оренду приміщень;

право користування іншим майном.

Інші права:

право на провадження певної діяльності;

право на використання інформації про об'єкти природного середовища, науково-технічної та іншої інформації;

право використання економічних та інших привілеїв;

товарні знаки – оригінальні позначення, за допомогою яких товари й послуги одних підприємств відрізняють від товарів і послуг інших підприємств.

інші права.

Гудвіл

Гудвіл – це нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між балансовою вартістю активів підприємства та його звичайною вартістю як цілісного майнового комплексу, ще виникає внаслідок використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів робіт, послуг, нових технологій тощо.

Гудвіл – перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів та зобов'язань на дату придбання.

Оскільки *гудвіл не є самостійним об'єктом майнових прав*, він не може бути безпосередньо предметом будь-якої цивільної угоди між сторонами, самостійним предметом внеску на формування відокремленого майна суб'єкта підприємницької діяльності.

Гудвіл виникає, коли предметом внеску є цілісний майновий комплекс підприємства. Це відбувається у двох випадках:

1) коли до діючого підприємства приєднується інше підприємство. У такому разі відбувається реорганізація другого підприємства шляхом приєднання до першого, яке отримує на свій баланс всі активи та пасиви приєднаного підприємства.

Власник реорганізованого підприємства отримує частку (пай, пакет акцій) першого підприємства на суму, що дорівнює узгодженій сторонами вартості цілісного майнового комплексу приєднаного підприємства.

Ця узгоджена вартість складається з вартості чистих активів приєднаного підприємства (активи підприємства за вирахуванням його зобов'язань) та гудвілу.

Якщо вартість придбання цілісного майнового комплексу більша від вартості чистих активів приєднаного підприємства, різниця становить вартість гудвілу.

Якщо вартість придбання цілісного майнового комплексу менша від вартості: чистих активів приєднаного підприємства, різниця становить вартість негативного гудвілу (від'ємне значення);

2) коли зливаються два (або більше) підприємства.

У такому разі відбувається реорганізація кожного з об'єктів злиття, внаслідок чого виникає нове підприємство.

Відокремлене майно підприємства формується за рахунок внесків власників реорганізованих підприємств у вигляді цілісних майнових комплексів цих підприємств.

Розмір і вартість часток власників реорганізованих підприємств у новому підприємстві визначаються сторонами на підставі узгодження вартості кожного з підприємств, що реорганізуються.

Інститут гудвілу не може бути застосований до бізнесу, що здійснюється без утворення юридичної особи, тобто підприємцем – фізичною особою.

Оскільки гудвіл не є самостійним об'єктом цивільних прав, його існування не вимагає будь-якого документального підтвердження.

Підставою для відображення вартості гудвілу є угода про отримання цілісного майнового комплексу підприємства, де вартість його чистих активів не збігається з вартістю придбання.

Невідповідність справедливої вартості придбаних чистих активів розміру оплати за придбання підприємства, якому ці активи належали, пояснюється тим, що ціна підприємства як цілісного майнового комплексу, як правило, дуже відрізняється від суми вартості всіх цих активів, якби вони продавалися поодиночі. Ця різниця і є від'ємним гудвілом.

Від'ємний гудвіл – це такий самий контрактив, як знос або торгова націнка.

Головна ознака наявності гудвілу і від'ємного гудвілу – це невідповідність сплаченої за придбання підприємства суми сукупній вартості переданих чистих активів, що надійшли на баланс внаслідок здійснення такої покупки.

В активах, придбаних поодиноці, гудвілу бути не може.

Не може бути гудвілу і при здійсненні фінансових інвестицій.

Гудвіл виникає лише при здійсненні витрат, тобто подароване підприємство “не несе з собою” ні гудвілу, ні від'ємного гудвілу для нового власника.

Виданий державним органом (патентним відомством) охоронний документ, який підтверджує право його власника на відповідний об'єкт промислової власності називають **патентом**.

1.7.2 Оцінка нематеріальних активів (ресурсів)

Придбані (створені) нематеріальні активи зараховуються на баланс за первісною вартістю. Порядок визначення цієї вартості відрізняється залежно від способу надходження нематеріального активу на підприємство. Первісна вартість інших нематеріальних активів, внесених за рахунок внеску в статутний капітал підприємства, визначається виходячи з суми, узгодженої сторонами (справедливій вартості), якщо інше не передбачене законодавством.

Під *справедливою вартістю* розуміють суму, за якою може бути здійснений обмін активу або оплата зобов'язання в результаті операції між зацікавленими і незалежними сторонами.

Крім придбання за плату, безкоштовного отримання, підприємства часто самостійно створюють нематеріальні активи.

Це належить більше до об'єктів інтелектуальної власності, розробленим співробітниками цих підприємств у процесі виконання своїх посадових обов'язків або за його завданням.

Правова сутність нематеріального активу полягає в тому, що він не є безпосереднім предметом господарського обігу.

Безпосередніми предметами господарського обігу, які формують нематеріальні активи суб'єкта підприємництва, є майнові права (на відміну від предметів, що формують матеріальні активи, – це завжди майно, речі). Як правило, це виключні права.

Сутність виключного права полягає в тому, що жоден із суб'єктів господарського обігу не може використовувати це право, поки власник такого права не дозволить цього зробити певній особі або особам.

Засобами введення в обіг майнових прав є угоди про надання дозволу (ліцензії) на використання певного майнового права від ліцензіара (власника права) до ліцензіата (користувача права).

З моменту, коли суб'єкт підприємницької діяльності виділяє або отримує майнове право у складі відокремленого майна для здійснення підприємницької діяльності, таке майнове право стає нематеріальним активом. Труднощі в оформленні операцій з нематеріальними активами дуже часто пов'язані з тим, що часто плутають права на об'єкт інтелектуальної власності (нематеріальний актив) з матеріальним носієм, за допомогою якого об'єкт інтелектуальної власності використовується (матеріальний актив).

Не є тотожними права на використання комп'ютерної програми (нематеріальний актив) і компакт-диск із записаною на ньому комп'ютерною програмою (матеріальний актив).

Для того щоб внесок у вигляді майнового права був правильно оформлений як нематеріальний актив, необхідно вчинити дії:

1. Ідентифікувати майнове право, що є предметом внеску.
2. Визначити, чи відповідає воно критеріям, які встановлено

законодавством для цього виду прав.

3. Визначити, чи підтверджено право відповідним документом (у випадках, коли він потрібен для підтвердження належності права).

4. Визначити, чи може конкретне майнове право бути предметом внеску.

5. Визначитись щодо способу оцінки внеску.

6. Перевірити відповідність документів про оформлення внеску чинним вимогам.

Існують три класичні підходи до оцінки нематеріальних активів: витратний, порівняльний і підхід прибутковості.

Найчастіше на підприємствах України використовують перший підхід.

Витратний підхід. Такі об'єкти інтелектуальної власності, як інформаційні бази даних, що підпадають під визначення нематеріального активу, як правило, створюються протягом досить тривалого періоду, і витрати на їх формування найчастіше списують за витратними статтями. Незважаючи на це, зібрана наукова бібліотека, наприклад, може становити величезну цінність – подекуди вона може бути найдорожчим активом рибогосподарського підприємства.

Активи такого роду оцінюються за методом вартості створення, тобто з погляду витратного підходу. Витратний підхід застосовується при оцінці вартості нематеріальних активів, якщо неможливо знайти аналоги, а прогнозований прибуток не є стабільним. Оцінюючи, слід врахувати всі істотні витрати, такі як праця, маркетингові та рекламні витрати, витрати на страхування ризиків, пов'язаних з об'єктами інтелектуальної власності, витрати на вирішення правових конфліктів, на матеріали, витрачені на формування об'єкта інтелектуальної власності, індивідуалізації власної продукції – логотипа ліцензій, сертифікатів.

Порівняльний підхід. В економічній літературі цей підхід має ще одну назву – ринковий. Він застосовується, якщо є досить розвинутий ринок

продажу нематеріальних активів, що оцінюються. Цей підхід ґрунтується на принципі ринку, що ефективно функціонує, де інвестори купують і продають активи аналогічного типу, приймаючи при цьому незалежні індивідуальні рішення.

Підхід прибутковості. При оцінці патентів і ліцензій, торгової марки, франшизи, майнових прав використовується, як правило, третій підхід – підхід прибутковості.

Він ґрунтується на розрахунку економічних вигод, пов'язаних з отриманням прибутку за рахунок нематеріальних активів, не відображених на балансі підприємства, які забезпечують прибуток на активи або власний капітал вище середнього рівня.

Оцінюючи внесок у вигляді майнових прав, важливо обґрунтовано сформулювати вартість внеску. Обґрунтування передбачає: або визначення в угоді про передачу майнових прав методу (способу), за допомогою якого було сформовано ціну майнового права (прав); або посилання в угоді про передачу майнових прав на висновок компетентного експерта щодо визначення ціни майнового права (прав).

У такому випадку нематеріальні активи вважаються створеними, якщо: виключні права на результати інтелектуальної діяльності, отримані у порядку виконання посадових обов'язків співробітників або за конкретним завданням роботодавця, належать підприємству-роботодавцю (тобто якщо в договорі ці співробітники не згадуються як правовласники на створені ними об'єкти прав); виключні права на результати інтелектуальної діяльності, отримані автором (авторами) на підставі договору з замовником, який не виступає у ролі роботодавця, належать підприємству-замовнику (у цьому випадку мається на увазі, що автори не є співробітниками підприємства-замовника); патент (свідоцтво) на об'єкт інтелектуальної власності (у першу чергу – свідоцтво на товарний знак або право використання назвою місця походження товару), як правило, має бути виданий на ім'я підприємства.

1.7.3 Порядок визначення строку корисного використання нематеріальних активів

Строк корисного використання нематеріальних активів може визначатись виходячи із строку дії патенту, свідоцтва, виключної ліцензії, а також інших обмежень строків використання об'єктів інтелектуальної власності відповідно до українського законодавства. Це положення належить в першу чергу до активів, придбаних за договорами передачі (поступки) прав.

Час корисного використання нематеріального активу розраховується самостійно підприємством, але при цьому необхідно враховувати: моральний знос; строки корисного використання подібних активів; правові або інші подібні обмеження щодо строків його використання; інші фактори.

Якщо по нематеріальних активах неможливо визначити строк корисного використання (наприклад, на торгові знаки), норми амортизаційних відрахувань встановлюються на термін не більше строку діяльності підприємства.

Строк корисного використання нематеріального активу переглядається в кінці звітного періоду, якщо в наступному періоді очікуються: зміни строку корисного використання активу; зміни умов майбутніх економічних вигод.

1.7.4 Амортизація нематеріальних активів (ресурсів)

Нематеріальні активи за характером функціонування і дією на кінцеві результати виробництва ідентичні основним засобам.

Вони споживаються і використовуються тривалий час з метою одержання додаткового доходу в перспективі.

Це і є економічною підставою для нарахування на них амортизації. Вартість нематеріальних активів погашається шляхом щомісячного нарахування амортизації.

Підприємства мають право самостійно обрати спосіб нарахування амортизації нематеріальних активів. Амортизація нараховується протягом строку корисного використання нематеріального активу, але не більше 20 років, за тим методом, який підприємство обрало самостійно, керуючись умовами отримання майбутніх економічних вигод.

Якщо такі умови визначити неможливо, суму амортизації визначають прямолінійним методом.

1.7.5 Методика визначення ринкової вартості нематеріальних активів

У сучасних умовах значних масштабів набуває комерціалізація інтелектуальної власності.

Найбільш розповсюдженим способом такої комерціалізації є ліцензування.

Ліцензування – надання прав суб'єктам господарювання на використання об'єктів інтелектуальної власності – винаходів, товарних знаків, промислових зразків, досягнень селекції, програмного забезпечення, ноу-хау тощо.

Ліцензія – дозвіл використовувати технічне досягнення або інший нематеріальний ресурс протягом певного строку за обумовлену винагороду. Щоб суб'єкт господарювання набув право використання нематеріального активу, який є власністю іншого суб'єкта господарювання, він повинен придбати ліцензію за певною ціною.

Ціна ліцензії – це сума грошових коштів, яку виплачує *ліцензіат* (покупець ліцензії) продавцю ліцензії – *ліцензіару*.

Ціна ліцензії істотно залежить від обсягу прав на її використання, що передаються ліцензіату.

За цим критерієм виділяють звичайну, виключну і повну ліцензію.

За *звичайної ліцензії* ліцензіар залишає за собою право експлуатувати об'єкт інтелектуальної власності й укладати подібні угоди на право його використання з іншими суб'єктами господарювання.

За *виключної ліцензії* ліцензіату передається право виключного користування таким об'єктом, але при цьому ліцензіар зберігає за собою право його експлуатації.

Повна ліцензія надає ліцензіату всі права на нематеріальний ресурс.

У практиці ліцензійної торгівлі використовують два основні методи визначення ціни ліцензії: на основі маси прибутку ліцензіата; на основі роялті. За першим методом ціна ліцензії визначається як певна частка прибутку ліцензіата. При цьому до уваги береться тільки прибуток, одержаний ним від реалізації продукції, виробленої за ліцензією.

Частка ліцензіара коливається в межах 15–20 %, якщо об'єкт ліцензії ще не повністю готовий до комерційного використання, а цінністю його є лише передані права на його використання, і в межах 35–50 %, якщо об'єкт ліцензії є повністю готовим до виробничого використання, наприклад біотехнологічний процес.

За другим методом визначення ціни ліцензії здійснюється на базі роялті. У світовій практиці її рівень розраховується переважно емпіричним шляхом як певний відсоток відрахувань від вартості виробленої і реалізованої продукції по ліцензії.

За таких умов часто ускладнюється процес укладання ліцензійних договорів через прямо протилежні інтереси їх суб'єктів – ліцензіар зацікавлений у більш високій ставці відрахувань, тоді як ліцензіат, навпаки, – в мінімальній. Існують різні методики визначення ціни ліцензій залежно від виду інтелектуальної власності.

Запитання для самоконтролю

- 1. Дайте визначення поняття “нематеріальні ресурси”.*
- 2. Характеристика нематеріальних ресурсів підприємства та їхній вплив на конкурентоспроможність продукції підприємства на ринку.*

3. Дайте визначення “ноу-хау” і нематеріального ресурсу гудвіл.
4. Розкрийте суть нематеріального активу гудвіл.
5. Що Ви розумієте під правом на використання товарних знаків? Яке значення має цей нематеріальний ресурс у ринковій економіці?
6. Об'єкти промислової власності та їх характеристика.
7. Які Ви знаєте способи придбання підприємствами нематеріальних ресурсів і як вони впливають на їх вартісну оцінку?
8. Охарактеризуйте такі нематеріальні ресурси, як програмне забезпечення ЕОМ, право на копіювання і розповсюдження патенту або ліцензії, витрати на наукові і дослідно-конструкторські роботи.
9. Поняття й види ліцензій. Форми виплат за право користування об'єктами ліцензійної угоди.
10. Яка існує економічна підстава для нарахування амортизації на нематеріальні ресурси?
11. Чи має право рибогосподарське підприємство самостійно встановлювати строк експлуатації нематеріальних активів?

Проблемні завдання та задачі

1. Як нематеріальні ресурси (активи) підприємства впливають на конкурентоспроможність його продукції на ринку?
2. Чи враховується в балансі підприємства його “гудвіл”?
3. Розкрийте сучасні аспекти правового захисту нематеріальних ресурсів рибогосподарського підприємств.

ЕФЕКТИВНІСТЬ

МОДУЛЬ 2 РИБОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Розділ 8. ВИТРАТИ ВИРОБНИЦТВА І СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ

2.8.1 Поняття витрат виробництва і собівартості продукції

Вартість спожитих та перенесених на продукцію виробничих ресурсів становить *витрати виробництва*.

Витрати – це обсяг спожитих виробничих факторів (матеріальних, трудових, фінансових ресурсів), необхідних для здійснення підприємством господарської діяльності, спрямованої на одержання прибутку та максимізацію добробуту власників у грошовому вираженні.

Розрізняють витрати суспільства та витрати підприємства.

Витрати суспільства – це сукупність суспільних витрат у цілому на виробництво того або іншого виду продукції.

Вони становлять вартість продукту, що включає:

вартість спожитих засобів виробництва

вартість продукту, створеного необхідною працею

вартість продукту, створеного додатковою працею.

Суспільні витрати виробництва характеризують середні його умови, розмір та співвідношення їх частин у рибному господарстві й залежать від розвитку продуктивних сил країни, технічної оснащеності та продуктивності праці.

Поряд із суспільними витратами існують індивідуальні витрати рибогосподарських підприємств. Кожне з них здійснює витрати, пов'язані з виробництвом рибогосподарської продукції. Вся сукупність витрат

живої праці і матеріальних засобів на виробництво та реалізацію такої продукції становить *витрати підприємства*.

До індивідуальних витрат рибогосподарського виробництва належать додаткові, не пов'язані з виробничою діяльністю, а також обов'язкові платежі (податки, страхові платежі, відсотки за кредити, штрафи, витрати на підготовку кадрів тощо).

Витрати суспільства набувають форми вартості продукції, а витрати підприємства – собівартості продукції.

Собівартість – це грошовий вираз витрат підприємства на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг).

Собівартість свідчить, скільки буде коштувати рибогосподарському підприємству виробництво відповідного виду продукції і наскільки економічно доцільним воно є в конкретних природно-економічних умовах господарювання. Собівартість – це база для встановлення цін.

Показник собівартості дає можливість глибоко аналізувати економічний стан підприємства і виявляти резерви підвищення ефективності рибогосподарського виробництва.

За інших однакових умов підприємство тим більше одержуватиме прибуток на одиницю продукції, чим нижча її собівартість, і навпаки. Із зниженням собівартості зростає цінова конкурентоспроможність продукції, а отже, і зміцнюються позиції підприємства на ринку.

Прибутковість підприємства також знаходиться в оберненій залежності від собівартості.

З її зниженням зростає окупність витрат прибутком і створюються сприятливі умови для прискорення темпів розширеного відтворення та підвищення матеріальної зацікавленості працівників. Показник собівартості є важливим інструментом для розробки рекомендацій з удосконалення розміщення рибогосподарського виробництва, а також для визначення перспектив його розвитку. У рибогосподарському виробництві розрізняють кілька видів собівартості.

Індивідуальна собівартість визначається на кожному підприємстві, за окремими видами продукції.

Суспільна собівартість розраховується за сукупністю підприємств і відображає середні витрати на виробництво продукції.

Розрізняють такі її форми: *середньогалузева* (обчислюється по країні в цілому в розрізі кожного виду продукції); *середньозональна* і *зведена*. Остання визначається відповідно до адміністративно територіального принципу – за районом, областю.

За економічним змістом і видами витрат, що включають собівартість продукції, розрізняють виробничу і повну собівартість.

Виробничу собівартість формують витрати, пов'язані з виробництвом продукції, її транспортуванням до місця зберігання.

До *повної собівартості* належать виробнича собівартість, адміністративні витрати і витрати підприємства на реалізацію продукції.

Залежно від поставленої мети і строків визначення собівартості продукції розрізняють планову, нормативну, очікувану й фактичну собівартість.

Планова собівартість визначається до початку планового періоду.

Вона має велике значення у здійсненні режиму економії й організації дійового контролю за витрачанням коштів, за господарською діяльністю підприємств і їх виробничих підрозділів протягом планового періоду.

Нормативна собівартість визначається виходячи з нормативних витрат на виробництво продукції.

Розрахунок нормативних витрат здійснюють як по підприємству в цілому, так і по його виробничих підрозділах з використанням норм і нормативів.

Очікувана собівартість визначається протягом року на основі як фактичних, так і прогнозних (очікуваних) даних, одержаних розрахунково з метою контролю за витрачанням коштів.

Фактична собівартість визначається за результатами господарської діяльності в кінці звітної періоду на основі фактичних витрат і обсягу одержаної продукції. Вона дає змогу визначити прибуток підприємства та економічну ефективність виробництва кожного виду продукції (робіт, послуг), виявити резерви скорочення витрат на одиницю продукції.

Витрати на 1 грн товарної продукції розраховуються за формулою (8.1):

$$B_{1 \text{ грн. тов прод}} = C_{\text{тов пр}} : Q_{\text{тов пр}}, \quad (8.1)$$

де $C_{\text{тов пр}}$ – собівартість товарної продукції; $Q_{\text{тов пр}}$ – обсяг товарної продукції.

Середньогалузева собівартість продукції при одночасному випуску на декількох підприємствах галузі розраховується за формулою (8.2):

$$C_{\text{сг}} = \frac{\sum_{i=1}^n C_{ni} N_i}{\sum_{i=1}^n N_i}, \quad (8.2)$$

де C_n , N_i – відповідно собівартість і обсяг випуску продукції на i -му підприємстві галузі.

2.8.2 Класифікація витрат

Для правильного визначення собівартості та її всебічного аналізу витрати рибогосподарських підприємств класифікують за кількома ознаками.

За роллю і значенням у створенні продукції витрати поділяються *на основні та неосновні*.

Основні витрати безпосередньо пов'язані з технологічним процесом. Без них виробництво даного виду продукції неможливе (наприклад, витрати на корми, заробітну плату тощо).

Неосновні витрати – це такі витрати, без яких виробництво продукції можливе, але з меншою ефективністю.

Наприклад, вирощування риби можна здійснювати без застосування добрив, хоча рибопродуктивність буде в такому випадку значно нижчою, ніж при застосуванні такого ресурсу.

За способом включення у собівартість продукції всі витрати поділяються на прямі і непрямі.

Прямі – це витрати, які в момент виникнення можна безпосередньо віднести на відповідний об'єкт (вид риб тощо).

Такими є витрати на заробітну плату, корми, мінеральні та органічні добрива, на амортизацію і поточний ремонт спеціалізованих основних засобів.

Непрямі витрати пов'язані з виробництвом кількох видів продукції і не можуть бути віднесені безпосередньо на певний об'єкт.

З огляду на це виникає необхідність у застосуванні відповідної методики їх розподілу за вказаними об'єктами, а тому цей вид витрат нерідко називають *розподільними*.

До них належать загальновиробничі витрати, а також частина основних витрат, наприклад, амортизація і поточний ремонт тракторів, іншої рибогосподарської техніки тощо.

Залежно від часу виробничого споживання всі витрати класифікують як *витрати поточного року* і *витрати минулих років*.

У собівартість продукції звітного року включають не всі витрати поточного року. Частину їх у вигляді незавершеного виробництва відокремлюють і відносять на собівартість продукції наступного року.

Водночас частина витрат минулого року включається до собівартості продукції звітного періоду, що зумовлено тривалим виробничим циклом і не збіганням робочого періоду з періодом рибогосподарського виробництва.

Залежно від матеріально-речової форми понесених підприємством витрат усі вони поділяються на готівкові і безготівкові.

Готівкові – це такі витрати, що формуються і покриваються за рахунок готівки. До них належать заробітна плата працівників, що видається грошима, витрати на страхування майна, на ресурси, що купуються (добрива, медикаменти, паливно-мас-тильні матеріали, запасні частини тощо), оплату сервісних послуг.

Безготівкові – це витрати, що не вимагають для їх покриття вільних грошових коштів. До них належать амортизація основних засобів, власні корми, вирощений у господарстві рибопосадковий матеріал, оплата праці натурою.

Розподіл виробничих витрат на готівкові і безготівкові має велике значення для ефективної організації господарської діяльності кожного підприємства.

Неможливо забезпечити безперервність рибогосподарського виробництва, якщо підприємство не матиме необхідної кількості готівки для своєчасної оплати платежів.

Економічна служба кожного рибогосподарського підприємства повинна обґрунтовано планувати потреби в готівці за періодами господарського року, зіставляти таку потребу з можливими грошовими надходженнями, контролювати їх витрачання.

Залежно від можливостей керівників відповідного рівня управління рибогосподарським підприємством впливати на величину певного виду витрат розрізняють контрольовані (релевантні) і неконтрольовані (нерелевантні) витрати.

Поділ витрат на контрольовані і неконтрольовані має важливе практичне значення для організації управління витратами за центрами відповідальності – окремими виробничими підрозділами.

Контрольовані (релевантні) – це такі витрати, на величину яких керівник відповідного рівня управління може впливати повністю або справляти на них істотний вплив.

Ці витрати є контрольованими і можуть бути збільшені або зменшені менеджерами залежно від виробничих потреб.

Неконтрольовані (нерелевантні) витрати здійснюються незалежно від волі керівника відповідного рівня управління, а отже, не залежать від його управлінського хисту і кваліфікації працівників.

Усі витрати рибогосподарських підприємств в процесі виробництва продукції, мають не однаковий зв'язок з обсягом її виробництва.

Залежно від характеру такого зв'язку витрати виробництва поділяють на постійні і змінні.

Постійні – це такі витрати, що безпосередньо не змінюються при збільшенні або зменшенні масштабів виробництва в короткостроковому періоді.

До постійних витрат належать: податок на майно, страхові платежі, охорона підприємства, підготовка кадрів, амортизація приміщень і техніки, що використовується в рибогосподарському виробництві, ремонт цих приміщень, витрати на освітлення та опалення оплати праці постійних працівників, рівень якої безпосередньо не пов'язується з обсягом виробленої продукції, загальновиробничі витрати, орендна плата.

Змінними називають такі витрати, величина яких безпосередньо залежить від масштабів виробництва продукції.

Ці витрати зростають зі збільшенням обсягів випуску продукції. За відсутності виробництва продукції такі витрати не оплачуються.

До змінних належать витрати на сировину і матеріали, електроенергію, корми, паливо, на оплату праці виробничих робітників, безпосередньо зайнятих у виробництві, на ветеринарне обслуговування і племінну справу, технічний догляд, ремонт машин і обладнання, транспортні витрати.

В одному випадку заробітна плата належить до постійних витрат, в іншому – до змінних. Потрібно враховувати, кому призначена заробітна плата. Якщо управлінцям, то вона належить до постійних витрат, а якщо

працівникам виробництва, які створюють продукцію, то вона входить до складу змінних витрат.

Перелік і склад змінних та постійних витрат встановлюється підприємством. У сумі постійні і змінні витрати складають загальні або валові витрати виробництва. Різниця між ними і постійними витратами є основою для розмежування двох часових обріїв: короткострокових і довгострокових часових інтервалів. Короткостроковим є такий часовий інтервал, протягом якого неможливо змінити розміри виробничого підприємства. У короткостроковому часовому інтервалі зміни в обсягах випуску продукції можуть відбуватись від змін обсягів змінних витрат. Щодо довгострокового часового інтервалу, то цей відрізок часу, достатній для того, щоб змогли змінитися і обсяги постійних витрат.

2.8.3 Групування операційних витрат за економічними елементами та статтями

Незважаючи на велику різноманітність операційних витрат, багато з них характеризуються певною економічною однорідністю.

Сукупність економічно однорідних витрат в грошовому виразі за їхніми видами називають *елементом витрат* (рис 8.4).

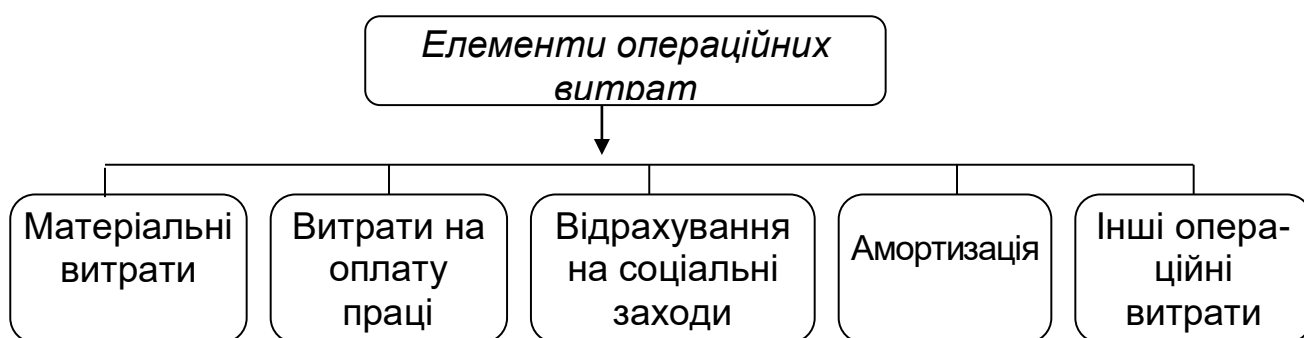

Рис. 8.4 Елементи операційних витрат.

До *матеріальних витрат* належить продукція, що використовується підприємствами в процесі рибогосподарського виробництва при створенні нових споживних вартостей.

До матеріальних витрат належать витрати на: корми, рибопосадковий матеріал, паливно-мастильні матеріали, добрива,

біопрепарати і ветмедикаменти, запасні частини, придбання інструменту, пристроїв й інших засобів і предметів праці, на забезпечення працівників спеціальним одягом, взуттям, захисними засобами, будівельні матеріали, тара і тарні матеріали, купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби, допоміжні та інші матеріали.

Специфічним видом матеріальних витрат є витрати підприємств на оплату робіт і послуг виробничого характеру, які виконуються сторонніми підприємствами та організаціями.

Найчастіше рибогосподарські підприємства користуються такими видами послуг сторонніх організацій, як капітальний ремонт тракторів та іншої складної рибогосподарської техніки, культурно-технічні роботи, транспортні послуги щодо перевезення вантажу.

Набуває поширення і такий вид послуг, як здійснення окремих технологічних операцій при виробництві відповідних видів продукції, контроль за якістю продукції тощо.

У процесі виробництва рибогосподарські підприємства багато коштів витрачають *на оплату праці*. Найбільша частка припадає на основну і додаткову заробітну плату (включаючи її індексацію) працівників, обчислену за відрядними розцінками, тарифними ставками та посадовими окладами згідно з прийнятими на підприємстві системами оплати праці.

Для підвищення матеріальної зацікавленості працівників на кожному підприємстві (відповідно до чинного законодавства) встановлюються надбавки і доплати до тарифних ставок і окладів. Ці доплати є важливим чинником ефективної організації праці. З метою закріплення кадрів рибогосподарські підприємства виплачують також одноразові винагороди за вислугу років (надбавки за стаж роботи за фахом на даному підприємстві).

Такі винагороди, як і оплата за роботу у вихідні та святкові дні і за понаднормову роботу, розглядаються як складові витрат на оплату

праці. До цього елемента витрат належать виплати: оплата щорічних відпусток, оплата перерв, пов'язаних з виконанням державних обов'язків або проходженням обов'язкових медичних оглядів тощо.

Оплата праці працівників соціально-культурних закладів, які перебувають на балансі підприємства, витрати на проведення оздоровчих заходів не включаються в собівартість продукції, а покриваються за рахунок прибутку підприємства.

Значну частку в структурі витрат підприємств займають *відрахування на соціальні заходи*. Вони здійснюються за встановленими законодавством нормами. До таких витрат належать страхові внески на випадок безробіття, відрахування на пенсійне забезпечення і на соціальне страхування, відрахування на індивідуальне страхування персоналу підприємства та на інші соціальні заходи.

Елемент *“Амортизація”* формується за рахунок амортизаційних відрахувань основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних активів.

Широке коло витрат включається в елемент *“Інші операційні витрати”*.

За своїм економічним змістом вони не можуть належати до жодного з розглянутих елементів витрат, а тому через свою різноманітність об'єднуються в самостійну групу витрат.

Це витрати на послуги зв'язку, на відрядження, плата за розрахунково-касове обслуговування.

Віддаленість промислу від портів базування флоту та значна тривалість рейсу вимагають створювати соціально-побутові умови для екіпажів – спальні місця, місця для відпочинку та дозвілля, приготування і приймання їжі, пристрої для накопичення запасів продуктів харчування та збирання побутових відходів. Цей фактор враховується при визначенні витрат на будівництво суден, а також витрат на виробництво.

Групування витрат за економічними елементами має велике значення для аналізу операційної діяльності підприємства.

Якщо розрахувати абсолютну величину кожного елемента цих витрат на одиницю продукції та їх питому вагу в загальних витратах у динаміці і простежити за їх змінами, то можна зробити ґрунтовні висновки про ефективність менеджменту на всіх його рівнях.

Групування витрат за економічними елементами дозволяє виявити, де шукати головні резерви зниження собівартості – на підприємстві чи в галузі у цілому.

При такому групуванні неможливо точно виявити, які конкретні причини призвели до зниження чи підвищення собівартості, неможливо визначити собівартість одиниці продукції.

Для цього всі витрати підприємства групуються за калькуляційними статтями витрат.

2.8.4 Методика обчислення собівартості рибогосподарської продукції

Розраховуються і використовуються такі показники собівартості:

- 1) собівартість усієї продукції;
- 2) собівартість одиниці продукції;
- 3) витрати на одну грошову одиницю вартості продукції.

Собівартість усієї продукції – сума всіх витрат підприємства за певний період (місяць, квартал, рік).

Собівартість одиниці продукції визначають діленням собівартості всієї продукції відповідного виду на її обсяг у натуральному вигляді.

Витрати на одну грошову одиницю продукції – визначають як відношення собівартості всієї продукції до її обсягу у вартісному виразі.

Визначення собівартості різних видів продукції (робіт, послуг) ґрунтується на загальних для планування та обліку принципах і

знаходить своє відображення в єдності об'єктів витрат, об'єктів калькуляції, статей витрат і методики їх розподілу.

Об'єкт витрат – продукція, роботи, послуги або вид діяльності підприємства, які потребують визначення пов'язаних з їх виробництвом (виконанням) витрат.

Об'єкт калькулювання – це об'єкт, собівартість якого необхідно розрахувати.

Без калькулювання не може бути здійснене вартісне вимірювання господарських фактів, витрат і результатів господарювання підприємства, його підрозділів і процесів.

Калькулювання – це процес обчислення собівартості одиниці продукції.

Калькулювання собівартості продукції складається за певною методикою.

Методика калькулювання собівартості продукції – це система прийомів, методів, пов'язаних з обчисленням собівартості одиниці продукції певного об'єкта витрат.

Метою калькулювання є визначення собівартості продукції.

При визначенні собівартості, насамперед, уточнюють обсяг виробленої продукції і витрати на її виробництво.

Потім розподіляють за призначенням витрати.

Кінцевим результатом калькуляційних розрахунків є складання калькуляції, тобто документа, в якому подано всі витрати на виробництво й реалізацію одиниці конкретного виду продукції в розрізі статей витрат. Перелік і склад статей калькуляції виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) кожне рибогосподарське підприємство встановлює самостійно.

Підприємствам рекомендовано групувати операційні витрати за статтями:

Сировина (з поділом на окремі підстатті)

Матеріали (з поділом на окремі підстатті)
Витрати на оплату праці із соціальними нарахуваннями
Роботи і послуги
Паливо і енергія на технологічні цілі
Амортизація основних засобів
Витрати на ремонт необоротних активів
Інші витрати на утримання основних засобів
Витрати на ремонт засобів лову, промислового спорядження,
промислового інвентарю
Загальновиробничі витрати
Інші витрати.

2.8.5 Структура собівартості та методика її аналізу

Структура собівартості продукції – це процентне співвідношення різних елементів витрат або статей калькуляції до їх загальної суми.

Для підприємства найбільш показовою є структура собівартості продукції розрахована за економічними елементами витрат. Для різних видів рибної продукції вона різна, що зумовлено технологічними особливостями і неоднаковою трудомісткістю рибогосподарського виробництва.

Структура собівартості за економічними елементами витрат дає можливість встановити галузеві особливості виробництва:

трудомісткі
матеріаломісткі
енергомісткі
капіталомісткі
змішані.

За особливостями структури витрат рибогосподарські підприємства належать до підприємств із змішаним виробництвом.

Питому вагу в собівартості продукції мають витрати на сировину, матеріали, заробітну плату, паливо і амортизацію.

На структуру собівартості продукції має вплив рівень матеріально-технічної бази рибного господарства, організація праці і виробництва, ціни на засоби виробництва.

Насичення виробництва складною, дорогою технікою, впровадження нових біотехнологій супроводжується зростанням частки матеріальних витрат і амортизації, зниженням питомої ваги заробітної плати.

Для повнішого уявлення про можливості скорочення витрат необхідно розраховувати структуру собівартості в абсолютному виразі, тобто відношення загальної суми витрат за відповідною статтею до загального обсягу продукції, що калькулюється.

Такий же результат можна отримати, якщо обчислити цей показник за формулою (8.3):

$$V_j = C \cdot P_j : 100 \%, \quad (8.3)$$

де V_j – виробничі витрати j -го елемента на 1 кг продукції або на 1 грн валової продукції; C – собівартість 1 кг продукції, грн; P_j – питома вага j -го елемента витрат у структурі собівартості у відносному виразі.

Щоб визначити, за рахунок яких елементів витрат змінилась собівартість 1 кг продукції або однієї грошової одиниці валової продукції (в цілому по рибогосподарському підприємству), потрібно від абсолютної величини j -го елемента звітнього року відняти абсолютний розмір цього ж елемента витрат у базовому році.

При цьому маємо дотримуватись рівності, відображеній у формулі (8.4):

$$\sum_{j=1}^n (V_{j1} - V_{j0}) = C_1 - C_0 = \pm \Delta C, \quad (8.4)$$

де V_{j1} та V_{j0} – виробничі витрати j -го елемента на 1 кг або 1 грн валової продукції відповідно у звітньому і базовому роках; $C_1 - C_0$ – собівартість 1 кг продукції або 1 грн валової продукції у звітньому і

базовому роках; ΔC – кількісна зміна собівартості у звітному році порівняно з базовим.

Питома вага заробітної плати у собівартості товарної продукції ($\Pi_{\text{ЗАРПЛ}}$) визначається за формулою (8.5):

$$\Pi_{\text{ЗАРПЛ}} = (\Phi_{\text{ЗАРПЛ}} : C_{\text{ТОВ ПРОД}}) \cdot 100 \%, \quad (8.5)$$

де $\Phi_{\text{ЗАРПЛ}}$ – фонд заробітної плати працівників підприємства;
 $C_{\text{ТОВ ПРОД}}$ – собівартість товарної продукції.

Питома вага матеріальних витрат у товарної продукції ($\Pi_{\text{МАТ В}}$) розраховується за формулою (8.6):

$$\Pi_{\text{МАТ В}} = (M_{\text{СУМ В}} : C_{\text{ТОВ ПРОД}}) \cdot 100 \%, \quad (8.6)$$

де $M_{\text{СУМ В}}$ – сумарні витрати матеріальних ресурсів на випуск товарної продукції.

Запитання для самоконтролю

- 1. Характеристика витрат підприємства та їх класифікація.*
- 2. З чого складаються витрати на виробництво?*
- 3. Види собівартості продукції.*
- 4. Розкрийте порядок обчислення собівартості продукції.*
- 5. Поясніть, що означає показник “структура собівартості продукції”?*
- 6. Що таке калькулювання собівартості продукції?*
- 7. З яких витрат складається виробнича собівартість продукції?*
- 8. Роль калькулювання для обґрунтованого управління виробничими процесами в рибогосподарській галузі.*
- 9. Вкажіть типову номенклатуру витрат виробництва на рибгосподарських підприємствах.*
- 10. Дайте характеристику витратам на освоєння та підготовку виробництва рибної продукції.*
- 11. Стратегія та шляхи зниження собівартості продукції.*

Проблемні завдання та задачі

1. Витрати виробництва, зазвичай, пов'язують із виробництвом продукції. Чи існують такі витрати виробництва, які оплачуються навіть тоді, коли продукція не виробляється?

2. Як обґрунтувати доцільність використання певного методу прогнозування собівартості нових видів продукції?

3. Визначте, які з економічних витрат підприємства є зовнішніми, а які – внутрішніми: а) грошові виплати постачальникам сировини; б) грошові виплати постачальникам палива; в) оплата транспортних послуг; г) витрати на напівфабрикати; д) видатки на електроенергію.

4. З наведених видів витрат виберіть постійні та змінні: а) на утримання управлінського апарату; б) на страхування підприємства; в) на заробітну плату виробничому персоналу; г) на сировину; д) на електроенергію; е) на напівфабрикати; є) на охорону підприємства; ж) амортизаційні відрахування.

5. Для розрахунку виробничої собівартості продукції включено витрати:

Вихідна інформація

№ п/п	Статті витрат	Сума, грн
1	Комбікорми	122 700
2	Напівкомбінезони рибальські	1 700
3	Цьоголітка власного виробництва	73 200
4	Витрати на збут	12 250
5	Нарахована заробітна плата працівникам, зайнятим виробництвом продукції	14 300
6	Нарахована заробітна плата адміністративному персоналу	22 840
7	З поточного рахунку перераховано податки до бюджету	3 100
8	Витрати пакувальних матеріалів для затарювання копченої продукції	17 700
9	Рибопосадковий матеріал, придбаний зі сторони	187 250
10	Ноші для переміщення риби	900
11	Добрива	2 800
12	Нарахована амортизація основних засобів	9 100

Необхідно розрахувати виробничу собівартість продукції аквакультури.

Розділ.9. КІНЦЕВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.9.1 Валова продукція рибного господарства

Валова продукція рибного господарства – це обсяг продукції, виробленої за певний період (як правило за рік) у грошовому виразі.

Це первісний результат взаємодії факторів виробництва, матеріальна і вартісна основа інших кінцевих результатів, що в натуральній формі представлений всіма виробленими протягом року первинними продуктами, а у вартісній – оцінений за порівнянними цінами відповідного року.

Показник *вартість валової продукції з розрахунку на одного працівника* визначається співвідношенням обсягу валової продукції, виробленої за певний період (місяць, квартал, рік) до середньоспискової чисельності працівників і дозволяє виявити динаміку продуктивності праці на різних рівнях управління.

Визначення обсягу валової продукції рибного господарства необхідне для:

оцінки розмірів натуральних фондів з погляду їх достатності для задоволення потреб населення і переробної промисловості в окремих видах сировини;

визначення обсягу перевезень і зберігання продукції, потреби в транспортних засобах;

обґрунтування потреб підприємств у власній продукції, що використовується на виробничі цілі (корми, рибопосадковий матеріал тощо) для наступного циклу відтворення;

планування обсягів виробництва і реалізації продукції, укладання договорів, здійснення експортно-імпортних операцій;

визначення натуральних показників ефективності виробництва окремих видів продукції (трудомісткості і собівартості одиниці продукції).

2.9.2 Товарна продукція

Товарна продукція – економічний показник, який характеризує в грошовому вигляді обсяг виробленої та готової до реалізації продукції.

Визначається за формулою (9.1)

$$ТП = ГП + НФ + П, \quad (9.1)$$

де ГП – загальна вартість всіх видів готової продукції; НФ – напівфабрикати, призначені для продажу; П – послуги, надані різним споживачам.

Товарна продукція визначається в натуральній і вартісній (грошовій) формах. На кожному підприємстві вартість товарної продукції розраховується за поточними цінами реалізації, рівень яких залежить від каналу і строків реалізації продукції, її якості, кон'юнктури ринку та інших факторів.

До товарної продукції на рибогосподарських підприємствах належить вся затарена рибна продукція, підготовлена до відвантаження за межі підприємства, включаючи продукцію, яка вироблена на промислових суднах. До товарної продукції належать роботи (послуги) промислового характеру. Це вартість робіт або послуг, виконаних допоміжними цехами, суднами за межами підприємства (відпускання електроенергії, ремонтні послуги тощо).

Грошові надходження від продажу товарної продукції називають грошовою виручкою підприємства (виручкою від реалізації).

Грошова виручка підприємства (виручка від реалізації) – визначається як добуток обсягу готової продукції на діючу ринкову ціну збуту.

Це важливий показник господарської діяльності, на основі якого визначають прибуток по кожній галузі і підприємству в цілому.

Підприємство матиме тим більший прибуток, чим більший грошовий дохід одержано від реалізації продукції, і навпаки. Не входять до складу

товарної продукції надбавки і знижки до оптових цін, пов'язані з якістю продукції. До матеріальних витрат, що виключаються з товарної продукції, належать: сировина і основні матеріали за винятком відходів, покупних виробів і напівфабрикатів, роботи і послуги виробничого характеру, допоміжні матеріали, паливо і енергія тощо.

Відношення всієї товарної продукції до валової, вираженої у відсотках, називають *рівнем товарності*, який визначають за формулою (9.2):

$$P_T = (TP : VP) \cdot 100 \%, \quad (9.2)$$

де P_T – рівень товарності продукції, %; TP – товарна продукція, грн або ц; VP – валова продукція, грн або ц.

Якщо визначають рівень товарності окремих видів продукції, то обсяг товарної і валової продукції беруть у натуральних одиницях.

Якщо ж визначають рівень товарності в цілому по рибному господарству, то продукцію виражають у вартісній оцінці.

Реалізована продукція – продукція, відвантажена споживачеві, за яку надійшли кошти на розрахунковий рахунок підприємства-постачальника.

Вона відрізняється від товарної продукції зміною залишків готової нереалізованої продукції на складі та залишків відвантаженої продукції, за яку термін оплати ще не настав. На флоті рибогосподарської галузі готова продукція, яка знаходиться в трюмі промислового або обробного судна є товарною продукцією, а продукція, перевантажена в трюм транспортного судна спеціалізованої транспортної організації, включається до складу реалізованої продукції.

Обсяг реалізованої продукції визначається в діючих оптових ринкових цінах. До обсягу реалізованої продукції рибогосподарського підприємства належить вартість всієї готової рибної продукції, рибних консервів і товарних напівфабрикатів, вироблених і відвантажених збутовим або торгівельним підприємствам, а також вартість продукції, переданої для подальшої переробки іншим підприємствам, кошти за яку

надійшли на розрахунковий рахунок; вартість рибної продукції, виробленої з товарного напівфабрикату, отриманого від інших підприємств, яка була відвантажена і кошти за яку надійшли на розрахунковий рахунок підприємства.

Підприємства, які фасують рибну продукцію, отриману зі сторони, якщо вона навіть оплачена підприємством, що здійснює її фасування, включають в об'єм реалізованої і товарної продукції тільки вартість виконаних робіт з фасування і вартість використаних допоміжних матеріалів.

Риборозплідники, основним видом діяльності яких є вирощування рибосадкового матеріалу (мальків, цьоголітки, однорічки), належать до непромислових підприємств, а тому їх продукція може враховуватися в товарній продукції сільського господарства.

На підприємствах повносистемних ставових господарств, де основним видом діяльності є вирощування товарної риби, до обсягу реалізованої продукції включається вся товарна риба, а рибосадковий матеріал виробляється, перш за все, для власних потреб і реалізується лише у виключних випадках. Такий матеріал включається в реалізовану продукцію тільки при наявності плану на його реалізацію.

Підприємства, які виробляють рибну продукцію з мороженої або іншої риби, отриманої від торгівельних організацій, незалежно від того, оплачена або не оплачена підприємством отримана на переробку риба, включають до обсягу реалізованої, валової і товарної продукції тільки вартість робіт з переробки цієї продукції без вартості самої риби.

Обсяг товарної продукції для обчислення чистої продукції включає в себе: готову продукцію і роботи, що підлягають реалізації; вартість робіт щодо освоєння нової техніки і витрати першого року випуску нових видів продукції, науково-дослідні роботи і розробки, які виконуються за договорами з іншими підприємствами.

2.9.3 Чиста продукція

Чиста продукція – це новостворена вартість, найважливіша складова виробленого сукупного продукту (валової продукції) підприємства, що характеризує економічну ефективність виробництва.

Якщо вартість валової продукції, що набула товарної форми, виразити в поточних ринкових цінах, а решту її, яка використана на виробничі потреби, оцінити за собівартістю, то у формалізованому вигляді в цілому по підприємству вартість сукупного продукту можна зобразити виразом

$$c + v + m,$$

де c – спожиті засоби виробництва (оборотні засоби й амортизація основних засобів), $v + m$ – чиста продукція.

Розмір чистої продукції є функцією від таких важливих факторів, як обсяг виробництва валової продукції, рівень цін реалізації продукції і частки матеріальних витрат (c) у структурі вартості сукупного продукту.

Частка спожитих засобів виробництва в структурі собівартості валової продукції має тенденцію до збільшення. Це об'єктивний процес, що відображає зміну діалектичного співвідношення між витратами живої і минулої праці зі зростанням її продуктивності.

Для того щоб кількісно визначити чисту продукцію підприємств, передусім потрібно розрахувати валову продукцію за собівартістю її виробництва (собівартість виробництва продукції всіх видів, собівартість наданих на стороні послуг). Цей розрахунок ведеться по основному виробництву й окремо по інших видах діяльності. В результаті одержують перші дві складові вартості валової продукції $c + v$. Потім від одержаного результату слід мінусувати всі матеріальні витрати, а саме: виробничі спожиті предмети праці, амортизацію основних засобів і

витрати на оплату послуг, наданих підприємству зі сторони, тобто виконати дію

$$(c + v) - c = v.$$

До отриманого результату (витрат на оплату праці) слід приєднати прибуток, що був одержаний від тих товарних галузей підприємства, в яких виручка від реалізації продукції перевищує її собівартість. Зобразимо цей результат так:

$$v + m'.$$

Від цієї суми необхідно мінусувати збиток, що створився в галузях, де виручка від реалізації продукції була меншою за її повну собівартість.

У результаті цієї дії отримують вартість чистої продукції підприємства

$$v + m' - z = v + m.$$

Чиста продукція може бути визначена за формулою (9.3):

$$\text{ЧП} = \text{ТП} - \text{МВ} - \text{А}, \quad (9.3)$$

де ТП – товарна продукція; МВ – матеріальні витрати; А – амортизація.

Для оцінки економічного стану підприємства важливо проаналізувати таких два показники:

питома вага чистої продукції у валовому продукті

частка оплати праці разом з відрахуваннями на соціальні заходи у загальній сумі новоствореної вартості.

Чим більша величина цього кінцевого результату і вища частка його у вартості сукупного валового продукту, тим за однакових інших умов є більше можливостей для відтворення факторів виробництва бажаними темпами, і навпаки.

Значну інформативність має і другий показник. Чим гірше працює підприємство, тим більшою буде частка оплати праці разом з відрахуваннями на соціальні заходи в загальній сумі чистої продукції, а

отже, тим буде меншою частка прибутку як основного власного джерела інвестицій.

У разі, якщо підприємство не отримує ні прибутку, ні збитку, чиста продукція буде представлена лише фондом оплати праці. Тому розглянутий показник дорівнюватиме 100 %. Це та межа, за якої рибогосподарське підприємство ще спроможне забезпечувати просте відтворення і зберігати своє існування як юридична особа.

За умов збиткової діяльності підприємства чиста продукція зменшується. Коли сума збитку досягає суми нарахованої оплати праці з відрахуваннями на соціальні заходи, то цей кінцевий результат дорівнюватиме нулю, а за подальшого збільшення суми збитку він набуватиме від'ємного значення.

За роки економічної кризи в багатьох рибогосподарських підприємствах чиста продукція нерідко досягала від'ємного значення, що свідчить про їх номінальне банкрутство.

Тому підприємства повинні своєчасно прийняти кардинальні заходи щодо недопущення збитковості рибогосподарського виробництва.

Нормативна чиста продукція – це грошова оцінка трудомісткості виробничої програми, або вартісна оцінка повної трудомісткості товарної продукції підприємства.

Для обчислення *нормативної чистої продукції* обчислюють спочатку норматив чистої продукції за кожним видом продукції.

Норматив чистої продукції – практично є ціною продукції, або виду робіт за вирахуванням з неї матеріальних витрат.

Нормативом така ціна є через те, що, по-перше, вона є постійною нормативною на строк дії оптової ціни, по-друге, застосування нормативу обов'язкове для всіх підприємств, що використовують показник нормативної чистої продукції. Норматив чистої продукції визначається на основі калькуляції по кожному виду продукції водночас з розробкою і затвердженням оптової ціни, є частиною цієї ціни і відображає величину

нової вартості, створеної працею колективу даного підприємства при виробництві конкретної продукції і визначається за формулою (9.4):

$$H_{\text{чп}} = Z_{\text{пр}} + Z_{\text{пр}} K_3 + П_{\text{н}}, \quad (9.4)$$

де $H_{\text{чп}}$ – норматив чистої продукції; $Z_{\text{пр}}$ – основна і додаткова заробітна плата працівників, зайнятих безпосередньо на виробництві з відрахуваннями на соціальне страхування в плановій калькуляції собівартості продукції; K_3 – коефіцієнт співвідношення заробітної плати промислово виробничого персоналу і заробітної плати основних працівників; $П_{\text{н}}$ – прибуток встановлений на основі нормативної рентабельності.

Нормативну чисту продукцію розраховують за формулою (9.5):

$$H_{\text{чп}} = \sum_{1}^n K H_{\text{чп}}, \quad (9.5)$$

де K – обсяг виробництва кожного виду продукції; n – кількість видів продукції.

В умовах ринкової економіки такий показник продуктивності праці як норматив чистої продукції в розрахунку на одного працівника не належить до основних методів вимірювання обсягів і продуктивності праці, а використовується тільки з аналітичною метою. Економічне значення чистої продукції надзвичайно важливе, оскільки вона є основою розширеного відтворення. Для наступного циклу відтворення рибогосподарське підприємство, насамперед, повинно відшкодувати спожиті засоби виробництва. Розширене відтворення можна здійснити лише за рахунок чистої продукції, яку поділяють на фонд споживання і фонд нагромадження. Співвідношення між цими фондами кожне підприємство встановлює самостійно, враховуючи при цьому абсолютний розмір чистої продукції, ступінь озброєності виробництва, зношеність основних засобів, забезпеченість оборотними засобами, досягнутий рівень оплати праці працівників, рівень розвитку соціальної інфраструктури, співвідношення між фондом оплати праці і прибутком.

2.9.4 Прибуток і методика його визначення

Прибуток характеризує ефективність рибогосподарського виробництва, свідчить про рівень собівартості рибної продукції, відображає позитивний фінансовий результат діяльності підприємства, є власним фінансовим ресурсом для забезпечення розширення виробництва та джерелом формування доходної частини державного бюджету.

Прибуток – це додаткова вартість, що створюється в процесі виробництва, або іншими словами – це вартість, створена в процесі діяльності понад вартість виробничих спожитих ресурсів і робочої сили.

Прибуток як кінцевий результат діяльності підприємства – це різниця між загальною сумою отриманих доходів та здійснених витрат підприємства на виробництво.

Виручка від реалізації товарної продукції підприємства (V_P) за мінусом собівартості товарної продукції ($C_{\text{тов прод}}$) становить **прибуток від реалізації продукції**. Прибуток від реалізації продукції рибогосподарського підприємства розраховується за формулами (9.6, 9.7):

$$P_{\text{РЕАЛ}} = V_P - C_{\text{тов прод}}, \quad (9.6)$$

$$P_{\text{РЕАЛ}} = \sum_{i=1}^m \text{Ц}_i N_{\text{вип.}i} - \sum_{i=1}^m C_{\text{повн } i}, \quad (9.7)$$

де m – кількість різних видів продукції, що випускається підприємством; $C_{\text{повн } i}$, Ц_i , $N_{\text{вип.}i}$ – відповідно повна собівартість, ціна та обсяг випуску продукції i -го виду.

Чистий прибуток – це прибуток, який залишається у розпорядженні підприємства після здійснення всіх відрахувань до бюджету та за іншими зобов'язаннями.

Чистий прибуток ($P_{\text{ЧИСТ}}$) розраховується за формулою (9.9):

$$P_{\text{ЧИСТ}} = P_{\text{БАЛ}} - P_{\text{Л}}, \quad (9.9)$$

де $P_{\text{БАЛ}}$ – прибуток балансовий; $P_{\text{Л}}$ – першочергові платежі (податок на прибуток, відсоток за користування кредитом тощо).

Запитання для самоконтролю

- 1. З якою метою визначають обсяг валової продукції рибного господарства.*
- 2. Поясніть, чим відрізняється реалізована продукція від товарної?*
- 3. Для чого визначають показник питома вага чистої продукції у валовому продукті?*

Проблемні завдання та задачі

1. Прибуток розглядають як надлишок виручки над витратами виробництва, як результат процесу виробництва. Іноді прибуток вважають частиною витрат виробництва. Чи можна погодитися?

2. Обсяг реалізованої продукції підприємством становить 170 т. Ціна реалізації 1 кг риби становить 40 грн. Розрахувати виручку від реалізації продукції.

3. Підприємством виловлено 51 000 т товарного коропа. Реалізовано 51 300 т продукції. Ціна реалізованої продукції за 1 кг – 25,0 грн. Визначити виручку від реалізації продукції.

4. Підприємством виловлено 57 000 т коропа. Реалізовано 51 325 т. товарної риби. Ціна реалізованої продукції за 1 кг – 27,0 грн. Витрати на виробництво – 948 600 грн. Розрахувати прибуток підприємства.

5. Витрати на виробництво продукції – 567 998 грн. Виручка від реалізації продукції – 705 625 грн. Обчислити прибуток підприємства.

6. Визначити, скільки підприємство виробило продукції, якщо виручка від реалізації рибної продукції – 905 600 грн. Ціна реалізованої продукції за 1 кг – 19,25 грн.

7. Визначте величину чистого прибутку за такими даними: виручка від реалізації продукції дорівнює 1500 тис. грн, сукупні витрати – 900 тис. грн, норма оподаткування – 30 %. На орендну плату та сплату відсотків за кредит витрачено 100 тис. грн.

Розділ 10. ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ РИБОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.10.1 Суть ефективності як економічної категорії

На сучасному етапі головними завданнями рибогосподарської галузі є забезпечення зростання виробництва, стаке забезпечення країни рибою для населення та сировиною для переробних підприємств.

З розвитком ринкової економіки відбуваються істотні зміни у розумінні важливості такої категорії економічної науки як ефективність.

Аналіз результатів рибогосподарського виробництва неможливо зробити, якщо не використовувати це поняття. Для успішної і ефективної діяльності рибогосподарських підприємств важливо володіти сутністю ефективності, знати прийоми її вимірювання, вміти здійснювати аналіз її показників і факторів, робити їх оцінку.

За роки незалежності країни в рибній галузі змінились форми власності, суб'єкти господарювання, економічні відносини та податкова система.

Проте однією з найбільш актуальних проблем стабілізації подальшого прискорення розвитку рибогосподарського виробництва на підприємствах будь-якої форми власності є підвищення його ефективності.

***Ефективність** – це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами, в якій відображається одна із найбільш важливих сторін суспільного виробництва – результативність.*

Якщо підприємство здійснює свою діяльність з найменшими витратами всіх факторів виробництва, то прийнято вважати господарювання ефективним. Іншими словами, чим менше обсяг витрат і чим більше величина (розмір) прибутку, тим вище ефективність виробництва. При цьому співвідношення “результат / витрати” може бути

виражено як у натуральних, так і вартісних (грошових) величинах, а ефективність рибогосподарського виробництва виступає як відношення величин – показників виробництва – результативності.

Ефективність є формою вираження цілі виробництва.

Специфічний зміст ефективності виробництва визначається:

суспільною формою виробництва;

цільовим направленням виробництва;

своєрідністю притаманних певній системі факторів і результатів виробництва.

Враховуючи специфіку рибогосподарського виробництва розрізняють такі види ефективності:

технологічну

економічну

соціальну.

Технологічна ефективність – це результат взаємодії факторів виробництва, що характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються в рибному господарстві як засоби виробництва.

У рибному господарстві технологічними показниками ефективності є рибопродуктивність, основні параметри якості рибної продукції (вгодованість риби).

Показники технологічної ефективності відображають специфіку й особливості рибного господарства, пов'язані з функціонуванням у цій галузі землі, води і живих організмів як основних засобів виробництва. Вони дають змогу здійснювати порівняльну оцінку результативності виробництва в динаміці, в територіальному аспекті за окремими підприємствами та регіонами.

Досягнутий рівень технологічної ефективності виробництва істотно впливає на економічну ефективність, насамперед через існування

постійних витрат, на які, як відомо, товаровиробники в короткостроковому періоді впливати не можуть.

Економічна ефективність – це співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва.

Існує три варіанти вказаного співвідношення:

- 1) ресурси і результати виражені у вартісній формі;
- 2) ресурси – у вартісній, а результати – у натуральній формі;
- 3) ресурси – у натуральній, а результати – у вартісній формі.

Соціальна ефективність – поняття, що відображає поліпшення соціальних умов життя людей (поліпшення умов праці і побуту, зовнішнього довкілля, підвищення рівня зайнятості і безпеки життя людей, скорочення тривалості робочого тижня без зменшення заробітної плати, ліквідація важкої фізичної праці тощо).

Соціальна ефективність – це похідна від економічної ефективності. Цей показник буде зростати із зростанням рівня економічної ефективності.

Показниками соціальної ефективності є збереження і створення нових робочих місць, тис.од.; відрахування у фонд споживання на підприємствах галузі, млн грн; поставка рибної продукції власного виробництва на внутрішній ринок, тис.т.

Показниками соціальної ефективності, визначеними у динаміці є:

питома вага прибутку, направлено на соціальні заходи, у загальній масі чистого прибутку рибогосподарського підприємства;

величина цього прибутку в розрахунку на одного середньооблікового працівника рибогосподарського підприємства.

2.10.2 Система економічних показників

Для планування, програмування і прогнозування в рибогосподарській галузі застосовують систему економічних показників.

Показники поділяються на:

зведені (узагальнюючі) і прямі (функціональні) конкретного напрямку;

абсолютні і відносні;

вартісні і натуральні;

затверджені і розрахункові.

Зведеними показниками є прибуток, собівартість, продуктивність праці, капіталовіддача.

Для досягнення результатів за зведеними показниками необхідно проводити заходи за різними напрямами і факторами.

Результати зведеного показника – це рівноправна сукупність результатів декількох показників.

Прикладом *прямих* показників може бути випуск конкретної продукції, величина категорій чисельності, витрат тощо.

Абсолютні показники визначаються в гривнях, тоннах, метрах та інших вимірниках, *відносні* – у відсотках. Відносні показники характеризують темпи розвитку, питому вагу, коефіцієнти.

Вартісні показники – це обсяг товарної продукції в незмінних і діючих цінах, реалізована і нормативна продукція тощо.

До *натуральних* показників належить вся номенклатура продукції, що виробляється, навіть якщо вона вимірюється в гривнях (наприклад, обсяги судноремонтних робіт, випуск харчової рибної продукції).

Затверджені показники в абсолютному вигляді, а також у вигляді лімітів або нормативів визначаються наказом або іншим документом керівництва: якщо підприємство саме затверджує показники (найчастіше планові), вони є обов'язковими для всіх служб, цехів і інших підрозділів підприємства.

Розрахункові показники визначаються в міру необхідності на відповідних рівнях господарювання.

Вони використовуються для аналізу діяльності, обґрунтувань затверджуваних показників, вироблення завдань, пропозицій та інших

цілей. Економічні (планові) норми і нормативи найбільш повно відображають дію економічних методів планування.

Ліміти, які встановлюються, визначають граничні величини витрат дефіцитних матеріальних і енергетичних ресурсів, допустимі вилучення сировинних запасів.

Економічні показники використовуються, перш за все, для розрахунків варіантів плану розвитку і прогнозів. У цьому разі необхідно дотримуватись таких умов: відповідність обсягів виробництва науковим прогнозам і виділеним квотам можливого вилучення гідробіонтів;

відповідність обсягів і складу попиту на продукцію, що виробляється;

відповідність виробничих завдань наявним матеріальним, грошовим, паливно-енергетичним і трудовим ресурсам;

узгодження розділів планів і прогнозів між собою (натуральні, вартісні, трудові, фінансові показники) та збалансованість поточних завдань з перспективними.

Комплексність планів і прогнозів повинна передбачати не тільки взаємозв'язок розділів у складі плану підприємства, але й широту об'ємності плану, який охоплює поряд з виробничими розділами екологічні і соціальні. В розрахункових матеріалах має бути підрахована ефективність роботи підприємства з випуску продукції.

Розрахунки планів і прогнозів виробництва, реалізації продукції і послуг складають за такими розділами:

виробництво і реалізація продукції в натуральному і вартісному вираженні;

баланси виробничих потужностей та їх використання;

баланси флоту;

баланс використання сировини;

використання відходів від розробки риби та інших морепродуктів;

внутрішній виробничий оборот;

платні послуги.

2.10.3 Рентабельність виробництва та методика її визначення

Рентабельність характеризує прибутковість, дохідність підприємства. Цей показник дає можливість визначити, яка продукція більш прибуткова, тобто вигідніша для виробництва.

З цією метою розраховують **рівень рентабельності продукції**.

Рівень рентабельності продукції визначається як відношення прибутку до витрат на її виробництво. Визначається за формулою (10.1):

$$R_{\text{пр}} = (П : С) \cdot 100 \%, \quad (10.1)$$

де П – прибуток; С – собівартість продукції.

Коли грошова виручка від реалізації продукції не покриває витрат на її виробництво, визначають показник *рівня збитковості* як процентне відношення суми збитку до собівартості цієї продукції.

Рівень рентабельності продукції характеризує прибутковість господарської діяльності підприємства від основної діяльності та ефективність лише спожитих виробничих ресурсів і не відображує ефективності використання всіх авансованих витрат.

У процесі рибогосподарського виробництва підприємства не тільки здійснюють поточні витрати, а й вкладають кошти у відновлення і розширення основних засобів.

Тому важливо знати, наскільки ефективно використовується вкладений капітал.

З цією метою розраховується показник *норма прибутку* ($H_{\text{пр}}$) за формулою (10.2):

$$H_{\text{пр}} = П : (O_{\text{вк}} + O_{\text{бк}}) \cdot 100 \%, \quad (10.2)$$

де $O_{\text{вк}}$ – основний капітал; $O_{\text{бк}}$ – оборотний капітал.

З економічної точки зору показник *норма прибутку* показує, скільки грошових одиниць прибутку приносить кожна грошова одиниця функціонуючих засобів. Особливого значення норма прибутку набуває в

умовах ринку, оскільки даний показник свідчить про те, в яке виробництво доцільно вкладати капітал, здійснювати інвестиції.

Інвестиція – це довгострокове вкладання капіталу (коштів) у підприємство з метою одержання прибутку.

Процес інвестування спрямований на накопичення засобів виробництва.

Загальна рентабельність виробництва визначається за формулами 10.3 та 10.4:

$$P_{\text{ЗАГ}} = \frac{\Pi}{(S_{\text{СР}} + S_{\text{НОЗ}})} \cdot 100 \%, \quad (10.3)$$

$$P_{\text{ЗАГ}} = \frac{\Pi}{C_{\text{ТОВ ПРОД}}} \cdot 100 \%, \quad (10.4)$$

де Π – прибуток підприємства; $S_{\text{СР}}$ – середньорічна вартість основних засобів підприємства; $S_{\text{НОЗ}}$ – середньорічний залишок нормованих оборотних засобів підприємства; $C_{\text{ТОВ ПРОД}}$ – собівартість товарної продукції.

Розрахункова рентабельність виробництва обчислюється за формулою (10.5):

$$P_{\text{ЗАГ}} = \frac{\Pi_{\text{ЧИСТ}}}{S_{\text{СР}} + S_{\text{НОЗ}} + S_{\text{ПІЛЬГ}}} \cdot 100 \%, \quad (10.5)$$

де $\Pi_{\text{ЧИСТ}}$ – чистий прибуток підприємства; $S_{\text{ПІЛЬГ}}$ – вартість пільгових основних засобів підприємства (законсервовані за рішенням уряду, прокредитовані банком тощо).

Залежно від завдань аналізу фінансово-господарської діяльності розраховуються й інші показники рентабельності.

Наприклад, *рентабельність оборотних засобів* ($P_{\text{ОБ}}$) обчислюється за формулою (10.6):

$$P_{\text{ОБ}} = \Pi : C_{\text{РП}}, \quad (10.6)$$

де $C_{\text{РП}}$ – собівартість реалізованої продукції.

Рентабельність власного капіталу ($P_{\text{КАП}}$) визначають за формулою (10.7):

$$P_{\text{КАП}} = \Pi_{\text{ЧИСТ}} : K, \quad (10.7)$$

де $\Pi_{\text{ЧИСТ}}$ – чистий прибуток; K – вартість власного капіталу.

Зростання рентабельності виробництва відповідає інтересам як окремого підприємства, так і суспільства загалом.

2.10.4 Методика формування ціни на рибогосподарську продукцію в умовах ринкової економіки

Ціна – це грошовий вираз вартості (кількості грошей), що сплачений за одиницю товару.

Ціна – це категорія товарного виробництва, яка обслуговує обмінні процеси, що відбуваються в різних суспільно-економічних формаціях і виступає важелем впливу на суспільне відтворення. Зокрема, ціна обслуговує усі стадії суспільного відтворення (виробництво, розподіл, обмін і споживання), бере участь у розв'язанні різнобічних соціально-економічних проблем суспільства, виступає важливим фактором впливу на розвиток економіки. Ціна як економічна категорія використовується для реалізації фінансових відносин, стимулювання розвитку науково-технічного прогресу, формування структури споживання і товарообігу.

Ціна і ціноутворення посідають провідне місце у виробництві рибної продукції. Вони зумовлюють форми економічного зв'язку товаровиробників між собою та зі споживачами. Від рівня ціни залежать існування рибогосподарського виробництва і його масштаби, реалізація економічних інтересів виробників.

Перехід від адміністративно-планової до ринкової економіки України вимагав якісної зміни підходів до процесу формування ціни, адже директивна економіка залежала, насамперед, від дій єдиного центру, який і визначав суспільні потреби, кількість необхідних для задоволення цих потреб ресурсів та на основі проведених розрахунків складав план

розвитку всього народного господарства. Державне регулювання економічних процесів було всеохоплюючим, політика цін передбачала повний контроль за ціноутворенням всіх галузей народного господарства. Суворі регламентація та розрахунок середньогалузевих цін товаровиробників призводила до того, що діяльність окремих підприємств та ланок народного господарства мала збитковий характер. Такі підприємства функціонували за рахунок дотаційних виплат з державного бюджету. Головне завдання Комітету цін полягало у задоволенні державних інтересів. Встановлення цін здійснювалося за єдиною загальноновизначеною методологією, за чітко визначеними нормами витрачання всіх видів ресурсів, тобто мало місце преїскурантне господарство. Витратне ціноутворення гальмувало, унеможлиблювало раціональність, доцільність економічного механізму країни.

Ринкова економіка – це економіка, в якій процес виробництва здійснюється суб'єктами різних форм власності і яка зорієнтована не на клан, а, насамперед, на задоволення потреб споживача. Внаслідок цього принципово змінюються і підходи до процесу ціноутворення (встановлення цін на товари і послуги).

При ринковому ціноутворенні реальний процес формування цін відбувається не на виробництві, а у сфері реалізації продукції, тобто на ринку під дією попиту і пропозиції, товарно-грошових відносин. Ціна товару та його користь проходять пере-вірку на ринку і остаточно формуються на ньому.

Ціна на будь-який товар складається з окремих елементів. Основними з них є собівартість і прибуток.

Собівартість – це економічний показник, що відображає в грошовій формі суму всіх витрат підприємства на виробництво одиниці певного виду продукції, або виконання одиниці роботи.

Прибуток – це різниця між грошовими надходженнями від реалізації продукції і її собівартістю.

В умовах конкуренції ціна впливає на встановлення пропорцій у господарстві. Якщо в країні панує монополія державної власності на засоби виробництва, ціна втрачає роль регулятора економіки, перестає бути рушійною силою розвитку виробництва.

Ціни – це надзвичайно важлива складова частина господарського механізму, особливо в умовах ринкових відносин. Вони мають істотний вплив на економічну ефективність рибогосподарського виробництва. Від рівня і динаміки цін значною мірою залежить ефективність використання матеріальних і трудових ресурсів. Величина вартості товару змінюється прямо пропорційно кількості часу, витраченого на його виробництво, і обернено пропорційно продуктивності праці.

Підвищення продуктивності праці зумовлює зниження індивідуальної вартості товару щодо суспільно необхідної. Впродовж певного періоду рибогосподарські підприємства, які досягли таких результатів, можуть реалізовувати товар за вищою ціною, ніж індивідуальна вартість. Це забезпечує їм надлишковий прибуток. Підвищення суспільної продуктивності праці у рибогосподарській галузі зумовлює зниження вартості товарів та відповідно їх ціни.

До чинників зниження ціни належать:

поліпшення організації виробництва і праці;

зростання технічної оснащеності праці;

підвищення матеріальної зацікавленості працівників;

підвищення культурно-технічного рівня і кваліфікації працівників.

Визначальний вплив на наведені чинники має науково-технічний прогрес.

Процес формування ціни в умовах ринкової економіки передбачає узгодження інтересів як споживача, виходячи із корисності товару чи послуги, так і виробника, враховуючи витрати виробництва та реалізацію продукції.

Процес ринкового ціноутворення здійснюється в два етапи:

I. Формування ціни виробником. При цьому виробником враховуються не лише витрати, пов'язані з виробництвом та реалізацією товару чи послуги, а й відповідна цінова стратегія, а саме: проникнення товару на ринок, “зняття вершків”, орієнтація на ціни конкурентів.

II. Оцінка товару покупцем і визначення узгодженої ринкової ціни. В процесі узгодження ціни покупець оцінює товар з позиції його корисності при певному рівні доходів, а продавець – через призму можливого відшкодування витрат і отримання прибутку.

Маючи велике соціально-економічне значення, ціни виконують різні функції:

1. *Обліково-аналітична* функція полягає в тому, що ціни є універсальним еко-номічним вимірником, основою обчислення всіх вартісних показників. За допомогою цін визначають масу валової і товарної продукції, валовий доход і прибуток, розмір виробничих витрат і собівартість виробленої продукції.

Обліково-аналітична функція означає, що ціна є засобом обліку вартості рибо-господарської продукції. Це дає змогу визначати витрати живої та уречевленої праці, економічну ефективність рибогосподарського виробництва, оптимальне співвідношення між нагромадженням і споживанням, вплинути на формування певних пропорцій між галузями.

2. *Розподільча* функція полягає в розподілі створеного валового доходу між галузями, забезпечення відповідних пропорцій між фондами споживання і нагромадження.

За допомогою механізму цін відбувається вирівнювання економічних умов господарювання в різних галузях, а держава перерозподіляє частину створеного в рибному господарстві прибутку в інтересах суспільства.

3. *Стимулююча* функція зумовлена особливостями ринкової економіки. Оскільки на однорідну продукцію, зазвичай, встановлюється

єдина ціна, то доход товаровиробника залежатиме від витрат виробництва і обсягу випуску продукції. Прагнення збільшити доход змушує товаровиробника, з одного боку, здешевлювати свою продукцію, а з другого – розширювати обсяги випуску продукції.

В основі збільшення обсягів виробництва і реалізації продукції, поліпшення її якості лежить підвищення матеріальної заінтересованості господарств у зростанні частки прибутку в ціні реалізації. У цьому зв'язку на продукцію підвищеного попиту встановлюються більш високі ціни, що має спонукати зростання її виробництва.

Стимулююча дія цін виявляється також у впровадженні досягнень науково-технічного прогресу з метою вдосконалення техніки, технології та організації рибогосподарського виробництва.

4. *Регулююча* функція полягає в урахуванні попиту на певну продукцію і створення достатнього обсягу пропозиції для задоволення цього рівня попиту.

Виконуючи вищезазначені функції, ціни повинні відображувати суспільно необхідні витрати виробництва, враховуючи якість і платоспроможний попит на рибогосподарську продукцію.

За таких умов вони сприятимуть підвищенню ефективності і подальшій інтенсифікації рибогосподарського виробництва.

В аграрному секторі економіки використовується система цін, що враховує всі етапи руху суспільного продукту від виробництва до споживання. Вона включає сукупність різних за рівнем і структурою цін, за допомогою яких рибогосподарська продукція включається до народногосподарського обігу.

У системі цін, що діють у рибогосподарській галузі існують виробничі та споживчі групи цін.

Виробничі ціни – це ціни, за якими реалізується продукція і надаються послуги іншим підприємствам і організаціям.

1. *Оптові ціни* підприємства та оптові ціни галузі, коли підприємства розраховуються між собою або з оптовими посередниками за великі партії товарів.

Рибогосподарські підприємства за оптовими цінами купують засоби виробництва промислового походження, зокрема мінеральні добрива, трактори, автомобілі, рибогосподарські машини, комбікорми тощо.

2. *Закупівельні ціни*, за якими підприємства продають продукцію державним, кооперативним, переробним, торговельним та іншим фірмам.

Закупівельні ціни – це різновид оптових, оскільки рибогосподарські підприємства товарну продукцію продають за цими цінами переробним підприємствам.

Закупівельні ціни мають надзвичайно важливу роль у соціально-економічному розвитку рибного господарства, забезпечуючи основну масу грошових надходжень господарств від реалізації продукції. Економічно обґрунтовані закупівельні ціни сприяють підвищенню матеріальної зацікавленості виробників у збільшенні обсягів рибогосподарської продукції і обумовлюють відповідний рівень її рентабельності.

3. *Кошторисні ціни* застосовують як визначення розрахункової вартості нового будівництва, реконструкції будівель та споруд, їх розширення та переоснащення.

4. *Тарифи на перевезення і виробничі послуги.*

Тарифи – це ціни, які встановлюються не на продукцію, а на різні виробничі і не виробничі послуги (транспортні, побутові), що надаються господарствам і населенню.

Споживчі ціни – це ціни на товари і послуги, що реалізуються населенню.

До них належать:

Роздрібні ціни – ціни, за якими населення купує товари у державній, колективній і приватній торгівлі. Вони враховують суспільні витрати виробництва і найбільше наближаються до вартості товарів. Роздрібні ціни на предмети споживання є кінцевими, після реалізації продукція надходить у споживання, завершується процес її кругообігу.

За допомогою роздрібних цін відшкодовуються витрати на виробництво товарів народного споживання, що виготовляються з рибогосподарської сировини, а також реалізується вартість створеного додаткового продукту, їх рівень і динаміка відоб-ражують і поєднують інтереси держави, рибогосподарської галузі, окремих рибогосподарських підприємств і всього населення.

За способом встановлення ціни поділяються на:

Державні (вони поділяються на фіксовані та регульовані).

Договірні (встановлюються за домовленістю і можуть змінюватися за взаємною згодою між продавцем і покупцем товару).

Договірні ціни встановлюються за домовленістю між підприємствами рибогосподарської галузі, колективними сільськогосподарськими підприємствами і кооперативними організаціями, а також селянськими (фермерськими) господарствами і громадянами, зайнятими індивідуальною трудовою діяльністю. Такі ціни оперативно враховують зміни економічних умов виробництва і реалізації рибогосподарської продукції.

Вільні (визначаються підприємствами самостійно або на договірній основі з урахуванням попиту та пропозиції на ринку товарів).

Ввізні (ціни на імпорتنі підакцизні товари, що оподатковуються податком на додану вартість і підлягають обкладанню ввізним митом. Основою розрахунків таких цін є митна вартість товарів, виражена в національній валюті).

Лімітні (встановлюються на стадії розробки нової продукції і відображають гранично допустимий рівень її ціни). Лімітні ціни бувають

максимальні і мінімальні.

Максимальна ціна продукції визначається повною собівартістю, прибутком підприємства та величиною економічного ефекту.

Мінімальна ціна продукції визначається рівнем витрат підприємства та його прибутком.

Ступінчасті ціни використовують для стимулювання переходу підприємства на нову продукцію, врахування витрат майбутніх періодів.

Існують також *ціни “Франко”*, тобто оптові ціни, які встановлюються з урахуванням передбаченого контрактом порядку відшкодування транспортних витрат на доставку товарів покупцеві. Найбільш поширеними є ціни:

Франко-вагон-станція відправлення – включає витрати на доставку продукції з підприємства до станції відправлення.

Франко-вагон-станція призначення – включає всі витрати, пов’язані з доставкою продукції до місця знаходження споживача.

Франко-кордон – використовується у зовнішньоекономічних угодах і, крім транспортних витрат, включає витрати на його страхування та митні витрати.

Можна диференціювати ціни залежно від радіуса їх дії. У межах однієї країни (це стосується переважно великих за територією країн) існують *поясні ціни*, поява яких зумовлена істотними відмінностями у витратах на виробництво продукції, а також на її транспортування до місця реалізації.

Кожна країна залежно від структури виробництва, витрат на реалізацію продукції тощо формує *національні ціни*.

Особливе місце серед цін, які встановлюються залежно від території їх дії, посідає світова ціна. Це експортна ціна світових постачальників товару та імпортна ціна в країнах його ввезення.

Для того, щоб зовнішньоторгівельна ціна стала світовою, вона має відповідати таким вимогам:

бути ціною, за якою здійснюються великі комерційні угоди, що передбачають не пов'язані між собою експортні або імпорتنі операції. Платежі за такими комерційними операціями, як правило, здійснюються у вільно конвертованій валюті;

бути ціною не випадкових, а регулярних експортних або імпорتنих комерційних угод, які укладаються у провідних центрах міжнародної торгівлі, де постійно здійснюються значні за обсягом зовнішньоторгівельні операції з конкретним товаром і не містять обмеження адміністративного або фінансового характеру.

Отже, система цін у рибному господарстві визначається конкретними умовами і рівнем розвитку економіки країни. При цьому всі види цін на рибогосподарську продукцію взаємопов'язані і взаємобумовлені. Рівень і співвідношення закупівельних цін на рибогосподарську продукцію та оптових цін на засоби виробництва для рибного господарства повинні враховувати інтереси всіх товаровиробників, а також забезпечувати необхідні накопичення в підприємствах.

Ціни, уся їх сукупність – це не тільки індивідуальна, особиста, а й суспільна, соціальна категорія. Вони регулюють як окремі купівлі та продажі товарів споживачам, так і економічні процеси в цілому, включаючи суспільне виробництво, розподіл товарів, обмін або споживання благ, надання послуг. Тут усі разом узяті ціни діють як загальний, єдиний, цілісний ціновий механізм. У ціновому механізмі варто вирізняти дві взаємодіючі частини. З одного боку, це ціни, їх види, структура, динаміка зміни, а з іншого – ціноутворення як спосіб, правила встановлення, формування нових цін і зміни діючих. Ціноутворення є активною частиною цінового механізму, що визначає розмір ціни. Ціни і ціноутворення становлять єдиний ціновий механізм.

Для рибогосподарських підприємств ціни є засобом відшкодування витрат на виробництво і реалізацію продукції та здійснення принципу

господарського розрахунку, тобто забезпечення самоокупності і самофінансування. У зв'язку з цим ціни повинні, насамперед, відображати реальні витрати виробництва, а ціноутворення – забезпечувати стимулювання підвищення ефективності виробництва і прискорення науково-технічного прогресу.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення валової і товарної продукції рибного господарства.

2. Розкрийте суть чистої продукції підприємства.

3. Вкажіть, з чого складається балансовий прибуток?

4. Наведіть, що входить до виручки від позареалізаційних операцій.

5. Запропонуйте основні шляхи збільшення прибутку на рибогосподарських підприємствах.

6. Вкажіть чинники, які впливають на величину виручки від реалізації продукції.

7. Що таке прибуток від реалізації продукції?

8. Як змінюється прибутковість рибогосподарських підприємств під впливом дії окремих чинників?

9. Як державна політика оподаткування впливає на прибутковість рибогосподарських підприємств?

10. Назвіть види рентабельності.

11. Рентабельність продукції визначається як процентне співвідношення ...

12. Як розраховується показник “загальна рентабельність підприємства”?

13. Яка динаміка та шляхи підвищення рентабельності на підприємствах рибогосподарської галузі?

14. Яка роль цін у збільшенні виробництва та підвищенні якості реалізованої рибної продукції?

15. Які види цін існують на рибу та рибну продукцію?

16. Наведіть основні принципи ціноутворення на продукцію рибного господарства.

17. Яким є механізм ринкового ціноутворення?

18. Роль закупівельних і договірних цін у стимулюванні виробництва рибогосподарської продукції та підвищенні її ефективності.

19. Наведіть етапи формування ціни.

20. Наведіть види цін за такими критеріями: розміри купівлі-продажу; способи формування; територія дії.

21. Чим відрізняються національні та світові ціни? Які країни встановлюють світові ціни?

Проблемні завдання та задачі

1. Припустимо, що на підприємстві “Форель” прибуток більший, ніж на підприємстві “Короп”. Проте економісти оцінюють роботу підприємства “Короп” як кращу порівняно з підприємством “Форель”. Які можуть бути підстави для такої оцінки?

2. На рибогосподарському підприємстві норма прибутку помітно зросла. Однак чи обов’язково це свідчить про підвищення рентабельності підприємства, поліпшення ефективності його діяльності?

3. Обсяг реалізованої товарної продукції підприємством становить 170 т. Ціна реалізації 1 кг риби становить 30 грн. Витрати на виробництво становлять 4 159 009 грн. Розрахувати рентабельність виробничої діяльності.

4. Підприємством виловлено 500 000 т товарного коропа. Реалізовано – 512 300 т продукції. Ціна реалізованої продукції за 1 кг – 15,0 грн. Витрати на виробництво – 6 567 998 грн. Обчислити рентабельність діяльності підприємства.

5. Підприємством виловлено 490 000 т риби. Реалізовано 409 323 т. Ціна реалізованої продукції за 1 кг – 17,0 грн. Витрати на виробництво складають 5 500 000 грн. Розрахувати виручку від реалізації продукції, прибуток та рентабельність.

6. Виручка від реалізації продукції – 9 000 225 грн. Витрати на виробництво продукції – 7 500 999 грн. Визначити рентабельність.

7. Якою є рентабельність підприємства, якщо середньорічна вартість його основних засобів – 801 тис. грн, середні залишки нормованих оборотних засобів – 62 тис.грн, балансовий прибуток – 55 тис. грн?

8. Обчисліть рентабельність рибогосподарського підприємства, яке випустило продукцію на суму 10 млн грн, собівартість якої – 9 млн грн. Основні та оборотні засоби підприємства становлять 4 млн грн.

9. Ціни виконують різні функції, зокрема розподільчу і стимулюючу. Відомо, що там, де є розподіл, присутній стимул, а виникнення останнього передбачає розподіл ресурсів. Чи існує тотожність між цими функціями? Яка Ваша думка щодо функцій ціни?

10. Деякі економісти вважають, що використання реклами як цільової інформації про споживчі властивості товарів та послуг для їх популяризації і збуту є обов'язковою умовою. Проте із практики відомі випадки, коли реклама не потрібна. Чи згодні Ви з цим? Наведіть приклади.

11. Вільні ціни є ознакою ринкової економіки. Вони не повинні регулюватися державними органами. Проте іноді можна почути про необхідність регулювання цін, в якому активну участь має брати держава. Чи існує державне регулювання цін, якщо так, то у чому полягає його сутність? Коли воно потрібне?

4. Які з наведених чинників, що впливають на формування ціни, є вартісними:

а) перевищення попиту над пропозицією; б) зниження продуктивності праці при виробництві товару; в) підвищення продуктивності праці при виробництві товару; г) перевищення пропозиції над попитом; д) впровадження нової техніки і технології; є) підвищення кваліфікації працівників; є) поліпшення організації виробництва і праці; ж) зростання матеріальної зацікавленості; з) сезонні коливання у виробництві рибогосподарської продукції; и) безоплатне надання матеріальних благ за рахунок суспільних фондів споживання?

12. З наведених чинників виберіть ті, які впливають на підвищення і зниження цін:

а) моральне зношення товарів; б) скорочення виробництва товарів; в) зростання виробництва товарів; г) зниження собівартості товару; д) поліпшення якості товару без збільшення витрат; є) поліпшення якості товару за рахунок використання дорожчих матеріалів; є) уміла організація реклами; ж) сезонний характер продукції.

6. Припустимо, що ціна на певний товар становить 35 грн. За інших однакових умов продуктивність праці при виробництві цього товару зросла вдвічі, попит на цей товар збільшився також удвічі. Як зміниться ціна на цей товар?

13. Вкажіть, як визначається максимальна ціна рибної продукції:
а) повною собівартістю, прибутком підприємства та величиною економічного ефекту; б) рівнем витрат підприємства та його прибутком; в) переходом підприємства на нову продукцію і урахуванням витрат майбутніх періодів; г) повною собівартістю.

Державне агентство рибного господарства України

ЗАРЕЄСТРОВАНО МІНІСТЕРСТВОМ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Галузева угода між Держрибгентством України та Професійною спілкою працівників рибного господарства України на 2013-2014 роки

№ реєстрації: 1 від 11 січня 13 року

№ реєстрації реєстраційного органу: із рекомендаційним згідно з мст. 12 статті 24 Конституції України

В. Калюсєв
(підпис та прізвище)

МІНІСТЕРСТВО
СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
Ідентифікаційний код 37567856
Вхідний № 2930/14-13/18
" 14 " 01 20 13 р.
№ 30 арк. №2

ГАЛУЗЕВА УГОДА

між

ДЕРЖАВНИМ АГЕНТСТВОМ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ
та
ПРОФЕСІЙНОЮ СПІЛКОЮ ПРАЦІВНИКІВ РИБНОГО
ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

на 2013-2014 роки

КИЇВ - 2013

МІНІСТЕРСТВО
СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
Ідентифікаційний код 37567856
Вхідний № 1768/18-12
" 27 " 12 20 12 р.
№ 30 арк. №2

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Галузеву угоду (далі – Угода) укладено відповідно до Закону України "Про колективні договори і угоди" на двосторонній основі між Державним агентством рибного господарства України (далі – Держрибагентство України), з однієї сторони, та Професійною спілкою працівників рибного господарства України (далі – профспілка), з другої сторони, (далі – сторони) на 2013-2014 роки.

Сторони визнають що Держрибагентство України – повноважний представник підприємств, установ та організацій (роботодавців) рибного господарства, профспілка – повноважний представник найманих працівників трудових колективів підприємств, установ та організацій рибного господарства.

Угоду розроблено з метою посилення соціального захисту працівників підприємств, установ та організацій, які по своїй господарсько-економічній діяльності відносяться до рибного господарства та спрямована на удосконалення колективно-договірного регулювання соціально-економічних та трудових відносин, розвиток соціального партнерства, реалізацію конституційних прав і гарантій найманих працівників і роботодавців.

Зобов'язання та домовленості цієї Угоди, прийняті відповідно до законодавства України і Генеральної угоди, діють безпосередньо, є обов'язковими для виконання Сторонами як мінімальні гарантії при укладенні колективних договорів і поширюються для застосування на всіх суб'єктів, що перебувають у сфері дії сторін, що підписали угоду, незалежно від форми власності, які по своїй господарсько-економічній діяльності відносяться до рибної господарства (далі – ПІДПРИЄМСТВА).

Сторони розвиватимуть свої відносини на принципах соціального діалогу, взаємоповаги та рівноправності, дотримання визначених Угодою зобов'язань і домовленостей, взаємної відповідальності.

Сторони в період дії Угоди спрямовуватимуть скоординовані зусилля на забезпечення економічного зростання, прискорення людського розвитку та виконання першочергових завдань у соціально-економічній та трудовій сфері, зокрема забезпечення стабільності роботи підприємств та зростання заробітної праці працівників рибного господарства.

Початком колективних переговорів з питань розробки та укладання Угоди вважається перше засідання спільної робочої комісії, створеної з рівної кількості представників, яких кожна сторона визначає самостійно.

Сторони у триденний термін із дня підписання Угоди подають її на повідомну реєстрацію до Міністерства соціальної політики України і в місячний термін із дня реєстрації надсилають копії Угоди підприємствам і первинним профспілковим організаціям.

Держрибагентство забезпечує публікацію тексту Угоди в журналі "Рибне господарство" та на офіційному веб-сайті Держрибагентство України: www.darg.gov.ua

Зміни та доповнення до Угоди вносяться, в разі потреби, за згодою Сторін. Пропозиції однієї зі Сторін щодо внесення змін та доповнень до Угоди є обов'язковими для розгляду другою Стороною. Рішення щодо них приймаються у двотижневий термін.

Зміни та доповнення, що стосуються положень угоди та впливають із змін до чинного законодавства і генеральної угоди вносяться до положень угоди без проведення переговорів сторін з моменту набрання чинності відповідних змін та доповнень. вищу юридичну силу мають положення чинного законодавства і генеральної угоди. інші зміни та доповнення вносяться до угоди тільки після переговорів та досягнення домовленостей і набувають чинності після підписання сторонами.

Угода набуває чинність з дня підписання і діє до укладення нової або перегляду цієї Угоди.

Угода зберігає свою чинність у разі зміни назви, реорганізації будь-якого органу, який представляє одну зі Сторін, або входить до складу однієї із Сторін.

Угода встановлює умови організації, оплати та охорони праці, пільги та соціальні гарантії, як мінімальні для працівників підприємств, гарантії діяльності профспілкових організацій і не обмежує підприємства, відповідно до своїх повноважень, за рахунок власних коштів встановлювати у колективних договорах додаткові, порівняно з угодою та законодавством, гарантії, трудові та соціально-побутові пільги.

Положення цієї Угоди, що передбачають витрати за рахунок чистого прибутку Підприємств, носять характер рекомендацій і регулюються колективними договорами, виходячи з умов та економічних можливостей Підприємств.

Угода поширюється на всіх працівників, прийнятих на умовах найму на підприємства (незалежно від форми трудового договору), а також на працівників профспілкових органів, які працюють на виборних та штатних посадах у профспілкових організаціях, що входять у профспілку.

Угода є основою для розроблення та укладання колективних договорів.

З метою приведення у відповідність до Угоди колективних договорів, сторони, з дня отримання Угоди з реєстрації від Міністерства обов'язковими для застосування в соціальної політики України ініціюють укладення колективних договорів або вживають заходи для внесення в них відповідних змін і доповнень.

Положення, норми і умови Угоди діють безпосередньо і є колективних договорах на всіх підприємствах, що перебувають у сфері дії сторін, незалежно від форми власності, які за класифікацією видів економічної діяльності відносяться до рибної галузі.

Держрибагентство України відповідно до Положення Про Державне агентство рибного господарства України, затвердженого Указом

Президента України від 16.04.2011р. № 484, забезпечує проведення у рибній галузі України єдиної соціальної, науково-технічної, інвестиційної та природоохоронної політики.

РОЗДІЛ І РОЗВИТОК ВИРОБНИЦТВА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДУКТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ

Державне агентство рибного господарства України зобов'язується:

1.1. Створювати необхідні організаційні, матеріально-фінансові (в межах коштів, що передбачені Держаним Бюджетом України) умови для виконання визначених пріоритетних напрямків розвитку рибної галузі та галузевої цільової комплексної науково-технічної програми.

1.2. Забезпечити стабілізацію та всебічний розвиток галузевої науково-дослідної мережі, взаємодію наукових та освітніх закладів, які займаються науковою та освітньою діяльністю для потреб Підприємств.

1.3. Сприяти проведенню виробничої і плавальної практики студентами і курсантами галузевих навчальних закладів, працевлаштуванню їх після закінчення навчання за спеціальністю.

1.4. Здійснювати заходи щодо забезпечення виконання Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства на 2012-2016 роки.

1.5. Підготувати проекти нормативно-правових актів щодо формування господарчо-правового механізму управління рибогосподарським комплексом України.

1.6. Рекомендувати підприємствам при складанні проектів фінансових планів (бюджетів) на наступний рік передбачати фінансування соціальних програм, спрямованих на поліпшення умов та оплати праці, виконання домовленостей цієї Угоди та колективних договорів

1.7. Забезпечити участь Підприємств в реалізації державної політики зайнятості населення відповідно до Закону України "Про зайнятість населення".

1.8. Здійснювати заходи щодо розвитку захисту внутрішнього ринку та вітчизняних товаровиробників у сфері рибного господарства..

1.9. Забезпечити підвищення конкурентоспроможності рибної галузі шляхом сприяння:

- створенню та розвитку лізингу в галузі, в т.ч. фінансового;
- залученню інвестицій у виробництво;
- підвищенню кваліфікації та навчанню працівників Підприємств.

1.10. Сприяти залученню представників первинних профспілкових організацій до розроблення фінансових планів у частині соціально-економічного розвитку підприємств.

1.11. За участі представників профспілки розглядати плани санації збиткових підприємств у частині соціально-трудових відносин.

ДЕРЖРИБАГЕНТСТВО УКРАЇНИ ДОРУЧАЄ КЕРІВНИКАМ ПІДПРИЄМСТВ:

1.12. Вживати заходи щодо збільшення обсягів виробництва та реалізації продукції (робіт, послуг), стабілізації фінансового стану підприємств та недопущення їх збитковості.

1.13. Рекомендувати керівникам підприємств передбачати в колективних договорах надання інформації профспілковим комітетам на їх запит щодо витрат на оплату праці в укладених договорах (контрактах) на виконання Підприємствами робіт (послуг), а також обґрунтування замовлень стороннім підприємствам, якщо на Підприємстві є можливість виконати такі замовлення власними силами (крім міжнародних договорів (контрактів)).

1.14. Забезпечувати участь представників Профспілки :

- у процедурі внесення змін та доповнень до статутів Підприємств у частині захисту соціально-економічних та трудових прав працівників;
- розробленні проектів внутрішніх документів Підприємств (правила трудового розпорядку, програми розвитку персоналу), а також внесення до них змін відповідно до законодавства.

1.15. Погоджувати з профорганізаціями протягом дії Угоди зміни до статутів та внутрішніх документів Підприємств щодо повноважень профспілки представляти інтереси працівників в органах управління підприємством відповідно до законодавства.

1.16. Вживати заходів до подолання технологічної відсталості та прискорення оновлення основних засобів з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств та створення сучасних робочих місць.

1.17. Організовувати та проводити навчання працівників підприємств з питань трудового законодавства, охорони праці.

1.18. Залучати представників первинної профспілкової організації представляти інтереси трудового колективу у стосунках з роботодавцями до:

- розроблення фінансових планів у частині соціально-економічного розвитку державних підприємства та організацій, у статутному фонді яких понад 50 відсотків акцій (часток, паїв) належить державі;

- підготовки пропозицій керівництву підприємств стосовно розподілу прибутку на соціально-економічний розвиток, що залишається в їх розпорядженні, у порядку, визначеному законами та колективним договором.

1.19. Узгоджувати з первинними профспілковими організаціями рішення про зміни в організації виробництва і праці, у тому числі реорганізації або перепрофілювання підприємства, скорочення чисельності працівників не пізніше ніж за 3 місяці до намічених дій з їх економічним обґрунтуванням, а також із запланованими заходами щодо забезпечення зайнятості вивільнюваних працівників.

Тримісячний період роботодавець і профком використовують для проведення переговорів, обміну інформацією та іншої роботи, що направлена на зменшення рівня скорочення працівників, виконання заходів щодо забезпечення зайнятості.

1.20. Вживати заходи щодо забезпечення повної продуктивної зайнятості.

1.21. Не застосовувати на підприємствах контрактну форму трудового договору, крім випадків, передбачених законами України.

1.22. Не допускати виникнення заборгованості із виплати заробітної плати працівникам підприємств, а при виникненні не допускати звільнення працівників без забезпечення їм погашення боргів із виплати заробітної плати.

1.23. Забезпечувати обов'язкове працевлаштування випускників професійних училищ, технікумів та вузів, що навчалися за заявками і направленнями підприємств.

1.24. Здійснювати заходи щодо залучення молоді на підприємства, її навчання та підвищення кваліфікації.

1.25. При звільненні працівників одночасно з проведенням розрахунків по заробітній платі видавати на їх запит безкоштовно довідки, необхідні для призначення допомоги по безробіттю, пенсії.

ПРОФСПІЛКА ЗОБОВ'ЯЗУЄТЬСЯ:

1.26. Здійснювати громадський контроль за виконанням законів, інших нормативно-правових актів з питань праці та зайнятості населення.

1.27. Надавати в разі потреби відповідним органам державної влади та роботодавцям пропозиції щодо перенесення строків, тимчасове припинення або скасування заходів щодо масового вивільнення працівників, які є обов'язковими для розгляду.

1.28. Надавати членам профспілки безкоштовну правову допомогу, консультації з питань зайнятості, в разі необхідності представляти їх інтереси та права в органах державної влади і судах.

1.29. Сприяти забезпеченню дотримання трудової дисципліни на підприємствах, в організаціях та установах, що перебувають у сфері управління Сторін Угоди.

1.30. Брати разом з Роботодавцями участь в організації наставництва для молодих робітників.

1.31. Сприяти розвитку та ефективності виробництва, удосконаленню нормування та підвищення продуктивності праці на Підприємствах.

1.32. Через представників первинних профспілкових організацій Підприємств брати участь в управлінні соціальною сферою Підприємств та в організаційних заходах спрямованих на підвищення мотивації праці та зацікавлення працівників у збільшенні прибутку.

1.33. Інформувати роботодавців про заходи, які здійснюватимуться профспілкою і торкатимуться інтереси роботодавців.

СТОРОНИ ДОМОВИЛИСЯ:

1.34. Спільними діями сприяти стабілізації роботи й розвитку Підприємств, підвищенню ефективності їх діяльності, як надійного джерела зростання добробуту найманих працівників.

Забезпечувати не рідше ніж один раз на 5 років у визначеному колективним договором порядку за рахунок коштів роботодавця навчання представника профспілки, який бере участь у роботі наглядової ради або інших органів управління Підприємств.

1.35. Сприяти діяльності користувачів на загальнодержавних водоймах відповідно до чинного законодавства.

1.36. Ініціювати розроблення проектів та сприяти реалізації нормативно-правових актів, спрямованих на економічний розвиток Підприємств, удосконалення господарського, трудового та податкового законодавства.

1.37. Проводити роботу, спрямовану на формування свідомості найманих працівників щодо збереження власності суб'єктів господарювання, додержання трудової дисципліни.

1.38. Здійснювати постійний обмін інформацією про соціально-економічне становище на Підприємствах, перспективи їх розвитку.

1.39. Сприяти протягом дії Угоди запровадженню суб'єктами господарювання міжнародного стандарту "Соціальна відповідальність 8000".

1.40. Створити умови для забезпечення підвищення кваліфікації працівників не рідше ніж одного разу на п'ять років (обсяги професійного навчання працівників та загальні витрати коштів на такі цілі Підприємства передбачають у колективних договорах).

1.41. У разі виникнення об'єктивних причин (ліквідація, реорганізація підприємств, зміна форм власності або часткове зупинення виробництва), через які неминучі звільнення найманих працівників з ініціативи Роботодавців, забезпечити проведення *звільнень* за умови попереднього (не пізніше ніж за три місяці) письмового повідомлення Роботодавцями первинних профспілкових організацій про причини, строки їх проведення, кількість і категорії працівників, яких це може стосуватись, а також про заходи, які спрямовані на працевлаштування працівників, що підлягають вивільненню.

Якщо на Підприємстві виникла необхідність одноразового або протягом року скорочення чисельності з ініціативи Роботодавця на сім і більше відсотків найманих працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці, у тому числі ліквідацією, реорганізацією, банкрутством або перепрофілюванням підприємств, установ, організацій, то таке скорочення чисельності або штату працівників проводити за умови консультації з Держрибагентством та попереднього (не пізніше ніж за два місяці) письмового повідомлення центрального виборного органу Профспілки.

РОЗДІЛ II ОПЛАТА І НОРМУВАННЯ ПРАЦІ

СТОРОНИ ДОМОВИЛИСЯ

2.1. Організацію і оплату праці на Підприємствах здійснювати відповідно до Кодексу законів про працю України, Закону України "Про оплату праці", нормативних актів з питань оплати праці і даної Угоди,

Положень про оплату і стимулювання праці, розроблених Підприємствами.

2.2. Розмір заробітної плати некваліфікованого працівника небюджетної сфери за повністю виконану норму часу в нормальних умовах праці повинен перевищувати фактичний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, розрахований спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі праці та соціальної політики за попередній місяць відповідно до законодавства..

Встановити співвідношення між законодавчо встановленою мінімальною заробітною платою та мінімальною тарифною ставкою робітника першого розряду (за винятком бюджетної сфери) не менш як 1.05 відсотка.

На окремих Підприємствах, які з об'єктивних фінансово-економічних причин не можуть виконати цю норму Угоди, колективним договором може встановлюватися на період не більше ніж шість місяців з дати його підписання інший розмір мінімальної тарифної ставки робітника I розряду, який не може бути меншим ніж розмір мінімальної заробітної плати, встановленої чинним законодавством.

У разі встановлення Генеральною угодою норм з оплати праці, вищих ніж в Галузевій угоді, застосовуються норми Генеральної угоди.

2.3. Підприємства, виходячи з власних фінансових можливостей, самостійно встановлюють у колективному договорі форми і системи оплати праці, тарифні сітки, розцінки, схеми посадових окладів, умови запровадження та розміри надбавок, доплат, премій, винагород та інших заохочувальних компенсацій і гарантійних виплат з дотриманням норм і гарантій, передбачених чинним законодавством, даною Угодою.

2.4. Умови оплати праці працівників бюджетних установ та організацій встановлюються відповідно до чинного законодавства.

2.5. Зміна форм, систем оплати праці, преміювання працівників підприємств проводиться за згодою із профспілковим комітетом Підприємств за умови, що працівників було попереджено за два місяці.

2.6. Сприяти формуванню фондів оплати праці на Підприємствах з урахуванням результатів виробничої діяльності та продуктивності праці.

2.7. Вживати заходи щоб зростання протягом дії цієї Угоди реальної заробітної плати працівників не нижчим ніж зростання обсягів виробництва.

2.8. Установити мінімальні гарантовані розміри:

*- тарифних ставок робітників у залежності від кваліфікації, згідно з Додатком 1;

*- між групові коефіцієнти співвідношення посадових окладів керівників, професіоналів, фахівців і технічних службовців згідно з Додатком 2.

2.9. Установити перелік і розміри доплат та надбавок до тарифних ставок, окладів і посадових окладів працівників підприємств та організацій (крім бюджетної сфери), які входять до сфери Управління Державного агентства рибного господарства України згідно з Додатком 3.

2.10. Конкретні розміри доплат і надбавок до тарифних ставок та посадових окладів працівників встановлюються Підприємствами в колективних договорах.

2.10.1. Доручити керівникам Підприємств забезпечувати на ПІДПРИЄМСТВАХ гласність внутрішніх положень про оплату праці, у тому числі про преміювання, доплати, заохочувальні виплати тощо, та як обов'язкові додатки включити їх до колективних договорів.

2.10.2. Рекомендувати ПІДПРИЄМСТВ (у межах фінансових можливостей) передбачати в колективних договорах виплату винагороди за вислугу років згідно з положенням, затвердженим на ПІДПРИЄМСТВІ.

2.11. В установах, організаціях і закладах, що фінансуються з бюджету, перелік і розміри зазначених доплат і надбавок встановлюються відповідно до законодавства.

2.12. Умови і розміри оплати праці керівників Підприємств встановлюються у контрактах.

2.13. Посадові оклади заступників керівника, головного інженера встановлюються на 5-15 відсотків, головного бухгалтера – на 10-30 відсотків, помічників (радників) керівника – на 30-40 відсотків має бути нижчим ніж посадовий оклад відповідного керівника, що передбачається в контракті або колективному договорі.

2.14. Оплата праці працівників підприємств здійснюється в першочерговому порядку. Всі інші платежі здійснюються підприємством після виконання зобов'язань щодо оплати праці.

Заробітна плата виплачується у строки, визначені в колективному договорі, але не рідше ніж 2 рази на місяць, через проміжок часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів, за місцем роботи працівника та не пізніше семи днів після закінчення періоду, за який здійснюється виплата.

Розмір заробітної плати за першу половину місяця визначається колективним договором, але не менше оплати за фактично відпрацьований час з розрахунку тарифної ставки (посадового окладу) працівника. Виплата заробітної плати може здійснюватися через установи банків лише за письмовою заявою працівника, з обов'язковою оплатою цих послуг за рахунок роботодавця.

2.15. У випадку наявності на Підприємстві заборгованості по заробітній платі зобов'язати керівників Підприємства та голову профспілки створити спільну комісію *по* усунення причин виникнення боргів із виплати заробітної плати, скласти щомісячні графіки погашення заборгованості із заробітної плати та забезпечити контроль за їх виконанням.

У разі виникнення заборгованості із виплати заробітної плати та інших *виплат*, здійснювати заходи з ліквідації заборгованості з обов'язковою виплатою компенсацій за затримку строків виплати заробітної плати та інших виплат відповідно до законодавства. За систематичну невиконання заробітної плати та інших виплат притягувати до відповідальності керівників підприємств, які належать до сфери управління Держрибагентства України.

Оприлюднювати на офіційному веб-сайті Державного агентства рибного господарства України www.darg.gov.ua інформацію про вжиті заходи до керівників державних Підприємств, на яких є заборгованість із заробітної плати або не забезпечуються гарантії з оплати праці.

2.16. Передбачати у колективних договорах здійснення заходів, *спрямованих* на збільшення частки заробітної плати в операційних витратах з реалізованої продукції, робіт та послуг.

2.17. У випадку вивільнення коштів в результаті зменшення податкового навантаження на Підприємства, спрямувати частину цих коштів на підвищення заробітної плати. Встановити розміру цієї частини у колективних договорах.

2.18. Умови оплати праці працівників Підприємств, установ та організацій, які виконують роботи (надають послуги), невластиві основній діяльності галузі (підгалузі), встановлюються в колективному договорі з дотриманням гарантій, визначених угодами тих галузей (підгалузей), до яких ці підрозділи належать за характером виробництва.

2.19. Рекомендувати:

- встановити посадові оклади членам екіпажів нафтоналивних, асенізаційних суден, водолазних ботів, нафтосміттєзбірників і збірників ліяльних вод портового флоту і службово-допоміжного флоту на 10% вище членів екіпажів інших суден;

- виплачувати членам судна задіяним в період експлуатації судна до виконання обов'язків тимчасово відсутніх по штату працівників за

понаднормовий робочий час крім заробітної плати по займаній посаді до 110 % посадової ставки відсутнього по штату працівника.

2.20. Установити посадові оклади дублерам капітана і головного (старшого) механіка на 15% нижче посадового окладу капітана або головного (старшого) механіка; стажистам – судновим фахівцям – на 25% нижче посадових окладів відповідних фахівців.

2.21. За час надходження суден у відстої або на консервації, а також за період простою суден в порту понад термін, передбачений рейсовим завданням, оплата праці членів екіпажів, залишених для обслуговування суден, здійснюється в розмірі 80% посадового окладу.

2.22. Членам екіпажів (за винятком осіб з ненормованим робочим днем), залишених на судні за розпорядженням капітана під час перебування судна в порту або на рейді для забезпечення безпеки (без виконання основної роботи), установлюється оплата в розмірі не менше 50 % від часової тарифної ставки (посадового окладу) за кожну годину чергування.

2.23. Проводити індексацію грошових доходів працюючих відповідно до діючого законодавства про індексацію грошових доходів населення.

ДЕРЖРИБАГЕНТСТВО УКРАЇНИ ЗОБОВ'ЯЗУЄТЬСЯ:

2.24. Забезпечувати своєчасну і в повному обсязі виплату заробітної плати бюджетних установ та організацій, вживати оперативних заходів відповідно до законодавства у випадку несвоєчасної чи не в повному обсязі виплати заробітної плати на державних підприємствах, підпорядкованих Держрибагентству України.

2.25. Сприяти встановленню і запровадженню Роботодавцями технічно обґрунтованих норм і нормативів праці для всіх категорій працівників Підприємств (норми: часу, виробітку, обслуговування, нормативи чисельності) за погодженням з Профспілкою.

ДЕРЖРИБАГЕНТСТВО УКРАЇНИ доручає керівникам ПІДПРИЄМСТВ (роботодавцям):

2.26. Забезпечити через колективні договори на підприємствах механізм захисту купівельної спроможності працівників шляхом :

- а) індексації оплати праці відповідно до чинного законодавства;
- б) компенсації втрат, пов'язаних з порушенням термінів виплати заробітної плати відповідно до чинного законодавства;
- в) періодичного, у зв'язку з інфляцією, підвищення тарифних ставок (посадових окладів), інших.

ПРОФСПІЛКА ЗОБОВ'ЯЗУЄТЬСЯ:

2.27. Разом з Держрибагентством України розробити конкретні заходи щодо повного погашення наявної заборгованості із виплати заробітної плати на підпорядкованих підприємствах

2.28. Сприяти формуванню і розвитку державної політики підвищення рівня життя населення, зростання доходів, становлення середнього класу та викорінення бідності серед працюючих та надавати конкретні пропозиції щодо розвитку цієї сфери. Постійно здійснювати аналіз і оцінку стану реалізації законодавства про оплату праці.

2.29. Надавати консультації та правову допомогу працівникам – членам Профспілки у захисті їх прав з питань оплати праці, представляти їх інтереси у комісіях з трудових спорів та в судах.

РОЗДІЛ III ТРИВАЛІСТЬ РОБОЧОГО ЧАСУ, РЕЖИМ ПРАЦІ І ВІДПОЧИНКУ.

СТОРОНИ ДОМОВИЛИСЯ:

3.1. Тривалість робочого тижня на Підприємствах визначається колективним договором. Робочий тиждень має бути не більшим 40 годин.

3.2. Тривалість робочої зміни (вахти) понад 8 годин, але не більше 12 годин встановлювати лише за погодженням з профспілковими комітетами Підприємств

3.3. Тривалість робочого дня більшу за 12 годин встановлювати лише за наявності письмової згоди працівника, якщо характер та умови праці передбачають періоди, коли працівник перебуває в стані очікування ситуації, при якій він повинен негайно стати до виконання роботи та коли працівник має можливість відпочити протягом робочого часу.

Перелік окремих категорій працівників, яким встановлюється така тривалість щоденної роботи, визначається законодавством.

3.4. При підсумковому обліку робочого часу застосовувати обліковий період (місяць, квартал, півріччя, рік) лише у випадку наявності графіка роботи працівника на весь обліковий період.

Умови організації праці плавскладу суден передбачаються у колективних договорах.

3.5. Вважати надурочною роботою, при підсумованому обліку робочого часу, роботу понад встановлену нормальну тривалість робочого часу в кінці облікового періоду згідно з графіком роботи.

3.6. Не вилучати з робочого часу працівників час приймання їжі, якщо за умовами виробництва працівник не має права відлучатися з робочого місця та використовувати час обідньої перерви на свій розсуд.

3.7. Робочий час і час відпочинку працівників Підприємств встановити Правилами внутрішнього трудового розпорядку, що додаються до колективних договорів.

Особливості регулювання режиму праці та відпочинку працівників плаваючого складу суден Підприємств встановити у Положенні про робочий час і час відпочинку працівників плаваючого складу суден Підприємств згідно з Додатком 5.

3.8. Скорочений робочий час встановлюється згідно з чинним законодавством для працівників віком від 16 до 18 років, а також зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці та у інших випадках, передбачених чинним законодавством.

3.9. Змінювати режим робочого часу на підприємствах тільки у встановленому законодавством порядку з обов'язковим попереднім погодженням з профспілковим комітетом.

3.10. Не допускати неправомірного переведення на контрактну форму трудового договору працівників, які знаходяться в трудових відносинах з Підприємствами на умовах безстрокового трудового договору.

3.11. Під час складання графіків роботи дотримуватися статті 50 КЗпП України.

3.12. Щорічні основні та додаткові відпустки, а також соціальні відпустки працівникам Підприємств надавати відповідно до Закону України «Про відпустки» і колективного договору.

3.13. Забезпечувати надання щорічної оплачуваної основної відпустки тривалістю не менше 24 календарних днів.

3.14. Працівникам з ненормованим робочим днем обов'язково надається додаткова оплачувана відпустка тривалістю до 7 календарних днів (орієнтовний перелік посад і професій з ненормованим робочим днем наведено в Додатку 6 до цієї угоди).

Список посад, робіт і професій з ненормованим робочим днем на Підприємстві та конкретна тривалість відпустки встановлюються в колективному договорі Підприємства.

3.15. Щорічні додаткові відпустки надаються працівникам, зайнятим на роботах із шкідливими та важкими умовами праці та з особливим характером праці - за Списками виробництв, цехів, професій і посад, зайнятість у яких дає право на щорічні додаткові відпустки за роботу зі шкідливими і важкими умовами праці та за особливий характер праці, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.97. №1290 (із змінами та доповненнями).

Конкретна тривалість щорічних додаткових відпусток встановлюється колективним або трудовим договором: за роботу зі

шкідливими умовами праці залежно від результатів атестації робочих місць та часу зайнятості працівника в цих умовах, а відпусток - за особливий характер праці – залежно від часу зайнятості працівників в цих умовах.

Додаткові відпустки у зв'язку з навчанням, творчі відпустки, соціальні відпустки та відпустки без збереження заробітної плати надавати відповідно до чинного законодавства.

3.16. Рекомендувати на умовах колективних договорів, відповідно до законодавства, надавати головам профспілкових комітетів, які не звільненні від своїх виробничих чи службових обов'язків, вільний від роботи час зі збереженням середньої заробітної плати для участі в консультаціях і переговорах, виконання інших громадських обов'язків в інтересах трудового колективу, а також на час участі в роботі профспілкових органів, але не менше ніж дві години на тиждень.

3.17. Під час укладання колективних договорів розглядати питання про можливість встановлення для працюючих жінок, які мають дітей віком до 14 років, або дитину-інваліда, меншої норми тривалості робочого часу (38-годинного робочого тижня) із збереженням розміру заробітної плати.

3.18. Не допускається без згоди працівників, примушувати їх:

- подавати заяви про надання відпустки без збереження заробітної плати;

- подавати заяви про звільнення за скороченням чисельності без відпрацювання двомісячного терміну з дня попередження про наступне вивільнення.

3.19. Неповний робочий час.

Неповний робочий час (день, тиждень) з ініціативи роботодавця може запроваджуватися лише у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці за письмовим попередженням працівників не пізніше як за два місяці.

При цьому не допускати встановлення робочого часу менш ніж 32 години на тиждень. Граничний термін неповного робочого часу на підприємстві не повинен перевищувати 3 місяці на рік.

У разі встановлення на підприємстві режиму роботи з неповним робочим часом нараховувати страхові внески до Пенсійного фонду України на всіх штатних працівників у розмірі, який не нижче від внеску, розрахованого до мінімальної заробітної плати в країні;

Неповний робочий час за ініціативи працівника встановлюється за угодою сторін та в інших випадках, передбачених законодавством.

3.20. Тривалість робочого часу в дні, які передують дням державних або релігійних свят, встановлених чинним законодавством, скорочується на одну годину.

3.21. Роботу працівників у вихідні та святкові дні погоджувати з відповідними профспілковими комітетами та компенсувати згідно з законодавством.

3.22. Спільно з профспілковими комітетами створити на підприємствах з кількістю працюючих 15 осіб і більше комісії по трудових спорах та сприяти підвищенню ефективності розгляду ними трудових спорів.

3.23. Сторони вважають за доцільне передбачати в колективних договорах за рахунок прибутку підприємств:

Надання додаткової оплачуваної відпустки тривалістю до 3-х днів у випадках:

- а) народження дітей (батькові);
- б) проведів дітей на військову службу (батькам);
- в) шлюбу працівника або його дітей;
- г) смерті одного з подружжя або близьких родичів (батьків, сестер, братів, дітей).

3.24. Сторони рекомендують підприємствам при укладенні колективних договорів за рахунок прибутку:

а) надавати оплачуваний вільний день працівникам підприємствв дні їхніх ювілейних дат з дня народження.

б) встановлювати 1 вересня неробочим оплачуваним днем одному із батьків, діти яких навчаються в 1-4 та 11 класах.

ПРОФСПІЛКА ЗОБОВ'ЯЗУЄТЬСЯ:

3.25. Здійснювати громадський контроль за додержанням на Підприємствах законодавства про працю, зокрема щодо режиму робочого часу і часу відпочинку. У разі виявлення порушень вносити Роботодавцям подання про їх усунення.

3.26. Надавати працівникам безоплатну правову допомогу з питань законодавства про робочий час і відпочинок.

РОЗДІЛ IV ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗДОРОВ'Я

СТОРОНИ ДОМОВИЛИСЯ:

4.1. З метою поліпшення умов праці та зменшення ризиків виробничого травматизму і професійних захворювань, підвищення рівня соціального захисту потерпілих на виробництві в основу роботи покласти неухильне виконання законів України „Про охорону праці” та „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання”.

4.2. Рекомендувати роботодавцям під час укладення колективних договорів підприємств включати до них комплексні зобов'язання стосовно здійснення заходів з охорони праці та здоров'я, а також атестації робочих місць за умовами праці відповідно до законодавства.

4.3. Рекомендувати роботодавцям щорічно поліпшувати умови праці на робочих місцях, які не відповідають санітарно-гігієнічним нормам.

4.4. Інформувати Профспілку про накази та заходи з охорони праці, які упроваджуються в галузі.

4.5. Проводити навчання та перевірку знань з охорони праці не рідше одного разу на три роки спеціалістів, службові обов'язки яких пов'язані з організацією безпечного ведення робіт на виробництві.

4.6. Здійснювати контроль за станом охорони праці на Підприємствах та обмінюватися інформацією з виробничого травматизму і професійних захворювань.

4.7. Розробляти і переглядати галузеві нормативні акти з питань охорони праці.

4.8. За потреби вносити зміни до норм носіння та списання безоплатно виданого працівникам спеціального одягу, взуття та інших засобів індивідуального захисту.

4.9. Надавати методичну допомогу Підприємствам з питань дотримання вимог Закону України "Про охорону праці", нормативних актів про охорону праці.

4.10. Постійно проводити аналіз обставин та причин аварій, нещасних випадків і професійних захворювань, доводити інформацію і методичні рекомендації до Підприємств з метою їх запобігання.

4.11. Рекомендувати адміністрації Підприємств, які направляють спеціалістів плавскладу працювати на суднах іноземних компаній по найму, передбачати в контрактах забезпечення безпечних умов праці.

4.12. Сприяти проведенню паспортизації санітарно-технічного стану Підприємств, атестації робочих місць із шкідливими та важкими, особливо шкідливими та особливо важкими умовами праці з метою розроблення та реалізації організаційних і технічних заходів щодо поліпшення умов праці працівників, для визначення права на пільгове пенсійне забезпечення та надання інших пільг та компенсацій працюючим на таких Підприємствах відповідно до чинного законодавства.

4.13. Контролювати забезпечення подання необхідної допомоги на судах згідно з Конвенцією МОП 164 “Конвенція про охорону здоров’я та медичне обслуговування моряків”(1987 р.).

4.14. Зобов’язати роботодавців надавати на запит первинних організацій профспілки інформацію про здійснення заходів на конкретних підприємствах щодо:

- проведення згідно із законодавством медичних оглядів працівників та своєчасного і повного виконання рекомендацій заключного акта за результатами періодичного медичного огляду працівників;

- належної організації соціально-побутового забезпечення працівників (організація гарячого харчування, робота санітарно-побутових приміщень);

- своєчасного проведення атестації робочих місць та надання працівникам пільг і компенсацій за важкі та шкідливі умови праці.

ДЕРЖРИБАГЕНТСТВО УКРАЇНИ ЗОБОВ'ЯЗУЄТЬСЯ:

4.15. Здійснювати облік і аналіз причин нещасних випадків на виробництві, професійних захворювань, розробляти заходи для їх упередження та забезпечувати контроль за їх виконанням.

За результатами аналізу виробничого травматизму, а також за поданням профспілки, заслуховувати на колегії Держрибагентства України тих керівників державних підприємств, на яких трапилися смертельні, групові нещасні випадки або *на* яких не виконуються заходи колективних договорів щодо поліпшення умов і безпеки праці.

4.16. Надавати профспілці документи, інформацію і роз’яснення, а також наявну обліково-звітну документацію з виробничого травматизму, професійних захворювань.

4.17. Щоквартально розглядати за участю профспілки стан аварійності і травматизму на підпорядкованих підприємствах.

4.18. Вдосконалювати нормативно-правові акти з охорони праці, вносити, у разі необхідності, разом з профспілкою, до державних органів пропозиції про зміни та доповнення норм і правил з цих питань.

4.19. Сприяти забезпеченню підприємств та профспілки інформацією та роз'ясненнями щодо змін в нормативно-правових актах з охорони праці.

4.20. Розробку і перегляд нормативно-правових актів з охорони праці *здійснювати* за участю профспілки.

4.21. Організувати навчання та перевірку знань з охорони праці керівників державних підприємств, їх заступників, виконання службових обов'язків яких пов'язане з організацією безпечного ведення робіт, керівників основних виробничо-технічних служб за обов'язковою участю спеціалістів (представників) профспілки.

4.22. Здійснювати заходи із підготовки підприємств до роботи в осінньо-зимовий період.

4.23. Розглядати питання щодо притягнення до відповідальності керівників державних підприємств, які не забезпечили виконання доручень відповідно до п.8.2. УГОДИ.

ДЕРЖРИБАГЕНТСТВО УКРАЇНИ ДОРУЧАЄ КЕРІВНИКАМ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА УЧАСТІ ПРОФСПІЛОК ЗАБЕЗПЕЧИТИ:

4.24. Відповідно до вимог Закону України "Про охорону праці" забезпечити дотримання вимог законодавства щодо прав працівників в галузі охорони праці, впровадити на державних підприємствах та рекомендувати Роботодавцям системи управління охороною праці, для чого:

- вжити заходів по кадровому забезпеченню підприємств спеціалістами з охорони праці, підготовки та підвищення їх кваліфікації;

- забезпечити виконання необхідних профілактичних заходів, упроваджувати у виробництво безпечні технології, нову техніку з метою створення здорових та безпечних умов праці і відпочинку;

- забезпечити проведення інструктажу, навчання для працівників, спеціального навчання і перевірки знань на роботах з підвищеною небезпекою, не рідше одного разу на три роки та перевірку знань для посадових осіб.

4.25. Забезпечити організацію на підприємствах експертизи технічного стану верстатного парку, механізмів, будівель і споруд щодо їх подальшого безпечного використання.

Провести обстеження будівель споруд, які не експлуатуються і створюють загрозу виробничому персоналу і населенню та вжити заходів щодо їх демонтажу.

Скласти графік виведення з експлуатації об'єктів, що знаходяться в аварійному стані.

Інформувати сторони про аварійний стан будівель, споруд та інженерних мереж з метою контролю за виводом таких об'єктів з експлуатації або проведенням профілактичних робіт.

4.26. Фінансування профілактичної роботи, всіх заходів з охорони праці здійснювати за рахунок наступних джерел:

- для підприємств, незалежно від форм власності, які відповідно до законодавства використовують найману працю витрати на охорону праці становлять не менше 0,5 відсотка від фонду оплати праці за попередній рік (частина 3 статті 19 в редакції Закону №3458-VI від 02.05.2011р.);

- для бюджетних організацій-0,2% від фонду оплати праці (ст.19 Закону України "Про охорону праці";

- за рахунок витрат згідно з Переліком засобів та заходів з охорони праці (постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2003 № 994).

4.27. Забезпечити працівників сертифікованими засобами індивідуального захисту, спецодягом, спецвзуттям відповідно до вимог

діючих стандартів згідно з галузевими нормами, а також змиваючими та знешкоджуючими засобами, молоком та іншими продуктами.

4.28. Вчасно і в повному обсязі проводити атестацію робочих місць з умов праці. Результати використати для розробки заходів по приведенню виробничого середовища і характеру праці у відповідність із стандартами безпеки праці, санітарними нормами та правилами, а також для встановлення пільг, компенсацій, гарантованих державою (лікувально-профілактичного харчування, скорочення тривалості робочого часу, додаткову оплачувану відпустку, пільгову пенсію, оплату праці у підвищеному розмірі (ст.7 Закону України "Про охорону праці").

4.29. Безкоштовно провадити попередні і періодичні медичні огляди працівників, зайнятих на шкідливих і небезпечних роботах, працівників віком до 21 року, а також на таких роботах, де є потреба у професійному доборі і виконання рекомендацій заключного акту за результатами медичного огляду працюючих.

4.30. Надавати профспілковим комітетам необхідну звітну інформацію та інші матеріали з охорони праці.

4.31. Впроваджувати, окрім загальнообов'язкового страхування, страхування працівників на роботах і об'єктах підвищеної небезпеки

4.32. Безперешкодно проводити виборними органами профспілки громадського контролю за виконанням роботодавцями законодавства про охорону праці, забезпечення на підприємствах безпечних та нешкідливих умов праці, виробничої санітарії, а також виконання вимог виборних органів щодо усунення виявлених недоліків.

4.33. Заохочувати за активну участь і ініціативу працівників підприємств у здійсненні заходів щодо підвищення безпеки і поліпшення умов праці.

4.34. При прийнятті працівника на роботу з шкідливими умовами праці ознайомлення його з картою умов праці атестації робочих місць.

ПРОФСПІЛКА ЗОБОВ'ЯЗУЄТЬСЯ:

4.35. Здійснювати громадський контроль за створенням безпечних і нешкідливих умов праці на виробництві та забезпеченням працівників необхідним спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального і колективного захисту.

4.36. Забезпечити участь представників профспілки у розслідуванні кожного нещасного випадку на виробництві, розробці заходів щодо їх попередження та усунення, а також протидіяти необґрунтованому звинуваченню потерпілих.

4.37. Відстоювати права працівників на безпечні умови праці.

4.38. Брати участь:

- у розробленні та здійсненні державної політики у сфері охорони праці та охорони здоров'я і надавати відповідні конкретні пропозиції щодо розвитку цих сфер;

- в опрацюванні, прийнятті, перегляді та скасуванні галузевих нормативних актів з охорони праці;

- в атестації робочих місць та давати пропозиції відповідно до Закону України "Про охорону праці", а також у вирішенні конфліктів з питань умов і охорони праці;

- у розслідуванні нещасних випадків, профзахворювань, аварій на виробництві та давати у разі необхідності свої висновки;

- у прийнятті в експлуатацію нових і реконструйованих виробничих об'єктів та об'єктів соціальної інфраструктури;

- у роботі комісій із перевірки знань з охорони праці;

- у складанні акту про нещасний випадок і внесенні змін до його змісту, якщо будуть виникати конфлікти з цього питання між потерпілим та власником;

- у проведенні навчань, нарад, семінарів профактиву з охорони праці;

- у заходах з охорони праці, які проводить Держрибагентство.

4.39. Здійснювати громадський контроль з делегуванням представників профкомів до складу комісій з проведення на підприємствах, в установах і організаціях атестацій робочих місць.

4.40. Первинним профорганізаціям контролювати своєчасність і правильність використання коштів, які надійшли на підприємство з Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві.

Надавати працівникам правову допомогу з питань законодавства з охорони праці, соціального страхування від нещасних випадків на виробництві; відшкодування шкоди, заподіяної застрахованому.

СТОРОНИ ЗОБОВ'ЯЗУЮТЬСЯ:

4.41. За результатами атестації робочих місць вносити пропозиції до Кабінету Міністрів України з питань поліпшення пенсійного забезпечення працівників Підприємств, надання додаткових відпусток, внесення змін і доповнень до діючих Списків N 1 та N 2.

РОЗДІЛ V

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ, ЗАДОВОЛЕННЯ ДУХОВНИХ ПОТРЕБ

СТОРОНИ ДОМОВИЛИСЯ:

5.1. Здійснювати постійний моніторинг дотримання вимог ст. 44 Закону України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" стосовно відрахування Роботодавцями коштів первинним профспілковим організаціям Підприємств на оздоровчу, фізкультурну та культурно-масову роботу у розмірах, передбачених колективними договорами, але не менше, ніж 0,5 відсотка фонду оплати праці з віднесенням цих сум на валові витрати, а у бюджетній сфері – у межах виділених бюджетних асигнувань.

5.2. Цією Угодою рекомендувати підприємствам вносити до колективних договорів додаткові у порівнянні з чинним законодавством,

соціальні пільги та компенсації, виходячи з умов економічних можливостей Підприємства, зокрема:

- виплати одноразової матеріальної допомоги у разі тимчасової втрати працездатності через нещасний випадок на виробництві потерпілому у розмірі втраченого заробітку за період непрацездатності;

- одноразової допомоги сім'ям працівників, загиблих на виробництві, а також внаслідок смерті від професійного захворювання;

- одноразової допомоги сім'ям працівників, померлих від загального захворювання або нещасного випадку в побуті, а також відшкодування (повне або часткове) витрат на поховання;

- матеріальної допомоги при виході на пенсію відсотково за кожен рік роботи на Підприємстві;

- матеріальної допомоги працівникам при звільненні у зв'язку зі змінами в організації виробництва та праці;

- матеріальної допомоги працівникам на оздоровлення при наданні чергової відпустки;

- одноразової премії до особистих ювілейних дат працівників;

- щомісячної матеріальної допомоги жінкам, що перебувають у відпустці по догляду за дитиною;

- одноразової допомоги особам, звільненим після строкової служби із Збройних сил України, які повернулися працювати на Підприємство;

- безвідсоткової позики на будівництво чи купівлю житла та інші соціально-побутові потреби працівникам;

- оплати працівникам повністю або частково навчання їх дітей в закладах професійно-технічної та вищої освіти;

- виділення побутового твердого палива працівникам, які цього потребують, з оплатою не більше, ніж 50 відсотків вартості палива, а пенсіонерам, сім'ям загиблих на виробництві, самотніми матерями, багатодітним сім'ям – безкоштовно, враховуючи доставку;

- повної або часткової оплати лікування працівників у стаціонарі, запровадження медичного страхування працівників та їхніх сімей;

- додаткової відпустки зі збереженням середнього заробітку у випадках одруження, народження дитини, поховання не менше 3-х календарних днів;

- часткової компенсації витрат на утримання дітей працівників у дитячих дошкільних закладах, перебування в оздоровчих таборах (центрах), на придбання путівок в санаторії та бази відпочинку.

- надавати працівникам та їхнім дітям путівки на лікування, відпочинок, і до дитячих оздоровчих таборів із повною або частковою оплатою.

5.3. Сприяти розвитку фізкультурно-спортивної роботи в колективах, збереженню та розвитку матеріально-технічної бази фізкультурно-спортивного призначення.

За умови здачі в оренду, перепрофілювання та ліквідації об'єктів соціально-культурного призначення розглядати можливість використання профспілковими організаціями об'єктів соціально-культурної сфери за призначенням. Розглядати можливість передачі цих об'єктів за згодою профорганізацій на договірних засадах в їх управління у порядку, визначеному законодавством України.

5.4. Сприяти збереженню стаціонарної мережі дитячих оздоровчих закладів, які належать Підприємствам, та забезпечити для дітей які перебувають в них умови, які б відповідали сучасним вимогам, не допускаючи скорочення тривалості оздоровчих змін менше календарних 18 днів.

5.5. Не допускати необґрунтованого скорочення чисельності працівників навчальних закладів протягом навчального року.

5.6. При укладанні колективних договорів передбачити соціальний захист ветеранів праці та людей похилого віку.

5.7. Представляти інтереси трудових колективів у органах виконавчої влади та місцевого самоврядування, брати участь у підготовці проектів документів щодо внесення змін до чинного законодавства з питань посилення соціального захисту найманих працівників та надання їм пільг.

5.8. Інформувати одна одну щодо прийняття нових рішень стосовно соціально-економічних інтересів найманих працівників Підприємств.

5.9. Рекомендувати створювати на Підприємствах колективи фізичної культури і спортивні клуби, а в трудових колективах з чисельністю не менш як 500 осіб передбачати в штатному розкладі посаду інструктора з фізичної культури і спорту, водночас не допускаючи скорочення штатних одиниць зазначених фахівців.

5.10. Рекомендувати Підприємствам включати в колективні договори Положення щодо зміни форми власності або перепрофілювання об'єктів соціально-культурного, оздоровчого призначення, які перебувають на їх балансі.

5.11. Виходячи із виробничої необхідності і фінансових можливостей Підприємств передбачати в колективному договорі розмір коштів, які виділяються на оплату мобільного зв'язку працівникам Підприємств.

5.12. Сприяти залученню до занять народною творчістю працівників і членів їх сімей.

5.13. Рекомендувати передбачати в колективних договорах відрахування підприємствами коштів на недержавне пенсійне, медичне страхування та страхування життя працівників.

5.14. Передбачати в колективних договорах пільги та гарантії пенсіонерам, які вийшли на пенсію з підприємств, інвалідам праці та сім'ям працівників, загиблих на виробництві.

5.15. Керівникам підприємств і профспілковим комітетам рекомендувати передбачати у колективних договорах додаткові, у

порівнянні з законодавством, соціальні гарантії, пільги та компенсації за рахунок власних коштів, зокрема:

- здійснювати часткову компенсацію за харчування в робітничих їдальнях;
- здійснювати часткову компенсацію проїзду в міському (приміському) транспорті;
- здійснювати часткову компенсацію витрат на житлово-комунальні послуги;
- здійснювати часткову компенсацію утримання дітей в дитячих дошкільних закладах;
- здійснювати часткову компенсацію при найманні житла молодими сім'ями, які перебувають на квартирному обліку.

ПРОФСПІЛКА ЗОБОВ'ЯЗУЄТЬСЯ:

5.16. Здійснювати громадський контроль за дотриманням Работодавцями законодавства з питань соціального захисту найманих працівників.

5.17. Здійснювати у складі комісії із соціального страхування контроль за використанням на підприємствах коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

5.18. Постійно вивчати потреби працівників у соціальному захисті, узагальнювати і розповсюджувати досвід, який є в галузі.

5.19. Брати участь у вирішенні питань житлового та побутового обслуговування найманих працівників.

5.20. Надавати консультаційну та правову допомогу працівникам у реалізації їх прав, визначених законодавством.

5.21. Разом з Работодавцями забезпечувати щорічне оздоровлення й відпочинок дітей найманих працівників у дитячих оздоровчих таборах і центрах.

5.22. Брати участь у підготовці дитячих таборів (центрів) до літнього оздоровчого сезону та сприяти забезпеченню ефективної роботи оздоровчих закладів.

5.23. Щорічно організовувати проведення Новорічно-Різдвяних свят для дітей.

5.24. Щороку приймати участь в організації проведення:

а) в усіх регіонах країни Всеукраїнського фестивалю аматорської творчості та інших культурно-мистецьких проєктів;

б) серед працівників, членів їх сімей, спортивних заходів всіх рівнів (всеукраїнські галузеві та регіональні спартакіади, змагання з видів спорту, кроси, турніри, регати тощо).

5.25. Проводити серед працівників та членів їхніх сімей активну роз'яснювальну роботу щодо шкідливості куріння, вживання алкогольних та наркотичних та речовин, насамперед на робочому місці.

РОЗДІЛ VI

ХАРЧУВАННЯ ЧЛЕНІВ ЕКІПАЖІВ СУДЕН ТА КУРСАНТІВ

6.1. ДЕРЖРИБАГЕНТСТВО УКРАЇНИ сприяє поліпшенню у вищих навчальних закладах рибної галузі громадського харчування студентів і курсантів в межах виділених бюджетом коштів.

ПІДПРИЄМСТВА:

6.2. Виплачують в установленому порядку членам екіпажів суден у закордонному плаванні кошти на харчування (замість добових). При цьому мінімальна сума, що сплачується на харчування, не може бути нижче 6 доларів США на добу на людину.

Організують колективне харчування за рахунок коштів, що виплачуються на харчування членам екіпажів суден закордонного плавання (замість добових), виходячи з норм, що визначаються колективним договором.

Порядок виплати коштів на харчування (замість добових) визначено в Додатку 4.

6.3. Забезпечують безоплатним харчуванням членів екіпажів суден каботажного плавання, гідрографічного, службово-допоміжного та портового флоту, суден органів рибоохорони, що знаходяться на експлуатації та ремонті, в тому числі в портах приписки в розмірі, встановленому в колективному договорі.

Добові норми витрат на ці цілі визначаються колективним договором, але при цьому вони не можуть перевищувати норми добових витрат, що передбачено чинним законодавством.

РОЗДІЛ VII

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ СТУДЕНТІВ ТА КУРСАНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ РИБНОЇ ГАЛУЗІ

ДЕРЖРИБАГЕНТСТВО УКРАЇНИ ЗОБОВ'ЯЗУЄТЬСЯ:

7.1. Сприяти забезпеченню фінансування витрат на повне утримання студентів та курсантів із числа дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків та які згідно державного замовлення навчаються на денній формі навчання в межах виділених бюджетних асигнувань.

7.2. Доручати керівникам навчальних закладів що перебувають у сфері дії Держрибагентства України, проводити протягом року інвентаризацію студентських гуртожитків для підготовки пропозицій щодо покращення їх побутового стану та цільового використання для проживання студентів.

ПРОФСПІЛКА ЗОБОВ'ЯЗУЄТЬСЯ:

7.3. Організовувати в межах фінансових можливостей:

- додаткові матеріальні заохочення для студентів із числа профспілкового активу, дітей-сиріт та малозабезпечених сімей;

- брати участь у проведенні оглядів-конкурсів на створення кращих соціально-побутових умов для студентів, а також у визначенні та нагородженні переможців.

РОЗДІЛ VIII

РЕОРГАНІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ, ЗМІНА ФОРМ ВЛАСНОСТІ

СТОРОНИ ДОМОВИЛИСЯ:

8.1. Проводити аналіз стану та соціальних наслідків реорганізації Підприємств, здійснювати контроль за дотриманням чинного законодавства щодо захисту майнових і трудових прав працівників в процесі реорганізації.

8.2. Керівники Підприємств вирішують питання щодо регулювання соціально-економічних і трудових відносин на умовах колективних договорів та щодо внесення відповідних змін і доповнень до колективних договорів, особливо у період зміни власності.

8.3. Всі питання щодо зміни форми власності, продажу, передачі або перепрофілювання, здачі в оренду об'єктів соціально-побутового призначення, дитячих оздоровчих закладів, які належать Підприємствам, вирішувати на підставі рішення загальних зборів (конференцій) трудового колективу.

РОЗДІЛ ІХ

СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛОГ

СТОРОНИ ДОМОВИЛИСЯ:

9.1. З метою подальшого розвитку соціального партнерства проводити попередні консультації та переговори при підготовці проектів законів України, галузевих програм, наказів та інших нормативно-правових документів з питань соціальних, економічних та трудових відносин, які є предметом цієї Угоди.

9.2. Надавати можливість представникам сторін брати участь у роботі колегіальних органів, нарад, зустрічей тощо.

Інформувати іншу Сторону про необхідність прийняття рішень з питань, що зачіпають соціально-економічні і трудові права та інтереси працівників і є предметом цієї Угоди, та здійснювати попередні узгодження рішень шляхом офіційних переговорів і консультацій.

9.3. На спільних засіданнях колегіальних органів, робочих груп, комісій вивчати, аналізувати та обговорювати проблеми регулювання виробничих, соціально-економічних і трудових відносин, приймати спільні рішення та вживати заходів щодо їх реалізації.

9.4. Розробляти рекомендації з питань регулювання соціально-трудова відносин на підприємствах рибної галузі.

Надавати організаційну підтримку та методичну допомогу учасникам соціального діалогу на всіх рівнях з питань колективно-договірного регулювання соціально-трудова відносин, укладення колективних договорів та забезпечення їх виконання.

9.5. Оперативно вживати заходи щодо усунення передумов виникнення колективних трудових спорів (конфліктів), у випадку їх виникнення прагнути врегулювати спори без зупинки виробництва шляхом переговорів і примирних процедур у порядку, визначеному Законами України "Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)" і "Про колективні договори і угоди", а також цією Угодою та колективними договорами.

9.6. Надавати методичну та практичну допомогу Роботодавцям і профспілковим комітетам з питань експертизи проектів колективних договорів на їх відповідність чинному законодавству, вимогам Генеральної угоди, цієї Угоди.

Сприяти проведенню колективних переговорів на Підприємствах та обов'язковому укладенню колективних договорів.

9.7. З метою забезпечення реалізації положень цієї Угоди здійснювати систематичний контроль за її виконанням.

9.8. Спiрнi питання, що виникають пiд час реалiзацiї Угоди, розв'язувати шляхом проведення консультацiй та переговорiв.

РОЗДІЛ X

ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФСПІЛОК

ДЕРЖРИБАГЕНТСТВО УКРАЇНИ ЗОБОВ'ЯЗУЮТЬСЯ:

10.1. Забезпечити реалізацію прав і гарантій діяльності Профспілки і її первинних організацій на Підприємствах, визначених законодавством, зокрема Законом України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності", Генеральною угодою, цією Угодою та колективними договорами.

10.2. Утримуватись від будь-яких дій, що можуть бути розцінені як втручання у статутну діяльність Профспілки.

10.3. Держрибагентство України та Підприємства гарантують:

- надавати профспілковим органам на безоплатній основі приміщення з обладнанням та засобами зв'язку;

- проводити безготівкову сплату членських профспілкових внесків за заявами членів профспілок і перераховувати їх профспілкам в день виплати заробітної плати;

- відраховувати первинним профспілковим організаціям Профспілки кошти на культурно–масову, спортивну та оздоровчу роботу в розмірі не менше 0,5 відсотка фонду оплати праці з віднесенням цих сум на валові витрати, а у бюджетній сфері – у межах бюджетних асигнувань;

- поширювати на обраних та штатних профспілкових працівників умови виплати премій, винагород, гарантій, компенсацій та інших пільг, передбачених для відповідних категорій спеціалістів підприємств чи організацій;

- забезпечити виборним профспілковим працівникам після закінчення їх повноважень працевлаштування на виконуваний ними до виборів роботі, або з їхньої згоди рівноцінною роботою;

- залучати представника Профспілки до складу колегії, представників первинних профспілок – до ради Підприємства, комісії по приватизації, інших органів;

- рішення, які обмежують права та повноваження Профспілки, передбачені її статутом та цією Угодою, вважати недійсними.

10.4. Не допускати звільнення з ініціативи Роботодавця працівників, які обиралися до складу профспілкових органів протягом року після закінчення чи припинення терміну їх виборчих повноважень, крім випадків, прямо передбачених законодавством.

10.5. Забезпечити участь представників Роботодавця в заходах профспілкового органу щодо захисту трудових та соціально – економічних прав на його запрошення.

10.6. На вимогу профспілкових органів давати дозвіл на отримання інформації про наявність коштів на рахунках підприємства у разі затримки виплати заробітної плати.

10.7. Забезпечувати представникам профспілки вільний доступ за їх посвідченнями на підприємства, та на місця роботи працівників що є членами профспілки підприємств.

10.8. Сприяти створенню належних умов для діяльності первинних профспілкових організацій на підприємствах.

10.9. Рекомендувати надавати тим працівникам підприємств, яких обрано до виборних профспілкових органів всіх рівнів і не звільнено від виробничої діяльності, вільний від роботи час - не менше ніж 4 години на тиждень або 2 дні на місяць із збереженням середньої заробітної плати на умовах і в порядку, визначених колективними договорами для виконання ними профспілкових обов'язків в інтересах трудового колективу.

На час профспілкового навчання працівникам, обраним до складу виборних профспілкових органів підприємств, надавати додаткову

відпустку тривалістю до 6 календарних днів на рік із збереженням середньої заробітної плати.

СТОРОНИ ВВАЖАЮТЬ ЗА НЕОБХІДНЕ:

10.10. Здійснювати за обов'язковою участю представників Профспілки розгляд пропозицій профспілки до проектів законів, що розробляються Держрибагентством України і стосуються соціально-економічних відносин, а також нормативно-правові акти, що стосуються трудових відносин або соціального захисту громадян.

10.11. На принципах соціального партнерства проводити зустрічі, консультації і інформувати профспілку про плани і напрямки розвитку галузі, забезпечувати участь представників профспілки у нарадах (засіданнях колегії, економічної ради тощо) з питань, що стосуються соціально-трудова і економічних інтересів працівників галузі.

10.12. Керівникам підприємств здійснювати оплату праці (повністю або частково) та преміювання за виконання виробничих показників звільнених від основної роботи голів профкомів, на умовах і в порядку, що передбачені колективними договорами.

10.13. Профспілка її первинні профорганізації представляють права та інтереси працівників у відносинах з роботодавцем в управлінні підприємствами установами, організаціями, а також у ході приватизації об'єктів державної та комунальної власності, беруть участь у роботі комісій з приватизації, представляють інтереси працівників підприємства-боржника в комітеті кредиторів у ході процедури банкрутств.

10.14. Включати профспілкових працівників, за заявками виборних органів профспілки, до списків на навчання за програмами підвищення рівня знань з питань правового та соціального захисту працівників, що проводять сторони угоди (на договірних засадах).

10.15. При розгляді на засіданнях колегії Держрибагентства України роботи підпорядкованих підприємств заслуховувати їх керівників за участю представника профспілки.

10.16. Працівники підприємств, що входять до складу виборних органів всіх рівнів (в т.ч. ревізійних комісій) профспілки та комісій по трудових спорах підприємств, і не звільнені від основної роботи, не можуть бути притягнені до дисциплінарної відповідальності, переведені без їхньої згоди на іншу роботу або звільнені за ініціативою роботодавця, без попередньої згоди відповідних виборних органів профспілки та комісій по трудових спорах.

ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

11.1. Сторони в місячний термін після підписання Угоди затверджують заходи щодо забезпечення її реалізації та визначають осіб, відповідальних за виконання норм і положень Угоди.

11.2. Контроль за виконання Угоди на всіх рівнях здійснюється безпосередньо Сторонами. При виявленні порушень виконання Угоди, Комісія (Сторона) робить в письмовій формі представлення особам, що підписали Угоду. Сторони зобов'язані в двотижневий термін провести взаємні консультації по суті представлення і прийняття рішення в письмовій формі.

11.3. Контроль за виконанням Угоди здійснюють також трудові колективи, які можуть звернутися по суті питання до двосторонньої комісії або безпосередньо до осіб, які підписали Угоду.

11.4. Особи, які не виконують зобов'язання, що зафіксовані в Угоді, несуть відповідальність в порядку, передбаченому Законом України "Про колективні договори і угоди".

11.5. У разі необхідності (не введення норм та положень Угоди, тривала затримка виплати заробітної плати тощо) за згодою Сторін направляти на Підприємства спільні комісії з метою оцінки ситуації на місцях і надання необхідної допомоги.

11.6. Хід виконання Угоди кожна Сторона аналізує два рази на рік на засіданні спільної робочої комісії Сторін, створеної для ведення

переговорів щодо укладання цієї Угоди, і передає висновки одна одній для вжиття відповідних заходів.

11.7. Для контролю за виконанням угоди за підсумками роботи за відповідний звітний період сторони застосовують такі оцінки виконання положень угоди: “виконано”, “виконується”, “не виконано”.

Тлумачення термінів оцінок виконання положень угоди та умов їх застосування:

“виконано” – ця оцінка застосовується до положень з фіксованим терміном виконання, або які сформульовані як завершена дія, у разі їх виконання у повному обсязі на час підведення підсумків комісією;

“виконується” – ця оцінка застосовується до положень, які сформульовані як правило або принцип поведінки сторін чи їх суб'єктів протягом строку дії угоди за умови здійснення протягом звітного періоду відповідних заходів з реалізації цих положень.

“не виконано” – ця оцінка застосовується до положень, які виконані не в повному обсязі або щодо яких не здійснювалась робота на час підведення підсумків комісією з зазначенням причин їх невиконання.

Ця Угода підписана у трьох примірниках, які мають однакову силу.

Угоду підписали:

Угоду підписали:

Голова Державного агентства
рибного господарства України

Голова Професійної спілки

працівників рибного
господарства України

Наукове видання

Н. М. Вдовенко

ЕКОНОМІКА
РИБОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ

Підручник

Керівник видавничих проєктів: Ястребов А. О.

Друкується в авторській редакції

Дизайн обкладинки: Тишківська Н. М.

Підписано до друку 15.11.2017.

Формат 60×84 1/16. Папір офсетний.

Гарнітура Arial. Умовн. друк. аркушів – 12,32.

Обл.-вид. аркушів – 8,37. Тираж 300 прим.

ТОВ «Видавничий дім «КОНДОР»

Свідоцтво серія ДК № 5352 від 23.05.2017 р.

03067, м. Київ, вул. Гарматна, 29/31

тел. / факс (044)408-76-17, 408-76-25

www.condor-books.com.ua
